

مدیریت آرامستان

تهیه و تنظیم:

مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری و روستایی
سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور

مرکز مطالعات برنامه ریزی
شهری و روستایی
تهران - بلوار کشاورز
ابتدای خیابان نادری
پلاک ۱۷
تلفن : ۸۸۹۸۶۳۹۱
۸۸۹۷۶۶۵۷ - ۹

www.imo.org.ir

ISBN: 978-600-6757-00-1

9 786006 757001

قیمت: ۱۳۰۰۰۰ ریال

پیشگفتار

گسترش شهرنشینی و مسائل و مشکلات خاص زندگی شهری، بیش از پیش ضرورت توجه همه جانبه به راهبردهای سودمند برای بهینه‌سازی زندگی ساکنان شهرها را لازم ساخته است. در میان عوامل تأثیرگذار در شهرها مانند محیط زیست شهری، ترابری شهری، ایمنی شهری و برنامه‌ریزی شهری، یک عامل بسیار مهم که تأثیر فزاینده و تعیین‌کننده‌ای بر دیگر عوامل سازنده‌ی زندگی شهری دارد، مدیریت شهری است. هر فعالیت اجتماعی بدون وجود مدیریت سازمان یافته که اهداف و ابزارهای رسیدن به آنها را مشخص کند و فعالیت‌ها را هماهنگ سازد- از هم می‌پاشد و به بی‌نظمی می‌گراید. شهرها نیز که پیچیده‌ترین و متنوع‌ترین جلوه‌های زندگی اجتماعی بشری را در خود دارند، بدون وجود نظام مدیریت شهری که ضمن انجام برنامه‌ریزی‌های لازم برای رشد و توسعه‌ی آینده‌ی شهر به رویارویی با مسائل می‌پردازد، نخواهند توانست مشکلات خود را سر و سامان دهند.

در نظریه‌های جدید مدیریت، به بالاترین سازمان از نظر کیفیت، "سازمان متعالی" می‌گویند. یک سازمان زمانی متعالی است که تمام اعضا به ماهیت ذاتی و درونی روابط خود اهمیت دهند، بدین معنا که هر فردی برای کارآیی بیشتر، از هیچ کوششی دریغ نرزد. بر خلاف یک رابطه‌ی متقابل خشک و رسمی که در آن طرفین به چگونگی تقسیم منافع علاقه‌مندی نشان می‌دهند، اعضای یک سازمان متعالی و برتر بیشتر مایلند بدانند چگونه هر یک از آنان می‌تواند نفع بیشتری به سازمان ارائه دهند، افزون بر این، تمامی اعضای سازمان به این موضوع علاقه‌مندند که چگونه می‌توانند برای افراد خارج از سازمان نیز مثمرتر باشند.

نظام مدیریت شهری نیز می‌باید به جایگاه متعالی خود برای خدمات رسانی بهتر به منظور رضایتمندی هرچه بیشتر شهروندان کشور دست یابد. مهمترین راه برای رسیدن به این هدف برای نظام مدیریت شهری دستیابی به جریان دانش و اطلاعات بهتر در راستای تصمیم‌گیری مناسب و کاهش خطاها در تصمیم و اجرا می‌باشد. داشتن دانش و اطلاعات از عدم قطعیت در

سرشناسه: گل‌مینا، حسن، ۱۳۳۳-

عنوان و نام پدیدآور: مدیریت آرامستان / نویسندگان حسن گل‌مینا، مسعود احمدی؛ تهیه و تنظیم مرکز مطالعات برنامه‌ریزی

شهری و روستایی؛ مجری شهرداری شیراز

مشخصات نشر: تهران: راه دان: سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، انتشارات، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ح. ۲۰۲ص: مصور، نمودار

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۵۷-۰۰۱-۱ وضعیت فهرست نویسی: فیبا

فروست: سری منابع آموزشی شهرداری‌ها

موضوع: گورها و گورستان‌ها

موضوع: گورها و گورستان‌ها - ایران

موضوع: مدیریت -- جنبه‌های روان‌شناسی

شناسه افزوده: احمدی، مسعود، ۱۳۵۳ -

شناسه افزوده: سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور. انتشارات

شناسه افزوده: سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور. مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری و روستایی

شناسه افزوده: شهرداری شیراز

رده بندی دیویی: ۶۱۴/۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۸۶۵۶۰۹

عنوان: مدیریت آرامستان

ناشر: راه دان

ناشر همکار: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور

تهیه و تنظیم: مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری و روستایی

مجری: شهرداری شیراز

ناظر پروژه: حسین برنایی

نویسندگان: حسن گل مینا، مسعود احمدی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول

قیمت: ۱۳۰۰۰۰ ریال

تاریخ چاپ: تابستان ۱۳۹۵

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۵۷-۰۰۱-۱

نظارت چاپ: عقیق ۴-۳۲۴۰۳-۸۸۹۳

حق چاپ و نشر برای انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور محفوظ است

روند تصمیم‌گیری‌ها می‌کاهد. مهمترین ابزار دستیابی به اطلاعات در جهان امروز متون نوشتاری یا الکترونیکی است که اگر برآیند آمیزش علم و عمل باشند تأثیرگذاری آن به مراتب بر مخاطبان بیشتر خواهد بود. به منظور انتشار دستاوردهای نوین علمی و عملی در زمینه‌های مختلف مدیریت شهری، مرکز مطالعات مدیریت شهری و روستایی سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور با همکاری شهرداری شیراز به انتشار کتب آموزشی‌ای با عناوین زیر دست یازیده تا گامی هرچند کوچک در ارتقای سطح علمی شهرداری‌های کشور بردارد؛

۱- مدیریت آرامستان

۲- روش‌های نوین عرضه میوه و تره‌بار

۳- بیوکمپوست و توسعه‌ی آن در مناطق روستایی

کتاب پیش رو با عنوان مدیریت آرامستان در چهار فصل فراهم شده است. فصول این کتاب رخنه‌های گوناگونی چون آرامستان در منظر شهرسازی و معماری؛ آرامستان و شریعت؛ بهداشت در آرامستان و روانشناسی مدیریت را در بر می‌گیرد.

در پایان می‌باید از آقای عبادی سرپرست اتحادیه‌ی آرامستانهای کشور برای بازبینی این اثر سپاسداری نمایم. همچنین از پشتیبانی شهرداری شیراز در تدوین و نشر این کتاب که تلاشی شایان کرده‌اند قدردانی کنیم که اگر این یاریگری فرهنگی نبود، این آثار هرگز چهره نمی‌بست.

واحد انتشارات

مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری و روستایی

سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور

تابستان ۱۳۹۵

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	۱
فصل اول: آرامستان در منظر شهرسازی و معماری.....	۱
اهداف.....	۲
مقدمه.....	۳
۱-۱. اهمیت آرامستان.....	۴
۱-۲. بنیان‌های اصولی در مکان‌یابی آرامستان‌ها.....	۴
۱-۲-۱. مکان‌یابی.....	۵
۱-۲-۲. طراحی آرامستان.....	۷
۱-۲-۳. عوامل موثر در مکان‌یابی آرامستان.....	۹
۱-۳. طراحی فضای آرامستان‌ها.....	۱۶
۱-۳-۱. پارکینگ.....	۱۸
۱-۳-۲. فضای سبز.....	۱۸
۱-۴. فضاهای عملکردی مورد نیاز در آرامستان.....	۲۵
۱-۴-۱. مجموعه پذیرش میت.....	۲۵
۱-۴-۲. مجموعه اداری.....	۳۹
۱-۴-۳. مجموعه‌های خدماتی.....	۴۰
۱-۴-۴. مجموعه‌های تجاری.....	۴۰
۱-۴-۵. مجموعه‌های تفریحی.....	۴۱
خلاصه.....	۴۲
آزمون.....	۴۳
فصل دوم: آرامستان و شریعت.....	۴۵
اهداف.....	۴۶

۴۷	۱-۲. آرامستان و شریعت
۴۸	۱-۱-۲. ماهیت مرگ
۵۴	۲-۱-۲. اهمیت آرامستان
۵۵	۳-۱-۲. ناآرامی آرامستان
۵۶	۴-۱-۲. دیدار با اهالی آرامستان
۶۴	۲-۲. آرامستان و شریعت (بعد از مرگ)
۶۴	۱-۲-۲. غسل مس میت
۶۶	۲-۲-۲. چگونگی تغسیل، تکفین و تدفین درگذشته
۶۸	۳-۲-۲. کفن میت
۷۲	۴-۲-۲. مستحبات دفن
۷۳	۵-۲-۲. نبش قبر
۷۴	خلاصه
۷۵	آزمون
۷۷	فصل سوم: بهداشت در آرامستان
۷۸	اهداف
۷۹	۱-۳. بهداشت در آرامستان
۸۰	۲-۳. شاخصه‌های پدیده‌ی مرگ
۸۰	۱-۲-۳. اتفاقات پس از مرگ
۸۱	۳-۳. تجزیه اجساد
۸۲	۴-۳. تفاوت‌های اجساد سالم و متلاشی
۸۳	۵-۳. انتشار میکروب و ویروس‌ها
۸۴	۱-۵-۳. طریقه انتقال اجساد آلوده به غسل‌خانه
۸۴	۶-۳. ایمن‌سازی اجساد برای جلوگیری از انتشار آلودگی
۸۵	۱-۶-۳. بی‌خطر سازی جسد برای حمل
۸۵	۲-۶-۳. مراقبت ویژه از عوامل اجرایی
۸۶	۳-۶-۳. خودروهای حمل جسد

۸۸	۴-۶-۳. ضدعفونی کردن دیوار و کف غسل‌خانه‌ها
۸۹	۷-۳. فضاهای آرامستان‌ها
۹۰	۱-۷-۳. نمونه‌های مشاغل کاذب مشکل‌ساز
۹۲	۸-۳. شرایط بهداشتی ساختمان غسل‌خانه
۹۵	۹-۳. شرایط اجرایی در بیماری‌های واگیردار
۹۷	۱۰-۳. آب در آرامستان
۹۸	۱۱-۳. فاضلاب در آرامستان
۱۰۲	۱۳-۳. مواد غذایی موجود در آرامستان‌ها
۱۰۴	۱۴-۳. زباله‌ها
۱۰۵	۱۵-۳. سردخانه‌ها
۱۰۵	۱۶-۳. بهداشت فردی در آرامستان‌ها
۱۰۷	خلاصه
۱۰۸	خودآزمایی
۱۰۹	فصل چهارم: روان‌شناسی مدیریت
۱۱۰	اهداف
۱۱۱	مقدمه
۱۱۱	۱-۴. تشخیص
۱۱۲	۱-۱-۴. معادله‌ی برخورد، معادله‌ی دوسویه
۱۱۳	۲-۱-۴. توانایی تشخیص علائم غم و اندوه
۱۱۵	۲-۴. کانون توجه
۱۲۷	۳-۴. استرس
۱۲۷	۴-۴. فرسودگی شغلی و خستگی
۱۲۹	۱-۴-۴. شاخص‌های رفتاری
۱۳۰	۲-۴-۴. شاخص‌های هیجانی
۱۳۰	۳-۴-۴. نگرش منفی در پاسخ به دیگران
۱۳۱	۵-۴-۴. شاخص‌های نگرشی

فصل اول

آرامستان در منظر

شهرسازی و معماری

- ۶-۴-۴. شاخص‌های روان تنی..... ۱۳۱
- ۷-۴-۴. شاخص‌های سازمانی..... ۱۳۱
- ۸-۴-۴. عوامل درون فردی..... ۱۳۳
- ۹-۴-۴. عوامل بین فردی..... ۱۳۳
- ۱۰-۴-۴. عوامل سازمانی - نقش مدیران..... ۱۳۴
- ۵-۴. نقش مدیران در رابطه با پرسنل..... ۱۳۸
- ۶-۴. رویکردهای مختلف نسبت به فرسودگی شغلی..... ۱۴۰
- خلاصه..... ۱۴۱
- آزمون..... ۱۴۲
- نقشه‌ها..... ۱۴۳
- منابع و مراجع..... ۱۹۷

اهداف

هدف از مطالعه این فصل، آشنایی با مطالب زیر می‌باشد:

- ۱- تعریف جامع و قابل قبولی از آرامستان
- ۲- اهمیت مکان‌یابی برای احداث آرامستان
- ۳- عوامل مربوط به مکان‌یابی
- ۴- زمین‌های مناسب برای احداث آرامستان
- ۵- فضاهای عملکردی در احداث آرامستان
- ۶- کاربری‌های هم‌جوار آرامستان‌ها
- ۱۰- نوع خاک‌های مناسب برای دفن اموات
- ۱۱- انتخاب مصالح مورد نیاز
- ۱۲- سرانه‌ی کاربری آرامستان برای هر شهروند

مقدمه

آنچه امروزه در تأمین ایمنی، آسایش و فراغ بال شهروندان هر شهر و از سوی دیگر، توسعه‌های اقتصادی و اجتماعی و حتی سیاسی آنان نقش بسزا و عمده‌ای دارد، بی‌تردید مراکز مهم حیاتی خدمات‌رسانی در شهرها می‌باشد که قابل تأمل و تفکر برتر است. پرواضح است آن‌دسته از خدمات رسانی‌هایی پایدار و از همه مهم‌تر، کارآ هستند که در مکان‌های مناسب و قابل قبول و با مطلوبیت خاص استقرار یابند.

اگر بپذیریم آرامستان یک دانه‌ی شهری است که در چارچوب همین تعریف نیز می‌گنجد، برای آرامستان و سایر دانه‌های خدماتی هر شهر عوامل بسیاری هستند که در مکان‌یابی آنان و اساساً تجهیزات شهری دخالت دارند. این عوامل با توجه به تحلیل جزء به جزء آنان در صور مختلف، از ارزش بسیار بالایی برخوردار می‌باشد. از سوی دیگر عدم توجه به این شاخص‌ها و عوامل مکان‌یابی، به‌طور خاص دانه‌های شهری و به‌طور عام آرامستان در هر شهر، موجب به هدر رفتن بخش قابل ملاحظه‌ای از منابع مالی و از دست دادن حجم بسیار زیادی از انرژی و نیروی کار انسانی در شهرها می‌گردد و بی‌شک صدمات سنگینی را به اقتصاد مردم و در نهایت دولت تحمیل می‌کند. لذا توجه به شاخصه‌های فنی و تخصصی در مکان‌یابی آرامستان‌ها از اهمیت شایانی برخوردار می‌باشد. اهمیتی که امروزه مورد توجه سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور قرار گرفته و بی‌تردید خروجی این مطالعات و طرح پیشنهادی، می‌تواند اثرات مطلوبی را در مبحث احداث آرامستان در شهرهای کشور در پی داشته باشد.

۱-۱. اهمیت آرامستان

در تاریخ بشری، توجه به آرامستان و ارزش گذاری روی این دانه‌ی شهری به حدی بوده است که امروزه در شناخت تمدن‌ها، صرفاً وجود مقابر به عنوان تنها نشانه‌های برجای مانده، قابل ارزشیابی و توجه است. در برخی از تمدن‌ها مانند تمدن مصر، این کشور را با مقابر برجای مانده‌ی آن می‌شناسند. بی‌تردید در فرهنگ‌های مختلف دنیا، نسبت به آرامستان‌ها و جایی که درگذشتگان را به خاک می‌سپارند، احترام ویژه‌ای قائل هستند. بنابراین بسته به فرهنگ حاکم بر مناطق مختلف، شکل فیزیکی آرامستان‌ها در طراحی و فضاسازی‌ها بسیار متفاوت است، ولی در یک چارچوب خاص، همگی، اتفاق شکل فیزیکی دارند. به عنوان مثال، در قرن ۱۵ و ۱۶ میلادی در اروپا، آرامستان‌ها به صورت فضای باز و وسیع، طراحی شده‌اند و چه بسا این گونه فضاها از فضاهای پارک‌های شهر هم با اهمیت‌تر و پر جلوه‌تر بوده‌اند. در گذشته فرهنگی کشورمان نیز به دلیل اهمیت خاصی که پیشینیان برای درگذشتگان قایل بوده‌اند، معمولاً آرامستان‌ها را در نقاط بالادست و مرتفع تر نسبت به سکونت‌گاه‌های زیستی طراحی می‌کرده‌اند.

نکته: جمع شدن عوامل فرهنگی و زیست محیطی به‌علاوه‌ی دیگر اصول و استانداردهای طراحی آرامستان‌ها، می‌تواند مجموعه‌ای بسازد که پاسخ‌گوی نیازهای روحی روانی، با توجه به نوع اعتقادات مردم باشد.

۲-۱. بنیان‌های اصولی در مکان‌یابی آرامستان‌ها

قبل از پرداختن به مسایل مهم در مکان‌یابی و طراحی آرامستان‌ها، ضروری است به تعدادی از شاخصه‌های اصولی در مکان‌یابی آرامستان‌ها اشاره شود که مجموعه‌ی آنان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار دارند. این شاخصه‌ها توسط گروه مهندسين مشاورى كه در بهشت زهرا (س)

تهران کارهای مطالعاتی را انجام داده‌اند، به عنوان یک خروجی کار مدنظر قرار داشته است که با توجه به اهمیت موضوع، سرفصل‌های آنان را بدون تصرف در متن مطرح می‌گردد.

• **مبانی نظری:** توجه به تعادل پایدار در ارتباط متقابل شرع، عقل و عرف در احداث آرامستان

• **مبانی تاریخی و فرهنگی:** توجه به نقش هویت‌ساز و نمادین آرامستان به مثابه‌ی یک بنا و فضای مانا

• **مبانی اجتماعی و انسان‌شناسی:** توجه به نقش و کارکرد آیین و شیوه‌ی زندگی در فرآیند مرگ

• **مبانی محیطی و زیستی:** توجه به توان‌ها و تأثیرات مثبت آرامستان بر محیط زیست

• **مبانی شهری:** توجه به آرامستان به مثابه‌ی فضایی با توانایی بالا در ترکیب با کاربردهای مناسب

• **مبانی سازمان و مدیریت:** توجه به نیروهای ذی‌مدخل در امر تدفین و دست‌آوردهای مدیریت

• **مبانی جمعیتی:** توجه به برآوردهای درازمدت

۱-۲-۱. مکان‌یابی

در مکان‌یابی آرامستان‌ها، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. علمای علم شهرسازی در باب آرامستان، دو نظریه کلی دارند. برخی معتقد هستند، در یک شهر نباید بیشتر از یک آرامستان وجود داشته باشد و برای مکان‌یابی آن نه در یک چارچوب غنی از استدلال که به عنوان یک دستورالعمل جمع‌آوری شده در باب تجربه، نکاتی را مطرح می‌کنند. در مقابل این گروه، گروه دیگری وجود دارند که معتقد هستند در یک شهر، می‌تواند چند آرامستان

وجود داشته باشد و بسته به طول و عرض، موقعیت جغرافیایی، جمعیت، شرایط اقلیمی و بسیاری شاخصه‌های دیگر، می‌توان تعداد این آرامستان‌ها را تعریف کرد. برای نمونه، در شهری مثل تهران یا در کلان‌شهرهای کشور، چه دلیلی دارد صرفاً یک آرامستان وجود داشته باشد؟

آیا روزانه برای دفن بیشتر از ۱۵۰ جسد باید از دور افتاده‌ترین نقطه در شمال، شرق و غرب تهران به جنوب تهران سفر کنند تا در گذشته‌ای را به خاک بسپارند؟

در مقابل این پرسش و اندیشه، موافقین تک آرامستانی، معتقدند این امری است اجتناب‌ناپذیر. وجود آرامستان در نقاط متعدد شهر، تخریب‌های روحی روانی، بهداشتی، اجتماعی، فرهنگی و ... را با خود به همراه دارد که موجب ضرر و زیان سایر دانه‌های شهری می‌شود. بنابراین، جداسازی مکان آرامستان، از چارچوب حریم خدماتی شهرها و انتقال آن به حوزه‌های استحفاظی و حتی خارج کردن آن از این حوزه را ضروری می‌دانند.

موافقین احداث چند آرامستان در یک شهر، با تکیه بر عملکرد غلط گذشتگان در احداث آرامستان‌ها، در شکل و ظاهر آنان در فضا سازی‌های لازم، در بهره‌برداری، در فضای سبز و مبلمان و نورپردازی فضای آرامستان‌ها و عدم رعایت مسایل بهداشتی و برخی مسایل دیگر، اعتقاد دارند آرامستان‌ها را می‌توان درون شهرها احداث کرد و در طراحی‌ها، فضا سازی‌ها، رعایت اصول بهداشتی و ...، به گونه‌ای عمل کرد که بتوان مطلوبیت لازم را برای شهروندان به وجود آورد تا آرامستان را نه تنها به عنوان یک ناهنجاری، بلکه یک دانه‌ی شهری ضروری و یک هنجار مناسب در کنار خود بپذیرند.

در این میان آنچه به عنوان موجودیت کنونی آرامستان در کشورمان برتری دارد و به عنوان وجه غالب نمایان می‌باشد، یک شهر، یک آرامستان است و اگر ملاحظه می‌شود که در بسیاری از شهرهای کشورمان، آرامستان‌های متعددی وجود دارد، از دریچه نگاه، یک

شهر و چند آرامستان نیست. این آرامستان‌ها در گذر زمان و باتوجه به رشد جمعیت در نقاط شهری و گسترش بی‌رویه‌ی شهرها به وجود آمده‌اند. شهرک‌های اقماری و روستاهای هم‌جوار شهرها که در این رشد و گسترش بی‌رویه به درون حوزه‌ی شهرها غلطیده‌اند، این‌طور می‌نمایند که در این شهر تعداد زیادی آرامستان وجود دارد. در حالی که شهر، در گذشته دارای یک آرامستان بوده است.

در این میان عدم نگرش اصولی و کارآمد و اساساً عدم توجه مراکز علمی و آکادمیک به مقوله‌ی آرامستان و ساخت فضاها و ابنیه‌های مورد نیاز آنان، این تفکر را بارور می‌سازد که یک شهر با یک آرامستان در مقطع کنونی قابل پذیرش‌تر است و در ابعاد کنترلی و نظارتی صرفاً در تعادل بخشی و برقراری یک تناسب معقول میان جمعیت، فاصله، راه دسترسی مطلوب و جایگاه دفن، می‌توان آرامستانی متناسب با شهر را احداث کرد.

۱-۲-۲. طراحی آرامستان

- آرامستان‌ها محل آرامش، سکون و یادآور خاطرات تلخ و شیرین هستند. بنابراین در طراحی‌ها بایستی مفاهیم کلی از این واژه‌ها در اذهان متبادر شود.
- آرامستان مکانی است فرهنگی که در بُعد فرهنگ و معرفت، استفاده از معماری اسلامی سنتی و گوشه‌هایی از معماری مدرن، می‌تواند به صورت کاری تلفیقی تأثیرگذار باشد.
- آرامستان مکان عبرت و تأمل است. با اعتقاد به این اصل در طراحی‌ها نباید ماهیت آرامستان بودن این فضا از بین برود.
- برداشت و تصور منفی که از آرامستان وجود دارد، باید از بین برود. مسلماً این امر با ایجاد مطلوبیت و فضا سازی‌های مناسب، باتوجه به اعتقادات مردم، امکان‌پذیر می‌باشد.

- دخل و تصرف در آرامستان‌ها نباید به گونه‌ای باشد که باعث از بین رفتن ماهیت فضای خاص آن گردد.

الف. مکان استقرار آرامستان‌ها

- عوامل مربوط به موقعیت آرامستان : (موقعیت آرامستان با شهر)
- عوامل مربوط به مکان آرامستان (موضع آن)
- آیا مکان انتخاب شده از نظر ویژگی‌های محل قرارگیری و عوامل مکانی مناسب است؟

ب. عوامل مربوط به موقعیت آرامستان

- فاصله
- دسترسی
- جهت توسعه‌ی شهری
- وسعت
- جهت وزش باد غالب شهر
- هم‌جواری‌ها

پ. عوامل مربوط به مکان آرامستان یا (موضع)

- جنس خاک (نفوذپذیری)
- عمق آب‌های زیرزمینی
- آب‌های سطحی
- مکانیک خاک
- توسعه آتی
- رعایت موازین شرعی در انتخاب زمین
- شیب زمین

۱-۲-۳. عوامل موثر در مکان‌یابی آرامستان

۱. **فاصله:** آرامستان باید در فاصله‌ای معین از شهر قرار گیرد. یعنی در حریم خدماتی شهرها نباشد. به طوری که، هم امکان مراجعه‌ی مردم به راحتی فراهم شود و هم در جهت توسعه‌ی شهر قرار نداشته باشد. بدین ترتیب، بُعد فاصله ایجاب می‌کند تا مکانی در فاصله‌ی ۲۰ تا ۱۰ کیلومتری محدوده‌ی شهرها در نظر گرفته شود.

از نظر فقهی، فاصله‌ی آرامستان از شهر باید به گونه‌ای باشد که باعث شکسته شدن نماز و باطل شدن روزه مسلمانان نشود و در واقع در مکان‌یابی و بحث فاصله، بایستی حد ترخص دقیقاً مدنظر قرار گیرد.

آنچه که امروزه علمای علم شهرسازی در باب خروج فضای آرامستان از حریم شهرها یا به تعبیری دیگر ضرورت ایجاد فاصله بین شهر و آرامستان مطرح می‌کنند، اکثراً در پنج مورد قابل بررسی است که به شرح ذیل می‌آوریم.

جلوگیری از انتقال آلودگی : موردی که قطعاً با رعایت اصول بهداشتی در دو بخش بهداشت فردی و بهداشت محیطی قابل کنترل می‌باشد.

۲. **افسردگی مردم:** اگر بپذیریم که برای نمونه مسئله تشییع اجساد در سطح شهر و ... می‌تواند اثرات مخرب روحی و روانی برای مردم به وجود آورد، شکل ظاهری آرامستان تحت هیچ شرایطی حزن برانگیز و غم‌آور نیست. موردی که در مبحث زیباسازی و آرامستان در شکل‌های گوناگون آن مثل فضای سبز، گل‌کاری‌ها، طراحی نورپردازی، روشنایی سطح قبور، یکسان‌سازی در دفن علی‌الخصوص نوع چیدمان قبور و جلوگیری از المان‌سازی بر سر قبور و بسیاری موارد دیگر، بی‌تردید نه تنها افسردگی و غم و اندوهی برای مردم نخواهد داشت، بلکه به عنوان یک دانه‌ی شهری بامطلوبیت‌های ویژه مورد پذیرش قرار خواهد گرفت.

۳. **ترافیک:** در بحث شلوغی و اساساً سفر درون شهری، مقوله‌ی ترافیک در هر دو نظریه قابل تأمل و بررسی است و به نظر می‌رسد، امری اجتناب‌ناپذیر باشد. در این مورد با پیشنهاد احداث مرکز تشییع برای هر شهر می‌توان تا حدود قابل ملاحظه‌ای بر این نقیصه فائق آمد.

۴. **چگونگی عملکرد مرکز تشییع:** چنانچه آرامستان‌ها در فاصله‌ی حداقل ۱۰ کیلومتری شهر واقع شده باشند (آرامستان باغ رضوان اصفهان در کیلومتر ۱۴ جاده اصفهان - خوراسگان، ناین و آرامستان بهشت احمدی شیراز در کیلومتر ۱۶ جاده شیراز - خرامه واقع شده است)، می‌توان در خروجی شهر و ابتدای جاده سمت آرامستان، یک فضای حداقل ۵ هزار مترمربعی را (بسته به نیاز در تعداد دفن روزانه و اعتقادات مردم در تشییع جنازه‌ها می‌توان این مساحت را کاهش یا افزایش داد) در نظر گرفت و با طراحی یک سالن انتظار با تمامی تجهیزات مورد نیاز در گرمایش، سرمایش، نور، صدا، مبلمان و ... به‌علاوه ایجاد فضای سبز لازم و پارکینگ و سرویس‌های بهداشتی و ... مرکز را مهیای ورود مردم و آماده شدن برای تشییع، احداث نمود. در این صورت آحاد مردم از قبل برای تشییع به صورت فردی یا خانوادگی به مرکز مذکور مراجعه می‌کنند، در انتظار می‌نشینند. خودروی حمل جسد به محلی که میت قرار دارد، مثل بیمارستان، درمانگاه، منزل و ... مراجعه می‌کند و پس از تحویل جنازه به تنهایی به سمت مرکز تشییع می‌رود. پس از ورود به مرکز تشییع، از این محل با مشایعت افرادی که از قبل در مرکز در انتظار بوده‌اند، تشییع به سمت آرامستان آغاز می‌شود. بدین ترتیب هیچ‌گونه تشییع جنازه‌ای تحت هیچ شرایطی در سطح شهر انجام نخواهد شد.

۵. **اشغال فضاهای شهری در سطح وسیع:** یکی از قوی‌ترین استدلال‌های موجود در بحث ضرورت انتقال آرامستان به خارج شهر، دقیقاً همین موضوع مهم اشغال فضاهای

ارزشمند شهری در سطح شهرهاست. موردی که امروزه اکثر شهرهای کشورمان علی‌الخصوص کلان‌شهرها به شدت با آن دست به گریبان هستند. بنابراین از آنجایی که برای احداث یک آرامستان که دارای تمامی نیازهای مراجعین باشد، بایستی دست‌کم پهنه‌ای مناسب درحد ۱۰ هکتار وجود داشته باشد و از آنجایی که چنین وسعتی در داخل یک شهر، حتی خارج از رینگ مرکزی و نیز در مرزهای خدماتی آن شهر قابل دستیابی نیست، اشغال فضاهای شهری، موضوعی است که مطرح می‌شود و دقیقاً منطقی و قابل تأمل است.

۶. **اجرای طرح‌های عمرانی و خدماتی:** بنابه توضیح اشغال فضاهای شهری در پهنه‌ی گسترده برای احداث آرامستان، عدم توجه به این مهم می‌تواند میزان فضاهای شهری را برای اجرای طرح‌های عمرانی و خدماتی کوچک و بزرگ دیگر به شدت کاهش داده یا غیرممکن سازد.

۷. **باد غالب:** بادهای غالب، بادهایی هستند که اکثراً بخشی از شهر را معمولاً در مسیری مشخص در می‌نورند و از شهر خارج می‌شوند. از آنجایی که این بادهای همراه خود گرد و غبار و ذرات معلق در هوا را حمل می‌کنند و به نقاط بالادست می‌برند، لذا احداث آرامستان در جهت وزش باد غالب، می‌تواند آلودگی‌های احتمالی را با خود به نقاط بالادست حمل نماید. بنابراین، مکان‌یابی آرامستان بایستی در جهت وزش این‌گونه بادهای صورت پذیرد.

۸. **دسترسی:** عامل دسترسی از عوامل مؤثر در مکان‌یابی آرامستان است. مراجعه‌های مداوم مردم به ویژه در روزها و مناسبت‌های خاص، در اعیاد مذهبی و ایام سوگواری و آخر هفته‌ها به آرامستان، ایجاب می‌کند آرامستان، دسترسی مناسبی داشته باشد. در این راستا

مبحث مهم جاده‌ی دسترسی، پهنای جاده، میزان تردد خودروها، روانی ترافیک در این گونه مسیرها و... از جمله موارد مهم و قابل بررسی و برداشت کارشناسانه است.

۹. مساحت: از آنجایی که مبحث مکان‌یابی و میزان اراضی مورد نیاز از جمله موارد بسیار مهم و حاد در احداث یک آرامستان به شمار می‌رود و این مهم در گذر زمان و به مرور حادث‌تر و مشکل‌آفرین‌تر می‌شود، لذا میزان اراضی انتخابی و هم‌جواری‌های آن از اهمیت بسزایی برخوردار بوده و لازم است به شدت مدنظر مدیران اجرایی شهرها قرار گیرد. طبیعی است که با گذشت زمان و طی سالیان نه چندان پرشمار، اراضی موجود شهرها و حوزه‌های استحفاظی آنان به تصرف کاربری‌های گوناگون دیگر درخواهد آمد و مشکل زمین برای پرداختن به دانه‌های خدماتی شهرها حادث‌تر می‌گردد. بنابراین برای احداث آرامستان، علی‌الخصوص در شهرهای بزرگ و شهرهایی که روند روبه رشد آنان روندی سریع و نرخ رشد جمعیت آنان به سرعت رو به فزونی است، بایستی زمینی با افق حداقل یک‌صد ساله مدنظر باشد و در استفاده از آن نهایت صرفه‌جویی در بهره‌برداری‌ها لحاظ گردد. به نظر می‌رسد پهنه‌ای که برای یک‌صد سال آینده‌ی یک شهر می‌تواند جوابگو باشد، با نرخ رشد جمعیت متوسط، حدود دویست هکتار تخمین زده می‌شود.

۱۰. جهت توسعه‌ی شهر: مکان‌یابی آرامستان نباید در جهت توسعه آتی شهر باشد. برای نمونه چنانچه در شهری پیش‌بینی می‌شود توسعه به سمت شمال، غرب یا شرق است روند عادی حرکت در سرریز جمعیتی، این سمت را به مرور نشان می‌دهد و یا مشاوران، جهت را برای شما کاملاً مشخص نموده‌اند، نباید در این جهت اقدام به مکان‌یابی آرامستان نمود و در مقابل آن اراضی، جهتی که تمایل شهر به گسترش در آن سمت نیست را بدون کاربری رها کرد.

۱۱. هم‌جواری‌ها: هم‌جواری‌های موجود در محلی که برای احداث آرامستان انتخاب شده است، از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد. حدود چهار طرف زمین منتخب و کاربری‌هایی که در این حدود وجود دارد نیز بایستی کارشناسی شود تا مانع از تخریب ارزشی اراضی هم‌جوار نگردد. برای نمونه، زمینی که در حدود چهار طرف خودجاده، ارتفاعات، درختکاری‌های جنگلی و... را دارد مناسب به نظر می‌رسد به هرصورت عدم تمایل به فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی در مجاورت محل آرامستان و تاثیر به ظاهر نامطلوب آرامستان بر کارکرد آنها، ضرورت توجه به کاربری‌های موجود و حریم لازم در مکان‌یابی آرامستان را مطرح می‌سازد. فضاهای باز، فضاهای سبز و مناطق جنگل‌کاری‌شده در حدود چهار طرف، زمین‌هایی که در مجاورت جاده و دامنه ارتفاعات هستند، مشروط بر داشتن قابلیت دفن، مناسب‌ترین کاربری‌های هم‌جوار آرامستان‌ها می‌باشند.

۱۲. عوامل مربوط به مکان آرامستان (موضع)

- همان‌طوری‌که اشاره شد، آرامستان باید در مکانی قرار گرفته باشد که از نظر دسترسی مشکلی برای مردم در ایاب و ذهاب ایجاد نکرده و به راحتی در دسترس مردم باشد.
- در مکان‌یابی آرامستان عناصر آب، هوا، خاک، جهت وزش باد غالب و آب‌های زیرزمینی و چگونگی جریان آب‌های سطحی نقش مهمی برعهده دارند و نیازمند توجه خاص و مطالعات و پژوهش‌های ویژه هستند.
- مهم‌ترین عامل در مکان‌یابی آرامستان، بررسی‌های خاک‌شناسی است تا مشخص شود ماندگاری جسد در آن خاک به چه صورت است (برای تعیین زمان تجزیه‌ی جسد)
- خاک‌هایی که به شدت جاذب آب هستند و یا نفوذپذیری اندکی دارند، باعث باقی ماندن جسد به مدت طولانی‌تری می‌شوند.

بنابراین جنس خاک و ترکیبات آن باید به گونه‌ای باشد که موجب اختلال در امر تجزیه‌ی جسد نگردد و دارای ویژگی‌های زیر باشند:

- متخلخل (نرم و جداشونده) باشد.
- آب را از خود عبور دهد.
- قابلیت خروج گازها را داشته باشد.
- آب‌پذیری و نفوذپذیری آن زیاد باشد.
- نسبتاً خشک و نرم باشد.

زمین‌های زیر برای احداث آرامستان مناسب نیستند:

- زمین‌های سخت
- زمین‌های رسی
- زمین‌های شنی
- بستر رودخانه‌ها
- بستر زمین‌های باتلاقی
- زمین‌های صخره‌ای و سنگی

علاوه بر نفوذپذیری مناسب خاک، آرامستان‌ها باید مقاومت لازم را در مقابل فرسایش عوامل طبیعی مانند باد و باران و پدیده‌های طبیعی دیگر مانند نشست، لغزش، ریزش، رانش زمین و غیره داشته باشند.

- شیب زمین نیز در آرامستان‌ها باید به گونه‌ای باشد که باعث تخلیه‌ی سریع آب‌های ناشی از بارندگی گردد و آب را در خود نگه ندارد تا تجزیه‌ی اجساد با مشکل مواجه نشود. همچنین شیب نباید به قدری زیاد باشد که دفن اجساد را مشکل سازد.

- بهتر است آرامستان‌ها در نقاط پایین دست زیستگاه‌های انسانی مکان یابی شوند تا باعث انتقال آلودگی احتمالی به آنها نگردند.

- زمین محل احداث آرامستان نباید غصبی، موقوفه امر خاص (غیر از آرامستان) و بلا تکلیف باشد.

- در مکان یابی آرامستان‌ها باید به سفره‌های آب زیرزمینی و سطحی هم توجه کرد تا آلودگی احتمالی آرامستان به آنها منتقل نشود (دقت در عمق ایستابی)

- سطح سفره‌های آب زیرزمینی در محدوده‌ی آرامستان باید حداقل ۱۰ متر از کف قبور پایین‌تر باشد. بنابراین چنانچه در زمینی عمق ایستابی زیر ۱۲ یا ۱۳ متر باشد، این زمین به لحاظ سطح سفره‌های آب زیرزمینی برای دفن اموات مناسب است (مشروط بر اینکه سایر ویژگی‌های مکان‌یابی را نیز دارا باشد)

- در مکان‌یابی آرامستان باید به منطقه‌بندی کاربری‌های پیرامون آن توجه کرد. بهتر است در پیرامون آرامستان کاربری‌های فرهنگی مستقر گردد. یا اگر آرامستان در داخل بافت‌های مسکونی قرار دارد، به وسیله حریم سبز از بافت‌های مسکونی اطراف جدا شود تا کمترین عوارض را برای ساکنان آنها داشته باشد (نظریه گروهی از علمای علم شهرسازی که موافق احداث آرامستان در حریم شهرها هستند).

- آرامستان‌ها نباید در مجاورت رودخانه‌ها، چشمه‌ها و قنوات مکان‌یابی شوند. ضرورت توجه به این اصل در احداث آرامستان‌های روستایی بیشتر احساس می‌شود.

- توجه به ضوابط زیست محیطی و مسایلی چون شیب منطقه، میزان تاثیرگذاری بارندگی در منطقه و حوزه آبریز آن

- انجام مطالعات زمین شناسی و ژئوتکنیکی و تعیین عمق آب‌های زیرزمینی

- انجام آزمایشات لازم در تعیین میزان نفوذپذیری خاک

۳-۱. طراحی فضای آرامستان‌ها

برای تعیین ضوابط طراحی آرامستان‌ها باید از اعتقادات دینی و مذهبی مردم در منطقه کمک گرفت و آن را با مسایل علمی و بهداشتی مطابقت داد. امروزه در طراحی‌های فضاهای شهری، عدم توجه به نقطه‌نظرات و خواستگاه‌های مردم، موجب شده که پس از طراحی و اجرا، آن قسمت از نیازهای مردم که در طراحی و اجرا توسط مشاور طرح نادیده گرفته شده است، توسط مردم به شکلی نامطلوب به‌وجود می‌آید. برای نمونه ارتباط بین دو فضای موردنظر و اعتقاد مردم، چنانچه در طراحی لحاظ نشود، پس از اجرا، این ارتباط توسط مردم ایجاد خواهد شد. این موضوع در اعتقاد مذهبی مردم در انتخاب نوع مصالح علی‌الخصوص در نماسازی‌ها، محوطه‌سازی‌ها و... بیشتر نمود دارد.

طراحی فضاهای آرامستان باید به گونه‌ای باشد که به تخفیف حس تألم افراد داغ‌دیده منجر شود.

در معماری آرامستان باید به پوشش گیاهی توجه کرده و به طرز صحیحی از آن استفاده به عمل آورد.

انجام نورپردازی و روشنایی سطح آرامستان از اهمیت بسزایی برخوردار است. روشنایی معابر، روشنایی سطح قطعات از جمله مواردی است که در بحث ترس و وحشت مردم از فضای آرامستان، این پدیده را به شدت کاهش داده و فضا را به فضایی مطلوب و قابل پذیرش تبدیل می‌کند.

طراحی روشنایی کل معابر و سطح قطعات دفن با نورپردازی‌های دلنشین نیز از جمله آیتم‌هایی است که در زیباسازی فضای آرامستان می‌تواند به شدت مؤثر باشد.

استفاده از المان‌های حجمی که در جهات مختلف به عنوان نمادهای پیام‌آور قابل درک باشند، فضای آرامستان را مطلوبیت می‌بخشد.

فضای آرامستان باید به گونه‌ای باشد که باعث گسستگی بین شهروندان و درگذشتگان نگردد و انسان را به تفکر در مورد مرگ و عوالم بعد از مرگ وادارد.

مرگ رفتن به دنیای جاوید است نه فنا و نیستی، برای القای این تفکر به شهروندان، باید فضای آرامستان و اجزا و عناصر آن به گونه‌ای طراحی گردند که بیانگر تحرک، پویایی و تداوم حیات در شهرها باشد.

برای زدودن تصور منفی که در مورد آرامستان‌ها در اذهان شهروندان وجود دارد، توجه به اصل آموزش می‌تواند مؤثر واقع شود. بنابراین در بُعد فرهنگی و تبلیغاتی طراحی و اجرا مرکز فرهنگی منجمله سالن اجتماعات، کتابخانه و... بایستی مدنظر طراحان قرار گیرد.

همچنین بانصب تابلوها، نشان‌ها و علائم ویژه، ایجاد کاربری‌های فرهنگی و تفریحی، طراحی‌های محیطی مناسب و نظایر اینها، می‌تواند در جهت زدودن تصورات منفی از آرامستان در اذهان عمومی اثرگذار باشد.

استقرار تأسیسات و تجهیزات جانبی در آرامستان باید از نظم و قاعده‌ی خاصی پیروی کند و ترکیب و کنار هم قرارگیری آنها باید به گونه‌ای باشد که افراد مصیبت دیده که از نظر روحی روانی در شرایط خاصی قرار دارند، به ساده‌ترین و سهل‌ترین روش و در کم‌ترین زمان ممکن، امکان استفاده از آنها را داشته باشند.

باتوجه به اهمیت آرامستان‌ها در کلیه جوامع، طراحی باید به گونه‌ای صورت گیرد که مکانی برای ارتباط معنوی زنده‌گان با مردگان باشد.

باتوجه به ترسی که مردم نسبت به آرامستان‌ها دارند، باید در طراحی آنها یادآوری شد که مرگ فنای فرد نیست بلکه آغاز زندگی تازه‌ای است.

برای طراحی آرامستان در هر مکان باید اعتقادات ملی - مذهبی آن سرزمین را در نظر گرفت و در درجه‌ی اول اهمیت قرار داد.

— برای جمع آوری پساب آرامستان باید طراحی ویژه شود.

۱-۳-۱. پارکینگ

در بسیاری از آرامستان‌های سطح کشور، علی‌الخصوص کلان‌شهرها من جمله کلان‌شهر تهران، شیراز، اصفهان و ...، موضوع پارکینگ از موضوعات بسیار حاد و بحث‌برانگیز است. موضوعی که در مناسبت‌ها و ایام سوگواری و اعیاد، مردم را به شدت رنج می‌دهد. بنابراین داشتن پارکینگ با وسعت و ظرفیت مورد نیاز در هر آرامستان از اولویت‌های اجتناب ناپذیری است که بایستی مدنظر قرار گیرد.

پارکینگ آرامستان‌ها به چهار دسته تقسیم می‌شوند:

۱. پارکینگ ویژه کارکنان و کارمندان

۲. پارکینگ مراجعه‌کنندگان

این بخش از پارکینگ مورد نیاز الزاماً بایستی به دو قسمت تقسیم شود: ۱- پارکینگ عمومی ۲- پارکینگ ویژه هر قطعه. در پارکینگ عمومی، فضایی بزرگ با ظرفیتی متعادل مدنظر است که معمولاً نزدیک به مجموعه پذیرش میت‌جانمایی می‌شود، اما پارکینگ ویژه قطعات کنار هر قطعه با دسترسی مناسب آن طراحی می‌گردد که با احداث آن، افرادی که در مجموعه پذیرش میت کاری ندارند، مستقیم به قطعه موردنظر خود می‌روند و از پارکینگ ویژه آن قطعه استفاده می‌کنند.

۳. پارکینگ وسایط نقلیه عمومی

۴. پارکینگ وسایط نقلیه خدماتی آرامستان

۵. پارکینگ باید مجهز به سیستم دوربین مداربسته باشد و سیستم آتش نشانی و امنیتی

مورد توجه قرار گیرد

۱-۳-۲. فضای سبز

احداث فضای سبز و سطوح سبز در آرامستان‌ها با توجه به نقش روانی آن توأم با ایجاد رفاه حاصل از سایه‌اندازی برای مردم ضروری است، چنان‌که در بسیاری موارد به حالت باغ یا درختستان باشد، از تأثیرگذاری بسزایی برخوردار خواهد بود می‌توان محوطه‌های سبز را جدای از ویژگی‌های تنوعی و خاص، به سه گروه تقسیم نمود:

• گروه سبزینه‌های مرتفع (درختان)

• گروه سبزینه‌های متوسط گل‌های ساقه‌دار و درختان کوتاه)

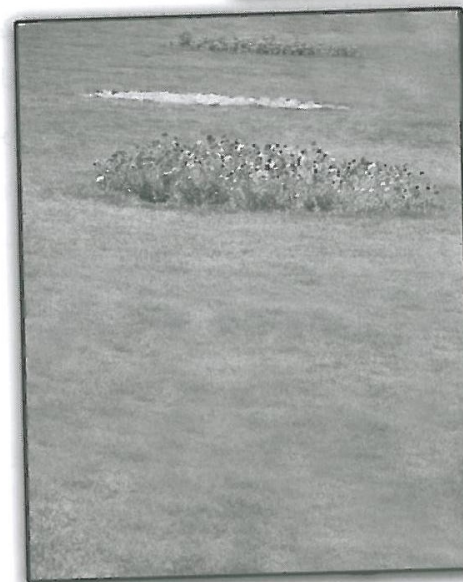
• گروه سبزینه‌های کوتاه (گیاهان تپه‌ای و چمن‌ها)

برای آرایش فضای سبز آرامستان‌ها، تعیین مکان‌های مناسب در نقاط مختلف آرامستان (فضای سبز منطقه‌ای) به زیبایی در اجرا می‌افزاید.

برای اطمینان از سلامت و بهداشت محل انتخاب شده برای احداث فضای سبز، نظرخواهی از زمین‌شناسان، کارشناسان فضای سبز و بهداشت امری ضروری است.

استفاده از فضای سبز مناسب و درختان
غیر شمر سایه دار زیبایی محوطه سازی
را دوچندان می کند

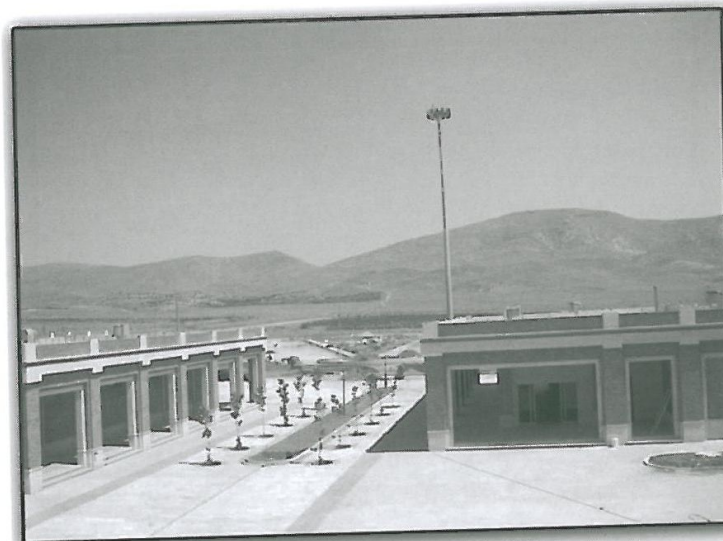
استفاده از چمن ها و گل های
کوتاه و نشاء های فصلی در زیبا سازی آرامستان
بی نهایت موثر خواهد بود

احداث فضای سبز منطقه ای می تواند در زیبا سازی و تلطیف فضای آرامستان به شدت اثر گذار باشد

در غرس درختان رعایت فاصله و رو به قبله بودن راهروها می تواند در آینده فضایی مطلوب برای دفن درگذشته گان باشد

تصویر اهمیت و چگونگی فضای ارتباطی بین دو غسلخانه زنانه و مردانه را نشان می دهد

تصویری از محوطه سازی و نمای بیرونی غسلخانه که به لحاظ فضا سازی آزاد و مسقف از دیدگاه مراجعین مطلوب و اکثراً مورد بهره برداری قرار میگیرد

تصویر اهمیت و چگونگی فضای ارتباطی بین دو غسلخانه زنانه و مردانه را نشان می دهد

در نما سازی ها تلفیقی از معماری مدرن و اسلامی به زیبایی فضا های آرامستان از منظر عمومی کمک شایانی می نماید

طراحی فضای سبز محوطه‌ی آرامستان در قالب طرح کلی بایستی صورت پذیرد تا در ارتباط با عناصر و اجزای مجموعه دیده شود.

ضوابط کف‌سازی

نوع مصالح و تنوع آن، می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تفکیک فضاها و ایجاد زیبایی، بیان نظم، سلسله مراتب و بافت آنها به عهده گیرد. چنانکه به طور مثال، کف‌سازی آسفالت و بتن، امکان حرکت بی مانع و سریع را ایجاد می‌نماید. در حالی که کف‌سازی با سنگ‌ریزه و شن، حرکت آهسته‌تر و قدم زدن عادی یا ایستادن در گوشه‌ای را پیشنهاد می‌دهد. همچنین، تغییرات در سطح می‌تواند جهت حرکت را پیشنهاد دهد.

در انتخاب مصالح مورد نیاز، توجه به نکات زیر توصیه می‌گردد:

- دوام: باید دقت شود که مصالح انتخاب شده، در مقابل ضربه‌های متوالی، از مقاومت لازم برخوردار باشد.
- نما و شکل ظاهری: مصالح انتخاب شده، از نظر بصری باید با عناصر طبیعی و مصنوعی مجاور خود، سازگاری داشته باشد.
- قابلیت دسترسی: از نظر جنبه‌های اقتصادی، استفاده از مصالحی مناسب‌تر است که دسترسی به آنها در محل به سهولت انجام پذیرد.
- کیفیت سختی: مصالح انتخابی برای سطوحی که به نحوی بدن انسان در تماس با آنها قرار می‌گیرد باید از کیفیت مطلوبی برخوردار باشند.
- سازگاری اقلیمی: انتخاب مصالح، لازم است با توجه به شرایط اقلیمی محل، طرح و ثبات آن در برابر نورشدید، یخبندان، ذوب برف، باران و... انجام پذیرد.

- قابلیت نفوذپذیری: در انتخاب مصالح هر فضا با توجه به نوع عملکرد آن باید امکان نفوذپذیری آب، مورد توجه قرار داده شود.
- برای کاهش هزینه‌ها لازم است مصالحی انتخاب شود که در معرض باد و باران و نور، آسیب کمتری را متحمل می‌گردد.

۴-۱. فضاهای عملکردی مورد نیاز در آرامستان

با توجه به شرایط موجود آرامستان‌ها و نیازهایی که معمولاً با مراجعه‌ی مشایعین، شناسایی و معرفی شده‌اند و نیز برای انجام عملیات شرعی میت تا مرحله تدفین، فضاهایی با نوع عملکردهای متفاوت تعریف شده که در یک تقسیم‌بندی کلی به پنج دسته عمده دست یافته‌ایم.

۴-۱-۱. مجموعه پذیرش میت

مجموعه پذیرش میت به لحاظ فضاهای مورد نیاز، ابنیه و پارکینگ‌ها و سرویس‌های بهداشتی، یکی از مهم‌ترین و بارزترین دسته‌های پنجگانه معرفی شده می‌باشد. مجموعه‌ی پذیرش میت دارای بخش‌های جداگانه‌ای است که هر کدام به تنهایی از ارزش ویژه‌ای برخوردار است و به تعبیری در یک تعریف دیگر، در واقع هر کدام مکمل یکدیگر هستند و در طراحی‌ها و لکه‌گذاری‌های اولیه و سپس جانمایی‌ها، چیدمان این بخش‌ها برای سهولت در کار، بر حرکت ارباب رجوع و مشایعین اهمیت ویژه‌ای دارند.

● مجموعه پذیرش میت

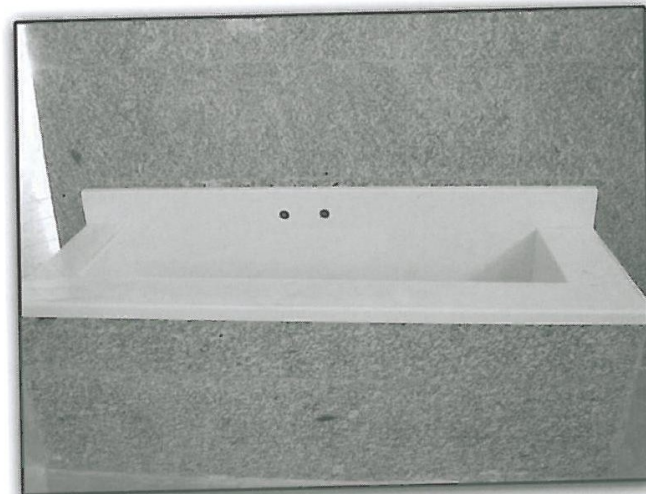
- ← الف ساختمان ثبت اطلاعات و پذیرش خودروی حمل جسد
- ← ب ساختمان مرکز انتظامی و امور امنیتی
- ← پ ساختمان سیتی‌ها یا مرکز پذیرش
- ← ت سوئیت غسل‌ها
 - ← ویژه غسل
 - ← ویژه غسله
- ← ث ساختمان غسل‌خانه‌ی مردانه یا سالن عبرت یا وداع
- ← ج ساختمان غسل‌خانه‌ی زنانه یا سالن عبرت یا وداع
 - ← چ ساختمان سالن انتظار
 - ← مردانه
 - ← زنانه
 - ← ح ساختمان سایت اقامه‌ی نماز میت
- ← خ ساختمان مرکز اورژانس و بهداری
- ← د ساختمان سرویس‌های بهداشتی
 - ← مردانه
 - ← زنانه
- ← ذ ساختمان سردخانه‌ی مرکزی
- ← ر ساختمان غسل‌خانه‌ی ویژه
- ← ز اطاق کوره‌ی البسه‌سوز
- ← ژ ساختمان مرکز تصفیه خانه
- ← و محل استقرار و استراحت غسل، با سرویس کامل بهداشتی
- ← ه محل استقرار و استراحت غسله، با سرویس کامل بهداشتی
- ← ی سالن اجتماعات خانواده‌های معزی

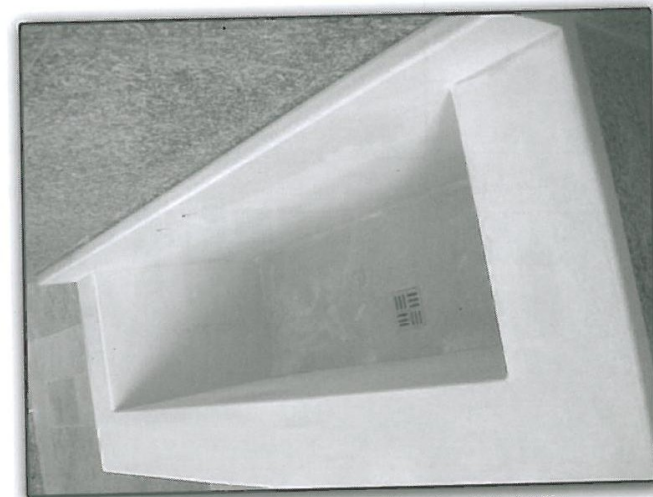
نمونه‌هایی از سکوهای تفهیل و تگنن میت که به شیوه یکپارچه و صیقل شده روکش گردیده است

نمایی از سطح غسل‌خانه که با رعایت اصول بهداشتی در انتخاب مصالح احداث گردیده است

حوضچه تهیه سدرو کافور که به لحاظ مسائل بهداشتی به صورت یکپارچه و بدون درز و خلل و فرج روکش شده است

همانگونه که ملاحظه می شود در داخل حوضچه یکپارچگی در روکش رعایت شده است

سالن تماشا یا (عبرت) محلی که مشایعین می توانند در صورت تمایل از این محل داخل غسلخانه را ببینند

نمایی از قاب های شیشه ای که مشایعین اقدام به تماشای چگونگی شستشو و تکفین در گذشته اشان می کنند

احداث فضای مناسب برای غسل و غسل‌ها
برای پوشیدن لباس ویژه و استحمام
پس از کار از ضرورت‌های یک غسلخانه
مطلوب است

مقعر بودن سکوی ویژه تسستشو و غسل
به میزان مناسب مانع از ریختن
آب به فضای اطراف سکوی می‌شود

الف: ساختمان ثبت اطلاعات و پذیرش خودروی حمل جسد

معمولاً در جانمایی، این ساختمان در گلوگاه ورودی به مجموعه‌ی پذیرش میّت باید طراحی شود و از آنجایی که تداخل خودرو حمل جسد و مشایعین، اساساً غیراصولی و خطرآفرین می‌باشد، لذا در فضاهای فی‌مابین ساختمان‌های مجموعه‌ی پذیرش میّت، جز خودروی حمل جسد که تا مقابل درب غسلخانه‌ها مجاز به تردد می‌باشند، هیچ‌گونه خودرویی، تحت هیچ شرایطی، نباید اجازه ورود به فضای بین ساختمان‌های مجموعه‌ی پذیرش میّت را داشته باشد. از این رو ساختمان ثبت اطلاعات و پذیرش خودروی حمل جسد در واقع دو کار مهم و عمده انجام می‌دهد:

۱. در این ساختمان بزرگ، مشخصات و جواز دفن و سایر مدارک همراه جسد دریافت می‌شود و به سرعت وارد سیستم رایانه‌ای مجموعه می‌گردد. با ثبت مشخصات اطلاعات مربوط به جسد به سیستم رایانه‌ای، اطلاعات فوق به بخش‌های مختلف مجموعه نیز انتقال می‌یابد.

۲. با بالا رفتن مانع، تنها خودروی حمل جسد به درون مجموعه هدایت می‌گردد. در واقع حرکت اولیه برای دفن جسد از این ساختمان آغاز می‌شود.

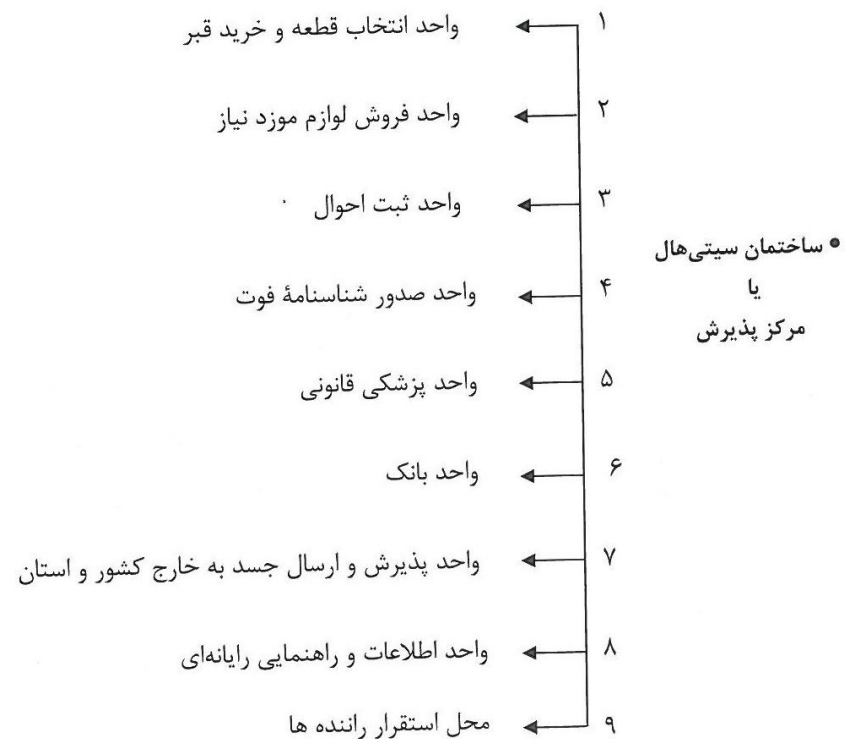
ب: ساختمان مرکز انتظامات و امور امنیتی

این ساختمان نیز بایستی حدوداً در گلوگاه ورودی مجموعه‌ی پذیرش میّت جانمایی شود، به دلیل اینکه در بدو ورود، کلیه‌ی امورات تحت کنترل و نظارت مأمورین انتظامات و امنیتی باشد. این ساختمان که در واقع در حکم پاسگاه انتظامی مجموعه عمل می‌کند، محل استقرار فرماندهی گروه انتظامات و عوامل اجرایی آن می‌باشد که با توجه به تعداد نیروهای انتظامات و بسته به گسترش فضای آرامستان در هر شهر، در کنار این ساختمان، بایستی خوابگاه به تعداد مورد نیاز از قبل پیش‌بینی، طراحی و اجرا گردد.

پ : ساختمان سیتی هال یا مرکز پذیرش

در مجموعه‌ی پذیرش میّت، این بنا از ارزش ویژه‌ای برخوردار است که باتوجه به تعداد مرگ و میر روزانه در شهرهای بزرگ و کوچک، ابعاد آن متفاوت است. در بسیاری از شهرهای کوچک کشورمان، اساساً احداث این ساختمان ضرورتی ندارد. برای مثال، برای آرامستان شهرهای بالای ۵۰۰۰۰ نفر جمعیت ضرورت آن احساس می‌شود.

ساختمان سیتی هال یا مرکز پذیرش، ساختمانی است که درخودش واحدهای مختلفی را جای خواهد داد.

۱- واحد انتخاب قطعه و خرید قبر: در این واحد با ارائه نقشه از قطعات قابل دفن،

متقاضی قطعه‌ی موردنظر و قبر را انتخاب و برنامه‌های دفن را تدوین می‌کند.

۲- واحد فروش لوازم مورد نیاز: در واحد فروش لوازم مورد نیاز، کلیه لوازم و وسایلی که برای شستشو و تغسیل و تکفین میّت مورد نیاز می‌باشد ارائه می‌شود. وسایل و لوازمی از قبیل پلاستیک، هدبند، ترمه و پلاک و ...

۳- واحد صدور شناسنامه فوت: این واحد همان‌گونه که از نامش پیداست اقدام به صدور شناسنامه‌ی فوت می‌کند، این روشی است که در حال حاضر در آرامستان‌های کشور رایج نیست. لکن به عنوان یک آیتم اثرگذار در آینده مورد توجه و عنایت مدیران آرامستان‌های کشور قرار خواهد گرفت. در حال حاضر مبحث شناسنامه‌ی فوت در طراحی‌هایی که در برنامه‌ریزی‌های آرامستان جدید شیراز صورت پذیرفته، مدنظر قرار گرفته است. بعد از اتمام کارهای تغسیل و تکفین و در نهایت تدفین درگذشته، عامل پیگیری امور در خانواده‌ی درگذشته، با مراجعه به این واحد، اقدام به پرکردن فرم‌های اطلاعاتی می‌کند و باتوجه به گواهی فوت صادره، کل اطلاعات مربوط به چگونگی درگذشت شخص در این شناسنامه ثبت می‌شود. اطلاعات مربوط به تاریخ فوت، محل دفن (قطعه و ردیف) ثبت می‌شود. همچنین محل زندگی، منطقه شهری، شغل، تعداد خانوار و ...، اطلاعاتی است که در این شناسنامه به ثبت می‌رسد و در واقع مهمور به مهر و امضا آرامستان می‌شود. با این کار به دو آیتم کلی دست خواهیم یافت:

الف. این شناسنامه دارای سندیت رسمی می‌شود و در ارایه به مجامع مختلف به عنوان گواهی فوت قابل قبول و امتیاز است.

ب. با پردازش اطلاعاتی که از درگذشتگان روزانه دریافت می‌شود، می‌توان مسئولین استان و شهر را در تصمیم‌گیری‌ها کمک کرد. برای نمونه در یک دوره یک ماهه مشخص می‌شود

به طور دقیق چه تعداد افراد از چه ناحیه‌ی شهری یا در چه شغلی یا در چه خانواده‌ای با چه تعداد خانوار و ... فوت نموده‌اند که هر کدام از این داده‌های آماری، قابل بررسی در مسایل اجتماعی و شهری است.

۴- **واحد پزشکی قانونی:** در واحد پزشکی قانونی همان‌گونه که از نامش پیداست، پزشک نماینده‌ی مرکز پزشکی قانونی مستقر می‌شود که پس از رؤیت و معاینه جسد، اقدام به صدور جواز دفن براساس دستورالعمل‌ها و ضوابط قانونی مرکز مذکور می‌نماید.

۵- **واحد صدور قبض هزینه:** در این واحد کلیه‌ی خدماتی که در واحدهای دیگر پیگیری امور دفن شخص متوفی داده شده است، در یک مجموعه‌ی کلی محاسبه و قبض پرداخت هزینه صادر و ارایه می‌شود.

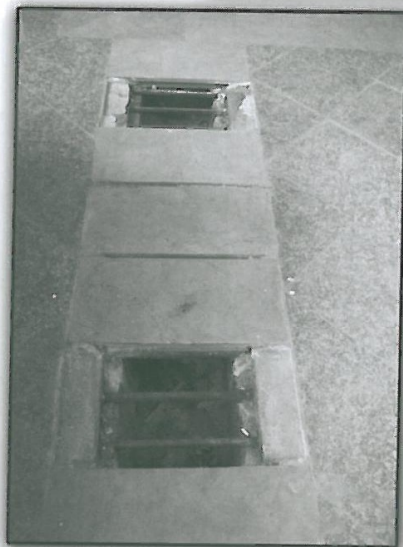
۶- **واحد بانک:** واحد بانک معمولاً در کلان‌شهرها و یا مراکز استان‌های بزرگ مستقر می‌شود که معمولاً طی توافق‌نامه‌ای فی‌مابین آرامستان و یکی از بانک‌های شهر انجام می‌پذیرد. در این باجه یک یا دو نفر بسته به حجم مراجعین، مستقر می‌شوند. این افراد با ارائه قبضی که از واحد صدور قبض هزینه صادر شده است، اقدام به اخذ وجه متعلقه کرده و برگه وصول را در دو نسخه صادر و یک نسخه‌ی از آن را به مراجعه‌کننده تحویل می‌دهد.

۷- **واحد پذیرش و ارسال جسد به استان‌های دیگر و خارج کشور:** در این واحد کلیه‌ی کارهای اداری و خدماتی جسد کنترل و دستور اجرا صادر می‌شود. سپس جسد را برای اعزام به خارج از استان یا کشور در تابوت‌های ویژه بسته‌بندی و آماده اعزام می‌کند.

۸- **واحد اطلاعات و راهنمای رایانه‌ای:** با مراجعه به واحد اطلاعات و راهنمای رایانه‌ای همان‌گونه که واضح و روشن است، تمامی اطلاعات درگذشتگان در شاخصه‌های مختلف به مراجعه‌کننده ارایه می‌شود.

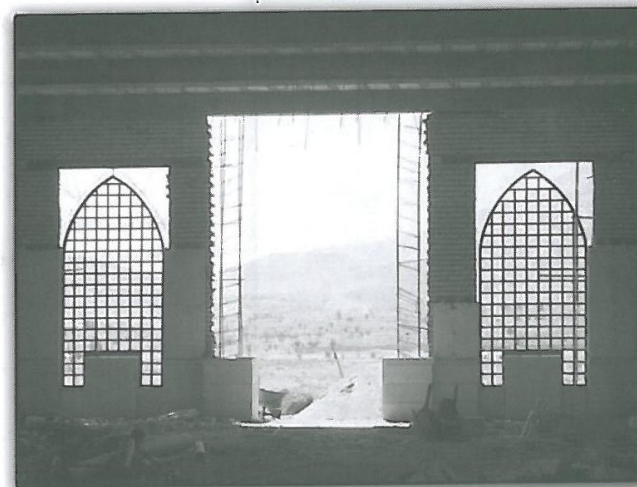
احداث آبراه ویژه خروج پساب حاصل
از شستشوی اموات برای ورود
به سبک تلک‌های تصفیه از ضرورت‌های
بهداشتی غسالخانه‌هاست

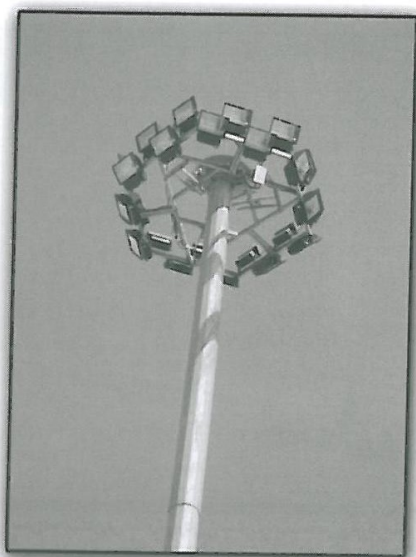
تعیین دریچه‌های کنترل و اجرای
لایروبی آبراه‌ها از ضرورت‌های قابل توجه است

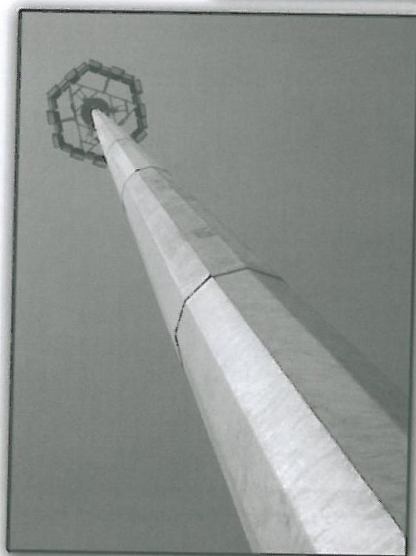
وسعت فضای محل قایم نماز میت علی الخصوص در شهرهای بزرگ با سستی پذیرای جمعیت متناسب با تعداد در گذشتگان باشد

در احداث محل خواندن نماز میت وسعت فضا و نیز استفاده از نماهای ترکیبی مدن سستی و اسلامی معنویت ویژه ای به محیط خواهد داد

مطالعات کارشناسی در جهت تعیین تعداد پروژکتورهای مورد نیاز در برج های نوری میزان روشنایی محیط را به تناسب تامین خواهد کرد

انتخاب محل نصب برج های نوری و ارتفاع مناسب میزان روشنایی دلخواه را به محیطه خواهد داد

روشکاری مطلوب شبکه های معابر و سطح قطعات دفن در راستای نورپردازی آرامستان از اهمیت خاصی برخوردار است

بررسی امکان سنجی برق رسانی به سایت آرامستان و توجه به مطالعات تاسیساتی یکی از شاخصه های مهم مکان یابی در احداث آرامستان ها است

۱-۴-۲. مجموعه اداری

مجموعه‌ی اداری ساختمانی است که با توجه به نیازها، طراحی و اجرا می‌شود. در بسیاری از آرامستان‌های کشور، این مجموعه از یکی دو سه اتاق بیشتر تجاوز نمی‌کند و در برخی از کلان‌شهرها این ساختمان به نسبت ساختمانی قابل قبول است. ساختمان اداری الزماً بایستی در هر آرامستان در نقطه‌ای از سایت مکانیابی شود که حتی‌المقدور مسلط بر سایت باشد.

ساختمان اداری بطور معمول دارای اتاق‌های زیر است:

- ۱- اتاق مدیریت که خود دارای بخش استقرار میز مدیریت، کنفرانس، سرویس بهداشتی، استراحتگاه و در مجاورت آن اتاق رئیس دفتر با امکانات مورد نیاز و آبدارخانه است.
- ۲- اتاق معاونت‌ها که معمولاً در آرامستان‌های بزرگ در حد سه معاونت تعریف شده است
- ۳- معاون فنی و عمرانی، معاون اداری و مالی و معاون اجرایی و خدماتی
- ۴- اتاق امور مالی و حسابداری با توجه به حجم عملیات کار محاسبه می‌شود.
- ۵- دفتر فنی و کارشناسان
- ۶- دفتر امور اجرایی
- ۷- امور اداری و کارگزینی
- ۸- روابط عمومی
- ۹- دفتر خدمات فنی
- ۱۰- دفتر مخابرات و مرکز پیام
- ۱۱- دفتر حراست
- ۱۲- سالن غذاخوری
- ۱۳- سالن اجتماعات

۱۳- دفتر اطلاعات و نگهبانی

۱۴- سرویس‌های بهداشتی و وضوخانه

۱۵- نمازخانه

۱-۴-۳. مجموعه‌های خدماتی

در مجموعه‌های خدماتی اساساً کاربری‌هایی با توجه به نیازهای هر منطقه طراحی می‌شود که عبارتند از:

۱- سالن ترحیم

۲- حسینیه

۳- مسجد

۴- تالار پذیرایی

۵- رستوران

۶- وضوخانه و سرویس‌های بهداشتی عمومی

۷- پارک بازی کودکان

۸- پارکینگ‌های عمومی

۱-۴-۴. مجموعه‌های تجاری

احداث مرکز تجاری علی‌الخصوص در آرامستان‌های بزرگ کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

این نوع از خدمات به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف. تجاری‌هایی که به ارائه خدمات به مراجعین می‌پردازند، مانند فروش مواد غذایی و تنقلات.

ب. تجاری‌هایی که به نوعی مرتبط به امور درگذشتگان هستند، مانند:

• گل و گلاب فروشی

• چاپ آگهی ترحیم

• خطاطی

• ارایه اکو و مداح

• فروش نوارهای مذهبی، ترمه، پارچه‌ی مشکی، پرچم‌های متن‌نویسی شده‌ی مشکی، پلاک و انواع کتاب ادعیه و ...

• سنگ

در این مرکز می‌توان با احداث غرفه‌های متعدد تمامی سنگ فروشان سطح شهر را به عنوان مشاغل مزاحم جمع‌آوری و در این مرکز جای داد. مردم با مراجعه به این مرکز سنگ موردنظر خود را سفارش می‌دهند.

تبصره: از نوشتن اسماءالله و آیات قرآن در روی سنگ قبر از نظر شرعی اشکال دارد و باید خودداری شود.

۱-۴-۵. مجموعه‌های تفریحی

شاید استفاده از واژه تفریحی در محیطی به‌نام آرامستان چندان درست و منطقی نباشد، اما به هرصورت چنانچه در آرامستان‌های بزرگ کشور، پارک‌های بزرگ تفریحی، پارک‌های بازی، فضاهای سایه‌انداز برای استراحت مراجعین و ... طراحی و اجرا شود، در زیبایی و جذابیت آرامستان برای مراجعین بی‌نهایت تأثیرگذار خواهد بود.

نکته

۱. سرانه شهری کاربری آرامستان بین ۳-۲ مترمربع به ازای هر شهروند می‌باشد.

۲. به لحاظ زیبایی و یکسانی در احداث غسل خانه‌ها از طریق اتحادیه‌ی آرامستان‌های کشور، اقدام به تهیه نقشه‌های معماری، سازه‌ای، تأسیساتی و برق گردید که در چهار تیپ برای شهرهای تا ۲۵ هزار نفر، ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر، ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر و در نهایت ۱۰۰ تا ۲۰۰ هزار نفر جمعیت طراحی و پس از تصویب در سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، جهت اجرا به استانداری‌های سراسر کشور (دفاتر فنی) ابلاغ و در قالب CD ارسال گردیده است.

در این کتاب؛ به لحاظ اهمیت طراحی‌های انجام شده، تنها نقشه‌های معماری هر چهار تیپ گنجانده شده است که در صورت اقدام برای استفاده از طرح‌های پیشنهادی، شهرداری‌ها می‌توانند از طریق دفاتر فنی استانداری استان مربوطه، اقدام به دریافت سی‌دی مذکور نمایند و از سایر شیت‌های نقشه استفاده و بهره‌برداری نمایند. ضمناً اتحادیه‌ی سازمان‌های آرامستان‌های کشور، آماده‌ی هرگونه همکاری با متقاضیان می‌باشد.

خلاصه

در این فصل، سعی بر آن شده است که در دو شاخصه مهم مکان‌یابی برای احداث آرامستان و کاربری‌هایی که لازم است در هر آرامستان پیش‌بینی شود، مطالبی قابل استفاده ارائه گردد که توجه به آنان می‌تواند یک آرامستان را در صور مختلف، به آرامستانی قابل قبول و ممتاز تبدیل کند. در بخش مکان‌یابی، فاصله آرامستان تا رینگ خدماتی شهرها، جنس خاک، عمق ایستابی، جهت وزش بادهای غالب، امکان‌سنجی برای ارایه خدمات، بررسی کاربری اراضی هم‌جوار، وسعت اراضی منتخب، بررسی راه دسترسی و ... بسیاری از شاخصه‌های این انتخاب مطرح شده که در گذشته عدم توجه به آنان، مسئولین امروز هر آرامستان و مدیران اجرایی شهرداری‌ها را با مشکلات جدی مواجه ساخته است.

در این فصل، در بخش کاربری‌های ارایه شده در هر آرامستان و بی‌شک توجه به آنان، می‌تواند ناهنجاری‌های یک آرامستان را به هنجارهای مطلوب تبدیل کند و سعی شده است نیازهای مراجعین و مشایعین به آرامستان را شناسایی و معرفی نماید، کاربری‌هایی که امروزه در بسیاری از آرامستان‌های کشور حتی مراکز استان‌ها نیز وجود ندارد، مراکز خدماتی، مراکز تجاری در شغل‌های مرتبط با سنخیت آرامستان، فضای مورد نیاز برای مراجعین، ساختمان‌ها و محوطه‌سازی‌های لازم، نوع عملکرد غسل‌خانه‌ها، سالن انتظار، سرویس‌های بهداشتی، سایت اقامه نماز میّت، احداث سردخانه‌های ویژه و مرکزی، ساختمان بهداشتی و اورژانس، احداث ساختمان پذیرش میّت، ساختمان امنیتی و نگهبانی، سایت خدمات رایانه‌ای، سایت فرود بالگرد، نوع عملکرد فضاهای سبز، شبکه‌های معابر مناسب و مطلوب، تأسیسات و نورپردازی در شوارع و سطح قطعات دفن و بسیاری موارد دیگر که برای داشتن یک آرامستان مطلوب و در حد قابل قبول و در خور شأن و نام کشورمان در فصل اول مطرح و ارایه گردیده که امید است مورد استفاده قرار گیرند.

آزمون

۱. بنیان‌های اصولی هفت‌گانه را در مکان‌یابی آرامستان‌ها تعریف کنید؟
۲. عوامل مربوط به مکان‌یابی آرامستان کدام هستند؟
۳. جنس خاک محل احداث آرامستان باید دارای چه ویژگی‌هایی باشد؟
۴. چه نوع زمین‌هایی برای احداث آرامستان مناسب نیستند؟
۵. پارکینگ در آرامستان به چند بخش تقسیم می‌شود، توضیح دهید؟
۶. برای احداث آرامستان در مبحث انتخاب مصالح، توجه به چه نکاتی توصیه شده است؟

۷. در مجموعه‌های پذیرش میت چه کاربری‌هایی باید وجود داشته باشد (اشاره به کاربری های ۱۴ گانه)؟
۸. واحدهایی که در احداث مرکز پذیرش میت ضرورت طراحی آنان الزامی می باشد، کدام هستند؟
۹. در بحث مراکز تجاری، مهم‌ترین مشاغلی که لازم است برای یک آرامستان در نظر گرفته شود، کدام هستند؟
۱۰. میزان سطح سفره‌های آب زیر زمینی و عمق ایستابی در محل دفن اموات چقدر باشد مناسب است؟
۱۱. باد غالب و عملکرد آن را تعریف کنید؟
۱۲. آیا می‌توان آرامستانی را پشت حلقه مرکزی شهر تعریف کرد؟ چگونه؟
۱۳. نقش واژه "عرف" در احداث یک آرامستان به چه میزان می‌تواند اثرگذار باشد؟

فصل دوم

آرامستان و شریعت

اهداف

هدف از مطالعه این فصل، آشنایی با مطالب زیر می‌باشد

- ۱- اهمیت آرامستان از دیدگاه اسلام
- ۵- نظریه‌های دینی در ارتباط با مکان خاک‌سپاری مسلمین
- ۶- واجبات تغسیل و تکفین و تدفین میت
- ۷- مستحبات نماز و دفن میت
- ۸- نکاتی در رابطه با تغسیل میت .
- ۹- دستورات قانونی و شرعی نبش قبر
- ۱۰- شرایط انتخاب زمین برای دفن اموات به لحاظ شرعی
- ۱۱- قبرسازی از نگاه فقهی

۱-۲. آرامستان و شریعت

اگر بپذیریم مرگ پایان زندگی دنیوی و دروازه‌ی ورود به دنیایی دیگر، با تفکرات و اندیشه‌های متعالی دیگری است و اگر بپذیریم مرگ یک پدیده‌ی ارزشمند و موهبتی است الهی، بی‌تردید نه از مرگ هراسی خواهیم داشت و نه بی‌توجه به مقدمات آن برای ورود به دنیای متعالی خواهیم بود.

مرگ، پدیده‌ای است الهی که از رگ گردن به انسان‌ها نزدیک‌تر است و در هر لحظه‌ای از زمان به سراغ انسان‌ها خواهد آمد. فرشته‌ی مرگ به امر پروردگار یکتا، روحی که خداوند از خود در انسان دمیده است را پس خواهد ستاند و این امری است اجتناب ناپذیر که به نوبت و هر زمان که مقدر الهی باشد، پرونده‌ی دنیوی انسان‌ها را خواهد بست.

برخی از انسان‌ها با چهره‌ای دگرگون شده، خود را مخلوق و آفریده‌ی پروردگاری می‌دانند که ارتباط مخلوقانه‌اش با او در هر لحظه برقرار است، یعنی خداوند را در همه حال ناظر بر اعمال خود و همیشه خود را در محضر پروردگار می‌دانند. این انسان‌ها خلقت را بی‌هدف نمی‌دانند و زندگی دنیایی خود و انسان‌ها را فرصتی بسیار ارزشمند برای تعالی و تکامل می‌دانند. این گروه از انسان‌ها، تعالیم پیامبران را نه مزاحم آزادی احاد مردم، بلکه تکامل‌ساز روح آنان می‌دانند، روحی که به ودیعه از خالق خود دریافت کرده‌اند. اینان جهان را به این زندگی مادی محدود شده ندانسته، بلکه می‌دانند که این دنیا مزرعه‌ی آخرت است و نیز می‌دانند سعی و کوشش و اعمال خداپسندانه، زندگی جاودانه را برایشان به ارمغان خواهد آورد.

سفر آخرت مقدماتی دارد که داشتن فضایی برای دفن را از اهم ضرورت‌ها می‌دانند، در این راستا آرامستان، محلی که انسان پس از پشت سر گذاشتن هیاهوهای دنیوی در آن به

آرامش خواهد رسید نیز از فضاهای ضروری و از دانه‌های بسیار مهم شهری است که باید در ابعاد فیزیکی و ارتباط آن با شریعت مورد توجه ویژه قرار گیرد.

آرامستان جایی است که در واقع شروعی برای سفر نهایی می‌باشد و به تعبیری، آرامستان دروازه یا پل خروج انسان‌ها از دنیای مادی و ورود آنان به دنیای دیگر است. پرواضح است تمامی حرکات و رفتاری که در این مکان باارزش در باب درگذشتگان شهروندان هر شهر صورت می‌پذیرد، باید دقیقاً منطبق با اصول عقیدتی و باورهای این مردم باشد.

از آنجایی که آرامستان‌ها دروازه‌ی خروج انسان‌ها از این دنیا و ورود به دنیای دیگر هستند، باید قبل از پرداختن به احکام موجود، حول محور عملکردها در این مکان ارزشمند، مدیران و کارکنان آرامستان‌های کشور، پدیده‌ی مرگ و مسایل حول محور آن را بشناسند.

۲-۱-۱. ماهیت مرگ

مرگ دریچه‌ای به زندگی نو است. مرگ مرحله‌ی دیگری از زندگی و سرآغاز حیات جدید انسان است. پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «مرگ نخستین منزل از منازل آخرت و آخرین منزل از منازل دنیاست». از این رو، آشنایی با ویژگی‌های این منزل از دیدگاه قرآن، مناسب و ضروری است.

۱- معنای لغوی مرگ

«مرگ» در زبان فارسی مترادف با واژه‌ی «موت» در زبان عربی می‌باشد. موت به معنای از دست رفتن قدرت و توان چیزی است. گاه مرگ را برای بدن به کار می‌برند و گاه برای روح. هنگامی که آن را برای بدن به کار می‌برند، مقصود این است که بدن هر نوع حرکت و جنبش را از دست داده، اما در واقع نیستی در کار نیست و معنا و مفهومی ندارد و در

حقیقت، مرگ انتقال از مرحله‌ای به مرحله‌ی دیگری از زندگی می‌باشد. بنابراین، کاربرد کلمه‌ی مرگ برای انسان به معنای آن است که بدن او قابلیت ابزار بودن خود را برای روح از دست داده است و آنها از هم جدا شده‌اند.

هنگام مرگ، فرشتگان، روح غیرمادی را می‌ستانند و بعد از آن، اجزای بدن متلاشی می‌گردد. بدین سان، حقیقت انسان که روح است، مرحله دیگری از زندگی می‌شود. امیرالمؤمنین علی (ع) می‌فرماید:

«ای انسان‌ها! ما و شما برای بقا آفریده شده‌ایم، نه برای فنا. هنگام مرگ از سرایی به سرایی دیگر منتقل می‌شویم»

امام حسین (ع) خطاب به یاوران خود می‌فرماید:

«جوانمردان، صبر کنید! مرگ پلی است که شما را از سختی‌ها و دشواری‌ها به باغ‌های گسترده و نعمت‌های پیوسته منتقل می‌کند. کدام یک از شما انتقال از زندان، به قصر را ناخوشایند می‌دانید؟!»

از نظر قرآن و احادیث اسلامی، مرگ انسان و جهان، سنتی حتمی است و گریزی از آن نمی‌باشد.

بسیاری از انسان‌ها چون به معاد ایمان ندارند و از حقیقت مرگ بی‌خبرند، یا از کیفر گناهان خویش بیم دارند و ... از مرگ می‌هراسند. گروهی مرگ را پایان زندگی می‌دانند و با مرگ همه‌ی هستی آنها نابود می‌شود. بنابراین، از نیستی هراس دارند؛ ولی کسانی که به معاد یقین دارند و مرگ را مرحله‌ی جدیدی از زندگی می‌دانند، از آن هراسی به دل راه نمی‌دهند. البته گونه‌ای نگرانی از مرگ را می‌توان در همه مشاهده کرد؛ زیرا گسستن از عزیزان، مانند همسر، پدر، مادر، فرزندان و دوستان، بدون رنج نخواهد بود. این نوع نگرانی، امری طبیعی

است و در همه‌ی افراد بشر در لحظه‌ی مرگ وجود دارد. اینک به برخی روایات در این باره اشاره می‌کنیم:

مردی حضور پیامبر(ص) رسید و گفت: من مرگ را دوست نمی‌دارم. پیامبر(ص) از او پرسید: آیا ثروتی داری؟ گفت: بلی. پیامبر(ص) فرمود: آیا چیزی برای خود به سرای دیگر فرستاده‌ای؟ گفت: نه. پیامبر(ص) فرمود: به همین دلیل است که مرگ را دوست نمی‌داری. در روایت است که امیرالمؤمنین علی (ع) فرمود: از آن کسانی مباش که مرگ را به دلیل فزونی گناهان دوست نمی‌دارند.

در روایت دیگری است که مردی به امام مجتبی (ع) گفت: چرا ما مرگ را دوست نمی‌داریم؟ امام فرمود: شما خانه‌ی آخرت را ویران کرده‌اید و خانه‌ی دنیا را آباد ساخته‌اید. بنابراین دوست نمی‌دارید که از خانه‌ی آباد به ویرانه منتقل شوید.

مردی به امام جواد (ع) عرض کرد: چرا برخی از ما مسلمانان مرگ را دوست نمی‌داریم؟ فرمود: زیرا مرگ را نشناخته‌اید. اگر آن را می‌شناختید و از اولیای الهی بودید، آن را دوست می‌داشتید و می‌دانستید که سرای آخرت برای شما بهتر از دنیا است. البته اولیای الهی، هیچ‌گاه از مرگ هراس به دل راه نمی‌دهند، بلکه به استقبال آن می‌روند.

امیرالمؤمنین علی (ع) درباره‌ی مرگ می‌فرماید:

به خدا سوگند، فرزند ابوطالب به مرگ مأنوس‌تر است از کودک شیرخوار به پستان مادر. همچنین می‌فرماید:

به خدا سوگند بیم ندارم بر مرگ وارد شوم یا مرگ به سوی من آید.

۲- انواع مرگ

الف. مرگ‌های دشوار و آسان: از قرآن و روایات برمی‌آید که فرشتگان، جان همه‌ی انسان‌ها را یکسان نمی‌گیرند؛ بلکه بعضی را با احترام و آسانی و برخی دیگر را با خشونت و سختی.

مرگ آسان، غالباً برای صالحان و مؤمنان است. قرآن در این باره می‌فرماید:

کسانی که فرشتگان مرگ، روحشان را می‌گیرند، در حالی که پاک و پاکیزه‌اند، به آنها می‌گویند: سلام بر شما! وارد بهشت شوید، برای اعمالی که انجام داده‌اید.

امام صادق (ع) نیز در این باره می‌فرماید:

مرگ برای مؤمن، بسان بوییدن بوی خوش است که به سبب خوشی آن، به خواب سبک می‌رود و همه‌ی دردها از او رخت برمی‌بندد.

مرگ دشوار غالباً برای ظالمان و ستمکاران است. قرآن در این باره می‌فرماید:

حال آنها چگونه خواهد بود، هنگامی که فرشتگان مرگ بر صورت و پشت آنان می‌زنند و جانشان را می‌گیرند.

امام سجاد(ع) نیز مرگ کافر را چنین وصف می‌کند:

مرگ برای کافران، مانند کندن لباس‌های زیبا و گرانبها و پوشیدن کثیف‌ترین و خشن‌ترین لباس‌هاست و یا انتقال از خانه‌های مأنوس و سکنی گزیدن در وحشت‌آورترین منازل، همراه با بزرگ‌ترین عذاب‌ها می‌باشد.

ب. مرگ تن و قلب: از دیدگاه قرآن، مرگ هم عارض تن می‌شود و هم عارض قلب. آنگاه که رابطه‌ی روح با بدن گسسته گردد، مرگ تن پیش می‌آید، ولی هنگامی که انسان از نظر تفکر و تعقل، در درجه‌ای بسیار پایین جای گیرد و برای سخنان حق گوش شنوا نداشته باشد، قلب او می‌میرد. قرآن در این باره می‌فرماید:

«قطعاً تو نمی‌توانی سخت را به گوش مردگان برسانی و نمی‌توانی ناشنویان را هنگامی

که رویت را برمی‌گردانند و پشت می‌کنند، فراخوانی»

حضرت علی (ع) نیز در این باره می‌فرماید:

«کسانی که نهی از منکر را به کلی ترک کرده و نه به زبان و نه به قلب و نه به دست، با

منکر مبارزه نمی‌کنند، مرده‌گان زنده هستند»

پ. مرگ فرد و جامعه: قرآن برای جامعه، همانند فرد، مرگ قایل است. مرگ جامعه بر اثر

ظلم و ستم و گناه و نافرمانی خدا پیش می‌آید. قرآن در این باره می‌فرماید:

برای هر امتی اجلی است که چون فرا رسد، نه ساعتی آن را پس اندازند و نه پیش.

و پروردگار تو هرگز بر آن نبوده است که شهرهایی را که مردمش صالح‌اند، به ستم هلاک کند.

ت. مرگ افتخار آمیز: در میان مرگ‌ها، گونه‌ای هست که شایسته است، انسان به آن

افتخار کند و آن مرگ در راه خدا، برپایه‌ی قسط و عدل، فراگیری علم و دانش، کسب روزی

حلال و کسب معارف الهی است. قرآن در این باره می‌فرماید:

«کسانی را که در راه خدا کشته می‌شوند، مرده نخوانید، آنان زندگانند، ولی شما درک

نمی‌کنید»

ج. توبه و وصیت در حال مرگ: از دیدگاه قرآن، هنگام مرگ، حجاب‌های مادی از

دیدگان برداشته شده و آدمی می‌تواند از سرنوشت خود در سرای دیگر آگاه گردد. از این

رواست که نیکوکاران به استقبال مرگ می‌روند، در حالی که گناهکاران سخت پشیمان

می‌شوند و می‌خواهند توبه کنند.

بنابر آیات قرآن، توبه و ایمان در لحظه‌ی مرگ قبول نمی‌شود، زیرا توبه و ندامت، در

صورتی مایه‌ی کمال روح است که فرد نادم، به انجام گناه قادر باشد، ولی آنگاه که قدرت و

توان از او سلب گردیده و جز یک راه بیش روی ندارد، ندامت حاکی از دگرگونی روحی

نیست. این نوع ندامت و توبه، با ندامت‌ها و توبه‌های پیش از لحظات مرگ، اختلاف ماهوی

دارد. قرآن می‌فرماید:

«توبه کسانی که گناه می‌کنند، تا وقتی مرگ یکی از ایشان در رسد، می‌گوید: اکنون

توبه کردم، پذیرفته نیست»

همچنین قرآن از کافران و تبهکاران نقل می‌کند.

«تا آنگاه که مرگ یکی از ایشان فرارسد، می‌گوید: پروردگارا، مرا باز گردانید، در آنچه

ترک کردم (و کوتاهی نمودم) عمل صالحی انجام دهم»

قرآن کریم، نقل می‌کند که فرعون مصر هنگام غرق شدن در دریا، توبه و اظهار ایمان

کرد، ولی خداوند، توبه او را نپذیرفت:

«(سرانجام) بنی‌اسرائیل را از دریا گذراندیم، فرعون و لشکرش از سر ظلم و تجاوز در پی

آنها رفتند، تا وقتی که در شرف غرق شدن قرار گرفت، گفت: ایمان آوردم که هیچ معبودی

جز آنکه بنی‌اسرائیل به او گرویده‌اند، نیست و من از تسلیم شدگانم (اما به او خطاب شد،)

الان! در حالی که پیش از این نافرمانی می‌کردی و از تبهکاران بودی؟!»

از دستورهای الهی است که هر مسلمانی هنگام مرگ درباره‌ی اموال خود، وصیت نماید و

دو شاهد عادل نیز بر وصیت شهادت دهند، هرچند از نظر احادیث اسلامی، شایسته است

مسلمان شب که می‌خواهد وصیت او زیر سرش باشد. قرآن می‌فرماید:

«بر شما مقرر شده است هنگامی که یکی از شما را مرگ فرا رسد، اگر مالی از خود

برجای گذاشته، وصیت کند»

از لطف‌های خدا بر انسان این است که او از لحظه‌ی مرگ خود آگاه نیست. اگر انسان از

زمان و مکان مرگ خود آگاه می‌بود، سال‌ها پیش از رسیدن لحظه‌ی مرگ، غم و اندوه و

سردی و خاموشی، چنان بر او حکومت می‌کرد که هر نوع حرکت و تلاشی را از او سلب می‌نمود.

ناآگاهی انسان از لحظه‌ی مرگ، جنبه‌ی تربیتی نیز دارد، زیرا گزینش راه درست، آنگاه نشانه‌ی کمال روح به شمار می‌آید که انسان احساس کند بر انجام و ترک فعل تواناست، نه روزی که آفتاب عمر خود را بر لب بام ببیند. چهل به زمان مرگ از جهت دیگر نیز می‌تواند در سازندگی روح انسان مفید باشد. اگر انسان، از لحظه‌ی مرگ خود باخبر باشد، چه بسا روح عصیان و نافرمانی به خدا، به امید توبه در آخرین لحظات، در او تقویت شود، ولی اگر زمان مرگ، برای انسان مجهول باشد، کمتر گناه و نافرمانی می‌کند، زیرا نمی‌تواند به خود امید توبه در آینده دهد. قرآن در این باره می‌فرماید:

«هیچ انسانی نمی‌داند در چه سرزمینی خواهد مرد»

۲-۱-۲. اهمیت آرامستان

در قرآن و حدیث و به طور کلی در زبان عربی، از محل خاکسپاری مردگان به مقابر، مقبره و مدفن تعبیر شده و در زبان فارسی، تعبیراتی مانند گورستان و قبرستان رواج داشته است و در حال حاضر اصطلاح آرامستان به کار می‌رود. به هر حال در اهمیت آرامستان همین بس که به فرموده‌ی پیامبرگرامی اسلام (ص): «قبر، نخستین منزل آخرت است» و چنان که از روایات دریافت می‌شود، گاه فرشتگان در آن حضوری فعال دارند، به فرموده‌ی امام صادق (ع): «هرگاه شخص با ایمان می‌میرد، هفتاد هزار فرشته او را تشییع می‌کنند» و چنان که صاحب کتاب فضل الکوفه از عقبه بن علقمه نقل می‌کند، علی (ع)، زمینی مابین خورنق و حیره و کوفه را از کشاورزان آن دیار به مبلغ چهل هزار درهم خرید و آن را جهت خاکسپاری مؤمنان در نظر گرفت. برخی این زمین را مابین نجف و حیره و کوفه دانسته‌اند.

شاید این ملک، همان دارالسلام امروزی باشد که به گفته‌ی بعضی، بزرگ‌ترین آرامستان جهان است.

براساس پاره‌ای از نصوص، برخی آرامستان‌ها از ویژگی و فضیلت بیشتری برخوردارند، مانند آرامستان‌های بیت المقدس و بقیع. از جمله در روایتی از امام باقر (ع) آمده است: چون حضرت یعقوب (ع) وفات نمود، حضرت یوسف (ع) جنازه او را در تابوتی نهاده به سوی شام حمل و در بیت المقدس به خاک سپرد. در برخی روایات دیگر می‌خوانیم، امام حسن (ع) به امام حسین (ع) وصیت نمود، ایشان را پس از وفات، در آرامستان بقیع به خاک بسپارد.

۲-۱-۳. ناآرامی آرامستان

برخلاف ظاهر آرامستان، که ساکت و آرام به نظر می‌رسد، باطن آن ناآرام و در تب و تاب است و برای خود زمزمه‌هایی دارد. پیامبرگرامی اسلام (ص) فرمود:

لَمْ يَأْتِ عَلَى الْقَبْرِ يَوْمَ آلِه تَكَلَّمَ فِيهِ فَيَقُولُ: أَنَا بَيْتُ الْغَرْبِ، وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْدَةِ وَأَنَا بَيْتُ التُّرَابِ وَأَنَا بَيْتُ الدُّودِ. فَإِذَا دَفِنَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ، قَالَ الْقَبْرُ: مَرْحَبًا وَأَهْلًا... وَإِذَا دَفِنَ الْعَبْدُ الْفَاجِرُ أَوِ الْكَافِرُ، فَقَالَ لَهُ الْقَبْرُ: لَا مَرْحَبًا وَلَا أَهْلًا. (میزان الحکمه، ج ۳ ص ۲۴۷۸) روز بر قبر نمی‌گذرد مگر این که تکلم می‌کند و می‌گوید: من خانه‌ی غربتم، من خانه‌ی تنهایی‌ام، من خانه‌ی خاک و خانه‌ی کرمم، پس هرگاه بنده‌ای با ایمان به خاک سپرده شود، قبر می‌گوید: مرحبا! خوش آمدی! ... و هرگاه بنده‌ای زشت‌کار یا کافر دفن گردد، می‌گوید: مرحبا نه، خوش نیامدی.

از امام صادق (ع) نقل شده است: «سخن هر روز قبر این است: من خانه‌ی غربت و خانه‌ی وحشت و خانه‌ی کرمم، من قبر هستم، باغی از باغ‌های بهشت یا گودالی از گودال‌های دوزخ».

مرحوم ملاحمد نراقی با سوز و گداز می گوید: «ای جان برادر، گاهی بر خاک دوستان گذشته، گذری کن، ساعتی به گورستان رو و اندیشه نما که یک متر زیر پایت چه خبر و چه صحبت است و در شکاف های هولناک قبر، چه ولوله ای به پا است، وحشت هم جنسان خود را ببین که با خاک تیره یکسان گشته و دوستان و آشنایان را نگر که ناله ی حسرتشان از فلک گذشته، در آنجا رقیقاند، ترک دوستی گفته، پدرانند، مهر پدری بریده، مادرانند، دامن از دست طفل کشیده، فرزندانند، سربرخست لحد نهاده، برادرانند، برادری فراموش کرده، گردن کشانند، سر بر گریبان مذلت کشیده، سنگ دلانند، به سنگ قبر، نرم و هموار گشته، جهان گشایانند، در حجله ی خاک بر روی خودبسته، تاج دارانند، نیم خشتی به زیر سر نهاده، لشکر کشانند، تنها و بی کس مانده، نکورویانند، در پیش آینه ی مرگ، زشت و زبون افتاده، نوعروسانند، به جای سُرْمه، خاک گور در چشم کشیده، عالمانند، اجزای کتاب وجودشان از هم پاشیده، سوداگرانند، سودای سُود از نرشان رفته، زارعاند، مزرعه ی عمرشان خشک شده ...» (معراج السعاده، ص ۵۲۱، با اندکی تصرف).

۴-۱-۲. دیدار با اهالی آرامستان

در روایات اسلامی، به دیدار با اهالی برزخ و به دیگر سخن «زیارت اهل قبور» تاکید فراوان شده است. به نقل از امام علی (ع) می خوانیم: «مردگان خود را زیارت کنید، که آنان با این کار شما شادمان می شوند»

محمد بن مسلم می گوید از امام صادق (ع) پرسیدم: شما به زیارت مردگان می روید؟ فرمود: بله، عرض کردم: وقتی که به زیارتشان می رویم، آگاه می شوند؟ فرمود: ای والله، آگاه می شوند و با این کارتان، مسرور شده و با شما انس می گیرند. اسحاق بن عمار نیز می گوید از امام کاظم (ع) پرسیدم: مؤمن می داند چه کسی قبر او را زیارت می کند؟ فرمود: بله و تا

هنگامی که پیش قبر او است با وی انس می گیرد و هرگاه برخاست و رفت، دچار نوعی وحشت می شود.

کوتاه سخن آنکه، کسانی که به آرامستان ها، آمد و شد می کنند به خصوص کارکنان آنها، با دنیایی ناآرام و موجوداتی به نقل، پرانتظار مواجهند و به دیگر سخن، چون عالم قبر، همان عالم برزخ است، پس آرامستان، تجلی ظاهری و بروز دنیوی عالم برزخ می باشد. می توان بسیاری احکام و مسائل مربوط به مردگان و آرامستان ها را، تحت دو اصل احترام و حفظ محیط زیست مورد بررسی و مطالعه قرار داد.

۱- اصل احترام

مرروی بر متون و منابع فقهی نشان می دهد بسیاری از مسایل و احکام مربوط به مرده گان و آرامستان ها، مبتنی بر اصل احترام است. مفاد این اصل که از آن به قاعده ی «حرمة اهلانہ المحترمات فی الدین» نیز تعبیر می شود (القواعد الفقیه، سید محمد حسن بجنوردی، ج ۵، ص ۲۹۳-۲۰۵)، آن است که هر آن چه، پیش خدا محترم شمرده و در دین الهی، از شأن و جایگاه برخوردار است، نباید هتک حرمت و مورد بی احترامی واقع شود، مانند کعبه، مسجدالحرام و سایر مساجد، قرآن کریم، پیامبران الهی، امامان معصوم، آرامستان های ایشان و نیز آرامستان های شهیدان، علما و فقها و همچنین مصادیق دیگر مانند اشخاص مسلمان اعم از زنده و مرده ی ایشان.

به نقل از امام صادق (ع) می خوانیم: «حَرَمَةُ الْمَيِّتِ كَحَرَمَةِ الْحَيِّ» (وسائل الشیعه، ج ۱۹، ص ۲۵۰) حرمت مرده، همانند حرمت زنده است. بلکه براساس نقل شیخ طوسی از مسمح، وی می گوید: از امام صادق (ع) در مورد مردی پرسیدم که استخوان مرده ای را

شکسته بود، فرمود: حرمت مرده‌ی شخص، از حرمت زنده‌ی او بیشتر است. البته این امر، آنگاه صادق است که پای جان در میان نباشد. از این رو فقها گفته‌اند: «لومات الحامل و کان الجنین حیا و جب اخراجه ولو بشق بطنها فیشق و یخرج الطفل ثم یخاط و تدفن» (العروه الوثقی، ج ۱، ص ۳۲۰) اگر زن باردار بمیرد و جنین او زنده باشد، پس از بیرون آوردن طفل، قسمت پاره شده دوخته و سپس جنازه دفن می‌گردد.

در ادامه‌ی بحث، به بیان مصادیقی از همین اصل یا قاعده می‌پردازیم:

الف. خاکسپاری: از مصادیق احترام به مسلمان آن است که پس از درگذشت، به خاک سپرده شود و جنازه‌ی او به روی زمین نماند، از این رو فقها گفته‌اند:

«هرگاه خوف این باشد که دشمن، جنازه را بیرون آورده و آن را مثله نماید (و امکان دفن آن در جای دیگر نباشد)، لازم است پس از غسل و کفن و حنوط و نماز، آن را در خمره‌ای قرار دهند و سر آن را بسته، به دریا بیندازند و یا اینکه چیزی سنگین مانند سنگ به پای میت بسته، او را به ته دریا بفرستند»

براساس نقل شیخ طوسی، شخصی از امام صادق (ع) پرسید: چنانچه انسانی در درون کشتی و بر روی دریا بمیرد، با جنازه او چه کنند؟ حضرت فرمود: آن را در خمره‌ای نهاده و سر آن را بسته به درون آب بیندازید.

براساس همین اصل، خاکسپاری اجزای جدا شده از مرده حتی مو، دندان و ناخنش واجب است، ولی خاکسپاری دندان یا ناخن شخص زنده، هر چند مقداری گوشت با آن باشد واجب نیست، بلکه این کار مستحب است (العروه الوثقی، ج ۱، ص ۳۱۸)

ب. چگونگی به خاکسپاری: احکامی که فقها در مورد چگونگی به خاکسپاری مرده گفته‌اند و نیز روایات رسیده در این باب، گویای اهتمام و احترام اسلام به جنازه‌ی مسلمان می‌باشد. از جمله اینکه مستحب است کسی که جهت گذاشتن جنازه، پا به درون قبر می‌گذارد، با کفش وارد نشود (وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۴). همچنین مستحب است این شخص، هنگام خروج از قبر، از پایین پای مرده، بیرون شود.

به نقل از امام صادق (ع) می‌خوانیم: «من دخل القبر فلا یخرج الا من قبل الرجلین» (وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۵۰) شخصی که وارد قبر می‌شود، جز از طرف پاها بیرون نشود. همچنین مستحب است شخصی که جنازه را به درون قبر می‌نهد، با وضو باشد.

در احادیث بر این امر تأکید شده است که به هنگام خاکسپاری مرده، او را به یک‌باره و ناگهانی درگور نگذارید، زیرا در آنجا هول و هراس‌های بزرگی است. ابتدا جنازه را در نزدیکی قبر نهاده لحظاتی صبر، سپس آن را کمی نزدیک‌تر برده و بازهم صبر کنید تا برای ورود در قبر آمادگی پیدا کند و سپس آن را به طرف دهانه‌ی قبر حرکت دهید (وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۳۸)

پ. مکان خاکسپاری: از نگاه فقهی، باید مرده‌ی مسلمان، در جایی دفن شود که در تنافی با رحمت و شأن او نباشد. از این رو نوشته‌اند: «لا یجوز دفن المسلم فی مقبره الکفار کما لایجوز العکس ایضا» خاکسپاری مسلمان در آرامستان کافران جایز نیست، همان‌گونه که عکس این کار هم جایز نیست.

نیز نوشته‌اند: «لایجوز دفن المسلم فی مثل المزبله و البالوعه و نحو هما مما هوتک لحرمة» خاکسپاری مسلمان در جاهایی مانند زباله‌دان و فاضلاب و به طور کلی هر جا که موجب هتک حرمت او شود، روا نیست.

ت. **قبرسازی:** از دیگر مصادیق احترام به مرده‌ی مسلمان آن است که بر محل خاک‌سپاری او قبری ساخته شود تا راهنمای کسانی باشد که به هدف زیارت، قرائت فاتحه و... راهی آرامستان می‌شوند.

البته باید از ساختن قبور مجلل و اشرافی پرهیز کرد و به نیایدهای شرعی در این زمینه توجه نمود. برای مثال، مرتفع‌سازی بیش از حد قبور نهی شارع است. بنابر حدیثی، امام صادق (ع) فرمود: «کل ما جعل علی القبر من غیر تراب القبر فهو ثقل علی المیت» (وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۶۴)

هر چیز که غیر از خاک قبر بر آن نهاده می‌شود، موجب سنگینی بر مرده است.

براساس حدیثی دیگر، پیامبر گرامی اسلام (ص) خطاب به علی (ع) فرمود: یا علی «ادفنی فی هذا المكان و ارفع قبری من الارض اربع اصابع» مرا در این جا دفن کن و قبرم را به اندازه چهار انگشت از زمین بالا بیاور. نیز از امام صادق (ع) نقل شده است: «أمرنی ابی أن اجعل ارتفاع قبره اربع اصابع مفرجات». پدرم امر نمود قبرش را به اندازه‌ی چهار انگشت باز بالا بیاورم.

همچنین، پس از اینکه قبری، کهنه و مندرس گردید، تعمیر و نو سازی آن، مکروه و ناپسند است. البته به گفته فقها، قبور پیامبران (ع) امامان (ع)، صلحا و علما از این امر مستثنا است (العروه الوثقی، ج ۱ ص ۳۲۷) اینکه مقبره و آرامگاه، محل عبادت و مسجد قرار داده شود نیز مکروه است، مگر در موارد یاد شده.

ث. **نگارش اسم مرده بر قبر او:** مرحوم کلینی با سند خود نقل می‌کند: چون امام موسی کاظم (ع) از بغداد، به سوی مدینه مراجعت نمود، دختر بچه‌ای از آن امام در آبادی «فید»، وفات کرد. حضرت، جسد او را در آن آبادی دفن نمود و به برخی غلامان فرمود قبرش را گچ مالیده و نام او بر لوحی نوشته در (روی) قبر قرار دهد (وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۶۴)

مرحوم صدوق نیز با سندی که به یکی از کنیزان امام عسکری (ع) می‌رسد، نقل می‌کند: مادر حضرت مهدی (عج) در زمان حیات امام عسکری (ع) وفات نمود و بر روی قبر ایشان لوحی قرار داشت که بر آن نوشته‌ای با این متن، به چشم می‌خورد: «این قبر مادر محمد است»

براساس همین روایات، فقها، نگارش نام میت بر قبر او را مستحب دانسته‌اند (ر.ک: العروه الوثقی، ج ۱ ص ۳۴۲)

ج. **حرمت نبش قبر:** به اجماع فقهای اسلام، نبش قبر، جایز نیست (جواهر الکلام، ج ۴ ص ۳۵۳). صاحب عروه می‌نویسد: «شکافتن قبر مؤمن هر چند کودک یا دیوانه باشد حرام است، مگر این که بدانیم متلاشی گردیده و به خاک تبدیل شده است. بنابراین شکافتن قبور شهیدان، علما، صلحا و امامزادگان، هر چند مندرس شده و زمان طولانی از دفن آن‌ها گذشته باشد، جایز نیست» (العروه الوثقی، ج ۱، ص ۳۳۰).

مواردی چند از این حکم استثنا شده و به شرح ذیل می‌توان اقدام به شکافتن قبر نمود:

- جسد در مکان غصبی دفن شده و مالک آن راضی نباشد.

- جسد را بدون غسل و کفن دفن کرده باشند.

- اثبات حقی از حقوق، منوط به رؤیت جسد باشد.

- جنازه در مکانی نامناسب، مانند آرامستان کفار، محل زباله و فاضلاب و به طور کلی جایی

- که موجب هتک حرمت است، دفن شده باشد.

- جایی دفن شده باشد که ممکن است درنده‌گان یا دشمن بر او دست یابند و یا سیل آن را تهدید می‌کند.

۲- حفظ محیط زیست

چنانکه گذشت بسیاری از احکام و مسائل فقهی مربوط به مرده‌گان و آرامستان‌ها، ناظر به اصل احترام به مرده‌گان است. باید گفت پاره‌ای از این احکام و مسائل نیز، در راستای حفظ محیط زیست و ناظر به بهداشت عمومی می‌باشد. در زیر به نمونه‌هایی چند از این احکام اشاره می‌کنیم:

الف. کندن قبر: می‌توان کندن قبر و به خاک‌سپاری مرده را افزون بر جنبه‌ی احترام به او، در راستای حفظ محیط زیست از آلودگی نیز تحلیل کرد. از این رو به گفته‌ی فقها باید جنازه، به نحوی در زمین پنهان شود که از دسترس درندگان در امان باشد و مردم از انتشار بوی آن آزار نبینند (ر.ک: العروه الوثقی، ج ۱، ص ۳۱۷).

گودی قبر، براساس برخی روایات سه ذراع یعنی حدود یک متر و نیم و براساس برخی دیگر، تا ترقوه یعنی استخوان بالای سینه تعیین شده است که بین این دو اندازه، تفاوتی نیست.

ارتفاع لحد نیز تا اندازه‌ای است که بتوان زیر آن نشست (وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۳۶). گفتنی است از امور مورد تاکید در روایات، کندن قبر برای شخصی است که از دنیا می‌رود.

مرحوم کلینی با سند معتبر از امام باقر (ع) نقل می‌کند: «من حفر لمیت قبراً کان کمن بواه بیتاً موافقاً الی یوم القیامه»

هرکس برای مرده، قبری حفر نماید (از نظر ثواب و پاداش)، همانند کسی است که او را تا روز قیامت، در خانه‌ای مناسب، مسکن داده باشد.

ب. استحکام قبر: از اموری که مورد تاکید اسلام می‌باشد و می‌توان آن را در راستای حفظ محیط زیست تحلیل نمود، محکم سازی قبر است.

مرحوم کلینی با سند خود از امام صادق (ع) نقل می‌کند که آن حضرت فرمود: «لما مات ابراهیم بن رسول الله (ص) رأى النبی (ص) فی قبره خللاً فسواه بیده ثم قال: اذا عمل احدکم عملاً فلیتقم».

چون ابراهیم، پسر رسول خدا (ص) وفات نمود (و قبری برای او آماده شد)، حضرت مشاهده کرد در درون قبر، کاستی‌هایی وجود دارد، پس آن را با دستان خود برطرف نمود و فرمود: هرگاه یکی از شما کاری انجام می‌دهد، باید آن را محکم انجام دهد.

شیخ صدوق نیز از امام صادق (ع) نقل می‌کند: «(هنگام دفن سعدبن معاذ) رسول خدا(ص) در قبر او رفته و پس از گذاشتن لحد، روی آن را با خشت هموار نمود و در ضمن کار، تقاضای سنگ و گل می‌کرد و با آنها، لابه‌لای خشت‌ها را مسدود می‌نمود و پس از فراغت از کار و اتمام خاک‌سپاری فرمود: من می‌دانم این جسد، به زودی فرسوده شده و از بین می‌رود، ولی خداوند، دوستدار بنده‌ای است که هرگاه کاری انجام داد، آن را محکم انجام دهد».

البته این کار، فی نفسه، مستحب است، ولی گاه جنبه‌ی وجوب به خود می‌گیرد. چنان که فقها می‌گویند: «هرگاه خوف آن باشد که جنازه، توسط درندگان بیرون آورده شود، واجب است قبر با مصالحی مانند قیر و آجر، به گونه‌ای محکم ساخته شود که از این خطر محفوظ بماند».

پ. بهداشت آرامستان: احکامی مانند مکروه بودن ادرار و تخلی در آرامستان‌ها و نیز کراهت نجس کردن قبور و آلوده نمودن آنها، در همین راستا ارزیابی می‌شود که در باب امور شرعی، هر کدام در مبحث خود مطرح شده یا می‌شود، لکن در بحث کلی و در امور بهداشتی آرامستان، در همین کتاب در فصل جداگانه‌ای به آن پرداخته شده است.

بر متولیان و کارکنان آرامستان‌هاست که به احکام یادشده و احکام و آداب دیگری که به تفصیل در متون فقهی و رساله‌های علمیه آمده است، توجه کنند و با اجرای دقیق آنها، به آرامش ساکنان برزخ کمک نمایند. آرامشی که خود نیز، روزی بدان نیاز وافر خواهند داشت. به خصوص در لحظات آغازین ورود به این خانه‌ی نامأنوس و ناآشنا و تأکید بر مسئولیت همگانی در نگهداری و حفظ شئون آرامستان‌ها را پایان بخش سخن و فرازی از سخنان امام علی (ع) را حسن ختام آن قرار می‌دهیم: «اتقوا الله عبادالله فی عباده و بلاده انکم مسؤولون حتی عن ابقاء و البهائم» (شرح ابن ابی الحدید، ج ۹، ص ۲۸۸) بندگان خدا! در مورد بندگان خدا و سرزمین‌های او تقوای الهی پیشه کنید، زیرا شما حتی در مورد اماکن و حیوانات مسئولیت دارید.

۲-۲. آرامستان و شریعت (بعد از مرگ)

۲-۲-۱. غسل مس میت

اگر کسی بدن انسان مرده‌ای را که سرد شده و هنوز غسل نشده، لمس کند باید غسل مس میت نمایند. این تماس صرفاً در ارتباط با لمس با دست میت نیست، هر نقطه‌ای از بدن میت را لمس کردن است.

۱. لمس میت در هر دو حالت خواب و بیداری غسل دارد.

۲. اینکه با اختیار یا بی اختیار لمس کردن بدن میت تفاوتی در تغسیل ندارد، بدان معنا که چنانچه بی اختیار یا بی توجه، بدن میتی را لمس کنید، غسل واجب می‌شود (مسئله ۵۲۱ چهار مرجع). از سوی دیگر، چنانچه موی شخصی به موی میت، موی میت به بدن شخص

تماس پیدا کند، احتیاط واجب آن است که غسل انجام شود (مسئله ۲۵۳ چهار مرجع). نکته دیگر اینکه چنانچه شخص، بدن میتی را که هنوز به طور کامل سرد نشده است را لمس نماید غسل واجب نمی‌باشد، حتی اگر قسمتی از بدن میت را که سرد است، لمس نماید (مسئله ۲۵۲ چهار مرجع).

۳. برای لمس بچه‌ای که مرده است، غسل واجب است (مسئله ۵۲۳ چهار مرجع) (برای اطلاع بیشتر به مسئله رجوع شود).

۴. لمس میتی که سه غسل او انجام شده و تمام شده است، واجب نیست، لکن چنانچه قبل از اتمام غسل سوم، میتی لمس شود، باید غسل میت انجام گردد (مسئله ۲۵۶ چهار مرجع).

۵. باید دقت شود برای اعضاء جدا شده از بدن، عضوی که جدا شده است و این عضو دارای استخوان باشد چنانچه قبل از تغسیل لمس شود، غسل واجب است.

۶. چنانچه عضو جدا شده، فاقد استخوان باشد، غسل واجب نیست. همچنین برای لمس کردن استخوان، دندان و هر چیزی که از مرده جدا شده است، باید غسل کرد (به استثنای موی میت) (مسائل ۵۵۸ و ۵۲۹ چهار مرجع).

۷. باید توجه داشت که غسل مس میت مانند غسل جنابت انجام می‌شود، با این تفاوت که کسی که غسل میت کرده است باید برای انجام فریضه نماز وضو نیز بگیرد (برای نماز میت وضو ضرورتی ندارد).

۸. در این حال توجه داشته باشید که چنانچه شخصی، یک میت را چندین بار یا چندین میت را یکبار لمس نماید، تنها یک غسل کفایت می‌کند (مسائل ۵۳۰ و ۵۳۱ چهار مرجع).

۲-۲-۲. چگونگی تغسیل، تکفین و تدفین در گذشته

تغسیل، تکفین و تدفین در گذشته بر هر مکلفی واجب است، چنانچه یک نفر اقدام به انجام این مهم نماید، از دیگران ساقط می شود (مسئله ۵۴۲ چهارمرجع). نکته مهم این است که چنانچه کسی متوجه شود که غسل، کفن یا نماز میت را غیرشرعی انجام داده اند یا حس ابطال اعمال نماید، باید اعمال را دوباره انجام دهد.

باید توجه داشت که شک در این خصوص، شک باطل است و نیازی به تکرار اعمال نیست (مسئله ۵۲۴ چهار مرجع).

برای آغاز عملیات تغسیل و نماز لازم است غسل دهنده از ولی در گذشته اجازه بگیرد (مسئله ۵۴۶ چهارمرجع. برای توجه نکات ظریف این حکم به مسایل ۵۴۸، ۵۴۷ و ۵۴۹ رجوع شود).

چگونگی انجام تغسیل

در تغسیل، از واجبات است که در گذشته را سه غسل بدهند:

۱- غسل با آبی که با سدر مخلوط شده باشد.

۲- غسل با آبی که با کافور مخلوط شده باشد.

۳- غسل با آب خالص

- باید توجه داشت، سدر و کافور نبایستی به اندازه ای باشد که آب را مضاف کند و از سوی دیگر، به اندازه ای هم نباشد که احساس شود سدر و کافور با آب مخلوط شده است. حالا چنانچه سدر و کافور به اندازه کافی در دسترس نبود، احتیاط واجب می گوید به میزانی که سدر و کافور موجود است در آب بریزید، ضمن اینکه چنانچه به طور کلی سدر و کافور نبود

و تهیه آن نیز امکان پذیر نیست، می توان میت را با آب خالص غسل داد. (مسایل ۵۵۰ تا ۵۵۲ و ۵۵۳ چهارمرجع).

- پرسیدن در مورد چگونگی در گذشته ای که جسد وی را از حج آورده اند ضروری است. زیرا مسئله است که اگر کسی که برای حج احرام بسته است پیش از تمام کردن سعی بین صفا و مروه یا در احرام عمره پیش از کوتاه کردن مو فوت نماید، نباید او را با آب و کافور غسل دهند و تنها تغسیل با آب خالص کفایت می کند (مسایل ۵۵۳ و ۵۵۴ چهارمرجع).

- کسی که میت را غسل می دهد، باید مسلمان دوازده امامی و عاقل باشد و مسایل شرعی را خوب بداند. ضمن اینکه این شخص باید قصد قربت داشته باشد، یعنی غسل را برای انجام فرمان الهی به جا آورد و باید توجه داشت برای هر سه غسل، همان نیت اول کافی است (مسئله ۵۵۵ و ۵۵۶ چهارمرجع).

- غسل بچه مسلمان واجب است (به مسئله ۵۵۷ چهارمرجع مراجعه شود)
- اگر مرد زن را و زن مرد را غسل بدهد، هردو غسل باطل است. لکن زن و شوهر می توانند یکدیگر را غسل بدهند، هرچند که احتیاط واجب می گوید زن و شوهر یکدیگر را غسل ندهند (مسئله ۵۵۹ چهارمرجع).

- در باب تغسیل باید توجه داشت که مرد و زن می توانند دختر بچه یا پسر بچه ای را که سن آنان بیشتر از سه سال نباشد، غسل دهند.

- نکته ظریف در تغسیل میت آن است که چنانچه برای غسل دادن میت مرد، مرد پیدا نشود، زنانی که به او نسبت محرمیت دارند، مثل مادر، خواهر، عمه و خاله می توانند غسلش بدهند و این گونه است در مورد میت زن، چنانچه برای غسل دادن او زن پیدا نشود.

- نگاه کردن به عورت میت حرام است و کسی که غسل را انجام می دهد، چنانچه نگاه کند معصیت کرده است، اما غسل او باطل نیست (مسایل ۵۶۰، ۵۶۱ و ۵۶۳ چهارمرجع).

- در غسل میت باید توجه خاص شود، چنانچه جایی از بدن میت نجس باشد، باید قبل از آنکه آن نقطه از بدن را غسل دهند، آب بکشند و بنابر احتیاط باید تمام بدن میت پیش از شروع به غسل پاک باشد.

- اگر آب پیدا نشود یا استعمال آن مانعی داشته باشد، به جای هر غسل، بایستی میت را یک تیمم بدهد.

- کسی که میت را تیمم می‌دهد باید مراتب ذیل را رعایت کند:

۱- باید دست میت را بگیرد و به زمین بزند.

۲- دست‌ها را به صورت و پشت دست‌های میت بکشد (مسئله ۵۶۹ چهارمرجع)

از دیدگاه اسلام کفن کردن شخصی که در گذشته است، از اهمیت بسزایی برخوردار است. بیشتر از چهارده قرن است که این مهم در حال انجام است و در بحث پوشش در گذشته به‌هنگام دفن، در تمامی ادیان دستورالعمل‌هایی آمده است که بازماندگان در گذشته تحت هر شرایطی خود را ملزم به رعایت آن می‌کنند. اسلام برای دفن در گذشته، کاملاً مراعات اصول اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی را نموده است.

گروهی در گذشته را می‌سوزانند، گروهی در تابوت دفن می‌کنند و برخی مومیایی می‌نمایند، گروهی دیگر در دخمه‌ها می‌گذارند و... دستورات کفن کردن و دفن میت در اسلام، آنچنان مطابق اصول بهداشتی و روحی و روانی است که جنبه اعجاز دارد.

۲-۲-۳. کفن میت

کفن میت از سه قسمت پارچه تشکیل شده است:

- ۱- لنگ
- ۲- پیراهن
- ۳- سرتاسری

لنگ: لنگ باید از ناف تا زانو، اطراف بدن را بپوشاند (بهتر آن است که لنگ از سینه تا روی پا را بپوشاند).

پیراهن: پیراهن باید از سرشانه تا نصف ساق پا، تمام بدن را بپوشاند که کلاً روی لنگ را پوشش دهد.

سرتاسری: سرتاسری باید بلندایی بیشتر از بلندی جسد داشته باشد (بلندایی که غسل به راحتی از بالای سر و پاهایش کفنی را جمع کرده و گره بزند) (مسئله ۵۷۰ چهارمرجع).

- در محث سه تکه‌ای کفنی، باید دقت شود، پهنای پارچه به اندازه‌ای باشد که یک طرف آن روی طرف دیگر را بپوشاند.

۲- از جمله احتیاطات واجب است که پارچه کفنی (هر سه تکه) به قدری ضخیم باشد که بدن میت زیر آن پیدا نشود.

۳- تکفین میت با پارچه ابریشم خالص و طلاافت جایز نیست، لکن در ناچاری بلامانع است (مسائل ۵۷۸ و ۵۸۰ چهارمرجع).

حنوط

- حنوط یعنی، به پیشانی، کف دست‌ها، سرزائوها و سر دو انگشت بزرگ پاهای میت را کافور بمالند و (مستحب است سر بینی او نیز کافور مالیده شود) (مسئله ۵۸۵ چهارمرجع)

از دیگر مستحبات حنوط این است که اول به پیشانی میت حنوط بمالند لکن، برای دیگر اعضا ترتیب لازم نیست (مسئله ۵۸۶ چهارمرجع).

- اگر در جایی کافور به اندازه غسل و حنوط وجود نداشته باشد، احتیاط واجب آن است که اول غسل را انجام دهند و اگر برای سایر قسمت‌های حنوط کافور وجود ندارد، پیشانی را

مقدم دارند (مسئله ۵۹۲ چهارمرجع).

- برای انجام عمل حنوط، نباید مواد خوشبو کننده دیگری را به کافور اضافه کنند و یا اساساً بدن میت را با این گونه مواد جدای از کافور خوشبو نمایند. (مسئله ۵۹۰ چهارمرجع).

نماز میت

نماز خواندن به میت مسلمان واجب است و الزماً باید بعد از غسل و حنوط و کفن کردن او باشد (مسایل ۵۹۴ و ۵۹۵ چهارمرجع).

- برای خواندن نماز میت، وضو یا غسل یا تیمم لازم نیست، همان طور که پاک بودن لباس، غصبی بودن آن و ... مانعی ندارد، اما انجام اعمال در نمازهای دیگر، برای خواندن نماز میت مستحب است. (مسئله ۵۹۶ چهارمرجع)

- میت را بایستی مقابل نمازگزار، به گونه‌ای مقابل او به پشت رو به قبله بخوابانند، که سر میت سمت راست و پای او به سمت چپ نمازگزار باشد (مسئله ۵۹۷ چهارمرجع)

- محل ایستادن نمازگزار نباید از میت پایین تر یا بلندتر باشد، اما پستی و بلندی مختصر ایرادی ندارد (مسئله ۵۹۸ چهارمرجع).

- بین میت و نمازگزار نباید چیزی حایل باشد (بودن میت در تابوت ایرادی ندارد) (مسئله ۶۰۱ چهارمرجع).

مستحبات نماز میت

- دوازده مورد در نماز میت مستحب است:

۱- کسی که نماز میت را می‌خواند با وضو یا غسل و تیمم باشد.

۲- اگر میت مرد است، امام جماعت مقابل قامت او باشد و اگر میت زن است، مقابل سینه‌اش بایستد.

۳- پابرنه نماز بخواند.

۴- در هر تکبیر دست‌ها را بلند کند.

۵- فاصله او با میت به قدری کم باشد که اگر باد لباسش را حرکت دهد، به جنازه برسد.

۶- نماز میت را به جماعت بخواند.

۷- امام جماعت تکبیر و دعاها را بلند بخواند.

۸- در جماعت اگر چه مأوم یک نفر باشد عقب امام بایستد.

۹- نمازگزار به میت و مومنین زیاد دعا کند.

۱۰- پیش از نماز سه مرتبه بگوید «یا الصلاه»

۱۱- نمازگزار در جایی نماز بخواند که مردم برای نماز، بیشتر به آنجا می‌روند.

۱۲- اگر زن حائض نماز میت را به جماعت می‌خواند، در صفی تنها بایستد.

مستحبات قبر میت

قبر میت بایستی به طریقی حفر شود که پس از گذاشتن وی درون آن احتمال بیرون

آوردن او توسط حیوانات و حتی درنده‌گان و امثالهم وجود نداشته باشد و همین‌طور بوی

حاصل از تجزیه جسد بیرون نیاید. بنابراین با رعایت این دو اصل می‌توان گودی قبر را

تخمین زد، زیرا عمق مشخص و معین برای گودی قبر تعریف نشده است.

(مسئله ۶۱۳ چهارمرجع)

- میت را باید در قبر به پهلوی راست، به گونه‌ای بخوابانند که جلوی بدن او رو به قبله باشد

(مسئله ۶۱۵ چهارمرجع)

- دفن میت مسلمان، در قبرستان کفار و در جایی که بی‌احترامی به او باشد، جایز

نیست (مسایل ۶۲۰-۶۲۱ چهارمرجع)

- نباید میت را در قبر مرده دیگری، پیش از آنکه پوسیده شود دفن کرد.

- نبش قبر قبل از پوسیده شدن جسد، حرام است.

- گذاشتن میت در قبر میتی دیگر، مشروط بر آنکه نبش قبر (بدون برداشتن سنگ لحد)

صورت نگیرد ایرادی ندارد. (قبور دو یا سه طبقه که امروز متداول است)

- چیزی که از میت جدا شود (مو، ناخن و دنداناش و...) باید با او دفن شود و اگر فراموش

شود و موجب نبش قبر گردد، باید جداگانه دفن شود (مسئله ۶۲۶ چهارمرجع).

۴-۲-۲. مستحبات دفن

۱- قبر به اندازه قد انسان متوسط گود شود.

۲- جنازه را تا چند قدمی قبر زمین بگذارند و تا سه مرتبه کم کم به قبر نزدیک کند.

۳- مرتبه سوم میت را طوری زمین بگذارند و بردارند که سر او به طرف پایین قبر باشد.

۴- دفعه چهارم میت را از سر وارد قبر نمایند.

۵- اگر میت زن است در دفعه سوم، طرف قبله بگذارند و به پهنا وارد قبر نمایند.

۶- در موقع وارد کردن میت به قبر، پارچه‌ای روی قبر بگیرند و جنازه را به آرامی از تابوت

بلند کنند و وارد قبر نمایند.

۷- دعاهایی که دستور داده شده، پیش از دفن و موقع دفن بخوانند.

۸- بعد از آنکه میت را در لحد گذاشتند، گره‌های کفن را باز کنند و صورت میت را روی

خاک بگذارند.

۹- بالشی از خاک، زیر سر میت درست کنند.

۱۰- پشت میت خشت خام، یا کلوخی از خاک بگذارند تا میت به پشت برنگردد.

تلقین

از موارد مستحبات دفن بعد از موارد ده گانه، لازم است پیش از آنکه لحد را بپوشانند، دست

راست را برشانه راست میت بزنند و دست چپ را به قوت بر شانه چپ میت بگذارند و دهان

را نزدیک گوش او ببرند و به شدت حرکتش بدهند و تلقین را بخوانند.

۵-۲-۲. نبش قبر

اساساً نبش قبر مسلمان اگر چه طفل باشد یا دیوانه، حرام است. اما اگر بدنش از بین رفته و

خاک شده باشد، اشکال ندارد (مسئله ۶۴۱ چهارمرجع). بنابراین، در نبش قبر زمان مطرح

نیست. نبش قبر در مواردی حرام نیست:

۱- میت در زمین غصبی، دفن شده باشد و مالک زمین راضی نباشد.

۲- کفن یا چیز دیگری که با میت دفن شده باشد، غصبی باشد و صاحب آن راضی نباشد.

۳- چنانچه چیزی از مال خود میت که به ورثه رسیده باشد، با میت دفن شود و ورثه راضی

نشوند آن چیز در قبر بماند. اما اگر وصیت کرده باشد که دعا یا قرآن یا انگشتری را با او

دفن کنند، چنانچه وصیتش بیشتر از یک سوم مال او نباشد، نباید نبش قبر کرد.

۴- میت بی غسل و کفن دفن شده باشد یا بفهمند که غسل او باطل بوده است.

۵- غیرشرعی کفن شده باشد یا او را در قبر روبه قبله نگذاشته باشند.

۶- برای اثبات حقی، بخواهند میت را رؤیت کنند.

۷- میت در جایی غیر از قبرستان مسلمین دفن شده باشد، یا جایی که به او هتک حرمت

شود.

۸- برای یک مسئله شرعی که حکمش نافذتر از حکم نبش قبر باشد (مثل بیرون آوردن

بچه زنده از شکم مادر متوفی).

۹. بترسند درنده‌ای بدن میت را پاره کند یا سیل او را ببرد یا دشمن بیرون آورد.

۱۰- قسمتی از بدن میت را که دفن نشده، بخواهند با او دفن کنند (احتیاط واجب آن است که آن قسمت از بدن را طوری در قبر بگذارند که بدن میت دیده نشود)

خلاصه

در این فصل به آرامستان در ابعاد اسلامی و اینکه در دین مبین اسلام و اساساً در شریعت، آرامستان را چگونه جایی می‌شناسند و جایگاهش کجاست، پرداخته شد. شریعت در مبحث قبرسازی و تدفین در گذشتگان چه می‌گوید و اساساً شریعت به پدیده مرگ چگونه نگاه می‌کند؟ آیا کسی که دار فانی را وداع می‌گوید و روح از تنش خارج می‌شود، همه چیز برایش تمام شده است؟ انسان چند وجه دارد و با مرگ کدام وجه انسان است که به خاک تبدیل می‌شود؟ برای تغسیل و تکفین در گذشته مسلمان، به چه نکاتی باید توجه کرد؟ واجبات کدام هستند و مستحبات کدام؟ کسی که نماز میت را می‌خواند باید دارای چه شرایطی باشد؟ و ده‌ها سؤال دیگر در باب چگونگی طی مراحل تغسیل، تکفین و تدفین در گذشته مسلمان که در این فصل به آنان پاسخ داده شده است.

آزمون

۱. معنای لغوی مرگ را تشریح کنید؟
۲. دیدگاه امیرالمؤمنین علی (ع) در مورد فنا و بقای انسان‌ها چیست؟
۳. امام حسین (ع) در راستای جابجایی انسان پس از مرگ از دنیایی به دنیای دیگر، خطاب به یاوران خود چه فرمود؟
۴. در قرآن مجید برای توبه شرایطی و تعریفی آمده است، به آنان اشاره‌ای مختصر اما مؤثر داشته باشید؟
۵. با مرور بر متون و منابع فقهی در خصوص اصل احترام به درگذشتگان، به چه نکاتی خواهیم رسید؟
۶. در اسلام از مصادیق احترام به درگذشته مسلمان این است که در محل خاک‌سپاری او قبری ساخته شود، شرایط احداث این قبر چگونه باید باشد، مطلوب اسلام چیست؟
۷. در راستای احداث قبر برای مرده مسلمان، پیامبر گرامی (ص) خطاب به امام علی (ع) چه فرمود؟
۸. در نیش قبر، مواردی چند استثنا شده است. این موارد را نام ببرید؟
۹. در غسل میت واجبات کدام هستند؟
۱۰. کسی که میت را غسل می‌دهد، باید دارای چه شرایطی باشد؟
۱۱. مراتب تیمم میت چگونه است؟
۱۲. کفن میت از چند قسمت تشکیل می‌شود و نام هر قسمت چیست؟
۱۳. آیا برای حنوط ترتیب لازم است؟
۱۴. مستحبات نماز میت کدام هستند؟
۱۵. مستحبات دفن کدام هستند؟

فصل سوم بهداشت در آرامستان

۱۰۰

۱۰۱

۱۰۲

۱۰۳

۱۰۴

۱۰۵

۱۰۶

۱۰۷

۱۰۸

۱۰۹

۱۱۰

۱۱۱

۱۱۲

۱۱۳

۱۱۴

۱۱۵

۱۱۶

۱۱۷

۱۱۸

۱۱۹

۱۲۰

۱۲۱

۱۲۲

۱۲۳

۱۲۴

۱۲۵

۱۲۶

۱۲۷

۱۲۸

۱۲۹

۱۳۰

۱۳۱

۱۳۲

۱۳۳

۱۳۴

۱۳۵

۱۳۶

۱۳۷

۱۳۸

۱۳۹

۱۴۰

۱۴۱

۱۴۲

۱۴۳

۱۴۴

۱۴۵

۱۴۶

۱۴۷

۱۴۸

۱۴۹

۱۵۰

۱۵۱

۱۵۲

۱۵۳

۱۵۴

۱۵۵

۱۵۶

۱۵۷

۱۵۸

۱۵۹

۱۶۰

۱۶۱

اهداف

هدف از مطالعه این فصل، آشنایی با مطالب زیر می‌باشد:

۱. تفاوت‌های اجساد سالم و متلاشی
۲. اجساد آلوده و غیرآلوده
۳. چگونگی ایمن‌سازی اجساد برای جلوگیری از انتشار آلودگی و بی‌خطر سازی آنان برای حمل
۴. چگونگی مراقبت‌های ویژه از عوامل اجرایی در آرامستان
۵. شرایط بهداشتی وضعیت ظاهری و داخل کابین خودروهای ویژه حمل جسد
۶. نوع و میزان مواد و محلول‌ها برای ضدعفونی غسال‌خانه
۷. ابزار و وسایل الزامی در رعایت بهداشت عوامل اجرایی
۸. مشاغل کاذب تولیدکننده آلودگی‌های محیطی
۹. شرایط ویژه‌ی یک غسال‌خانه‌ی تمام بهداشتی
۱۰. تقسیم‌بندی آب در آرامستان‌ها
۱۱. چگونگی تصفیه‌ی فاضلاب و پساب حاصل از شستشوی میت
۱۲. مکان‌یابی سرویس‌های بهداشتی و تعداد آنان در تناسب با تعداد مراجعین

۱-۳. بهداشت در آرامستان

شرایط کار در محیط‌های آرامستان، شرایطی ویژه و قابل توجه در شکل‌های مختلف عملکردی است. در بخش مراقبت‌های بهداشتی، برای عوامل اجرایی و حتی ستادی و در ابعادی دیگر، مراجعین به آرامستان در محیط‌های آرامستان‌ها از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار است که باید مدنظر قرار گیرد. همچنین در بحث مدیریت آرامستان، اساساً شناخت موارد گوناگون بهداشتی می‌تواند در اداره امور کمک شایانی باشد تا فضای علی‌الظاهر غیربهداشتی آرامستان از نظر عمومی به فضایی پاک و بهداشتی تبدیل گردد.

بحث بهداشت در آرامستان، محیطی یا فردی از جمله مباحث قابل توجه در مدیریت آرامستان به‌شمار رفته و امروزه در اداره امور از زوایای مختلف مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و می‌گیرد. شناخت پدیده مرگ، علت‌ها و عوامل مختلف بیماری‌زا که در نهایت منجر به مرگ و میر و فوت افراد هر جامعه شهری یا روستایی می‌گردد، اولین گام در اداره‌ی امور بهداشتی فضای کار است که باید الزماً به آنان توجه کرد.

پدیده مرگ

پدیده مرگ از رگ گردن به انسان نزدیک‌تر است. شناخت این پدیده در بسیاری جهات می‌تواند به انسان کمک کند. مرگ موهبتی است الهی، که با اهداء آن از سوی پروردگار رب‌العالمین، تنها پرونده‌ی بُعد خاکی انسان‌ها بسته می‌شود و همان‌گونه که خداوند انسان را از خاک آفرید و از روح خود در آن دمید و انسان را به نام اشرف مخلوقات خود معرفی کرد، انسان با فرا رسیدن زمان دریافت پدیده مرگ به ذره‌ای تبدیل می‌شود که از ابتدای خلقت از آن قوام و دوام یافته بود. بنابراین پدیده مرگ به گونه‌ای قابل دریافت است که علمای علم پزشکی آن را در شاخصه‌های مختلف تعریف کرده‌اند

۲-۳. شاخصه‌های پدیده مرگ

۱. مرگ قلبی تنفسی

در این نوع از مرگ، انسان دچار توقف فعالیت‌های قلبی می‌شود، توقفی که به دنبال آن ایست تنفسی نیز همراه است. در این نوع مرگ، بی‌تردید بازگشت فعالیت‌های قلبی و تنفسی عملاً امکان‌پذیر نیست و طی آن انسان دار فانی را وداع گفته و به امر الهی به حیات وی خاتمه داده می‌شود.

۲- مرگ نورولوژیک

مرگ نورولوژیک همان مرگ مغزی است. در این نوع از مرگ، انسان با قطع غیر قابل بازگشت تمام فعالیت‌های مغزی روبروست، در این حالت فعالیت‌های مغزی از جمله ساقه‌ی مغز مرده است.

۳- وضعیت‌های پیچیده‌ی مرگ

در حالت وضعیت‌های پیچیده مرگ، انواع مسمومیت‌های دارویی و متابولیک دخیل هستند و از عوامل عمده‌ی بسیاری از مرگ و میرها به‌شمار می‌روند. هیپوترمی بچه‌ها و انواع شوک‌ها نیز از حالت دیگر وضعیت‌های پیچیده‌ی مرگ هستند.

۱-۲-۳. اتفاقات پس از مرگ

همان‌گونه که قبلاً اشاره شد، انسان دارای دو بُعد جسمی و روحی است که ارزش و اعتبار بُعد جسمی به ارزش و اعتبار بُعد ارزشمند روحی است. بنابراین تا زمانی که روح در جسم انسان وجود دارد و از استوانه جسم انسان خارج نشده است، جسم مقاوم، دارای حرکت و ماندگاری است، لکن به مجرد خروج روح از کالبد انسان‌ها، این کالبد دیری نخواهد پایید که متلاشی می‌شود و به سمت زره شدن، با شتاب فراوان حرکت خواهد کرد.

به پاراگراف‌های علمی زیر توجه کنید:

۱- تمام عضلات بدن پس از چندین ساعت از مرگ به حالت جمود نعشی وارد می‌شوند. به عبارتی دیگر عضله، حتی بدون پتانسیل عمل، منقبض و سخت می‌شود، زیرا ذخایر A.T.P در عضله به اتمام می‌رسد و این حالت تا تخریب پروتئین‌ها همچنان باقی می‌ماند. پروتئین‌ها در درون عضلات ۱۵ تا ۲۵ ساعت پس از مرگ آزاد می‌شوند و موجبات اتولیز را فراهم می‌سازند. باید توجه داشت که این روند در دمای بالاتر سریع‌تر اتفاق می‌افتد. به همین دلیل در نقاط مختلف کشور، زمان تجزیه جسد متفاوت است که علاوه بر پدیده علمی که اشاره گردید، عوامل دیگری در تجزیه جسد مؤثرند.

۳-۳. تجزیه اجساد

اجساد معمولاً پس از ۲ روز دچار گندیدگی شده و از درون شروع به فروپاشی می‌کنند. در این حالت میکروب‌های درون روده شروع به گندیدگی کرده و تورم اجساد را سبب می‌شوند. درون اجساد مملو از میکروب‌های فعال می‌باشد که اغلب بیماری‌زا هستند و بایستی مورد توجه ویژه قرار گیرند. تماس با اجساد، بدون رعایت اصول حفاظتی در مسایل بهداشتی، می‌تواند خطرات جبران‌ناپذیری را در برداشته باشد. بنابراین حضور در مجموعه غسل‌خانه‌ها و شستشوی اجساد، علی‌الخصوص اجساد که مرگ آنان به علت بیماری‌های عفونی اعلام شده است، می‌تواند برای عوامل اجرایی خطرآفرین گردد. به ویژه اجساد که بیش از ۳ روز از مرگ آنان گذشته و در شرایطی محیطی نامطلوب نگهداری شده باشند. بعضی از اجساد تازه هستند، یعنی از زمان مرگ آنان چند ساعتی بیشتر نگذشته است یا در شرایط محیطی مطلوب نگهداری شده‌اند، در این گروه نیز خطر سرایت بیماری‌های ویروسی فرد متوفی به سایرین وجود دارد که از مهم‌ترین این‌گونه ویروس‌ها می‌توان به

ایدز، هیپاتیت، هاری و ... اشاره کرد. برخی دیگر از اجساد مدتی از زمان مرگ آنان گذشته است که در این گروه نیز خطر سرایت بیماری‌های باکتریایی، اطرافیان را تهدید می‌کند. از مهم‌ترین آنان می‌توان به باکتری وبا، حصیه، سیاه زخم و انواع اسهال‌های خطرناک و کشنده اشاره کرد.

۳-۴. تفاوت‌های اجساد سالم و متلاشی

برخی از اجساد کاملاً سالم و حتی تمیز و مرتب بدون کوچک‌ترین علائم و نشان یا زخم و بریدگی هستند و برعکس برخی دیگر متلاشی شده‌اند، زخم خورده، دارای خونریزی و شیرابه‌های خونی هستند که در سه بخش زیر قابل توجه هستند.

- ۱- هرچه اجساد دارای ترشحات بیشتری باشند، خطر بیشتری دارند.
- ۲- هر چه اجساد دارای خونریزی بیشتری باشند، خطر بیشتری دارند.
- ۳- هرچه اجساد متلاشی‌تر باشند، خطر سرایت بیماری بیشتری است.

در برخورد با حالات ذکر شده توجه ویژه و احتیاط لازم ذیل به امور این‌گونه اجساد ضروری است:

الف : در مواجهه با جسد خون‌آلود یا جسدی که ترشحات دفعی دارند، کلیه‌ی نمونه‌های خون، مایعات بدن و ترشحات دفعی را پرخطر و آلوده فرض کنید و از کنار آنان تحت هیچ شرایطی بی‌تفاوت عبور نکنید.

ب : پس از تماس با اجساد، دست‌ها را کاملاً با آب و صابون، حداقل سه بار پیایی بشوید.

ج : در مواجهه با این‌گونه اجساد و قبل از هرگونه تماس، دقت شود حتماً و الزماً از دستکش ویژه استفاده شود.

د: از آنجایی که به هنگام شستشوی جسد در تماس‌ها و فشارهایی که در اثر شستشو روی جسد وارد می‌شود، امکان پاشیدن خون و مایعات بر روی بدن و صورت عوامل اجرایی غسل‌خانه وجود دارد. لذا استفاده از گان، ماسک و پوشش چشم در زمانی که خطر پاشیده شدن وجود دارد صددرصد الزامی است. مجهز کردن غسل‌خانه به لوازم فوق از جمله موارد رعایت اصول بهداشتی است که باید مدنظر مدیریت آرامستان باشد و غسل و غسله‌ها را ملزم نمود موارد بهداشتی را دقیقاً رعایت نمایند.

چ: لوازم و وسایل آلوده به مایعات (خونابه‌ها) به نحوی جمع‌آوری گردد که از مواجهه پوست و مخاط با آنها و آلوده شدن لباس و سایر افراد و محیط جلوگیری به عمل آید.

س : پرسنل غسل‌خانه از غسل و غسله‌ها و کمک‌های آنان و مسوول سردخانه و کسانیکه اجازه ورود به غسل‌خانه را دارند، در صورتی که دارای زخم باز هستند، تا زمان بهبودی کامل از تماس مستقیم با اجساد خودداری کنند یا حتماً از دستکش‌های بلند استفاده نمایند.

۳-۵. انتشار میکروب و ویروس‌ها

اینکه تصور کنیم هر چه اتفاق است تنها در محیط و چهاردیواری غسل‌خانه حادث می‌شود و باید فضا را برای آدم‌هایی که در این‌گونه اماکن کار می‌کنند بهداشتی نماییم، بی‌تردید تصور اشتباهی است، وقتی غسل و غسله در اثر بی‌احتیاطی و عدم رعایت بهداشت در محیط کار تحت شرایطی آلوده شده باشند، قطعاً پس از انجام کار، آلودگی را با خود از فضای غسل‌خانه خارج کرده و در تماس‌ها و برخوردها و در نهایت تا فضای خانه این آلودگی را انتقال می‌دهند. بسته به نوع میکروب یا ویروس، در این چرخه‌ی انتقال، آلودگی در سطحی وسیع‌تر انجام خواهد شد و در نهایت غسل‌خانه‌ی آرامستان به عنوان منبع انتشار آلودگی مورد توجه قرار خواهد گرفت.

۳-۵-۱. طریقه انتقال اجساد آلوده به غسل خانه

اجسادى که تحت شرایط خاص و یا با آلودگی شدید و بسیار بالا فوت کرده‌اند، بی‌شک نزدیک به ۷۰٪ آنان در بیمارستان‌ها دار فانی را وداع می‌گویند و ۳۰٪ باقی‌مانده فوت آنان در منزل یا فضاهای دیگر اتفاق می‌افتد (معتادین که در باغات، بنای متروکه، زیر پل‌ها و.... فوت می‌کنند و حاوی آلودگی‌های بسیار شدید هستند و یا اجسادى که بر اثر ضرب و شتم و سایر موارد به قتل رسیده‌اند و در فضای باز مدت‌ها رها شده‌اند).

این‌گونه اجساد همان‌طوری که که در تعاریف آمده است، دارای آلودگی شدید میکروبی هستند که برای حمل آنان به آرامستان برای دفن یا به مرکز پزشکی قانونی، باید نکات بهداشتی را به دقت رعایت کرد و به تعبیری قبل از حمل، جسد را برای انتقال آماده کرد.

۳-۶. ایمن‌سازی اجساد برای جلوگیری از انتشار آلودگی

۱- راننده‌گان خودروهای حمل جسد و کمک آنان و هر کسی که به نوعی در ارتباط با جسد خواهد بود، بایستی از دستکش ضخیم لاستیکی یک‌بار مصرف استفاده نمایند.

۲- بایستی حتماً از ماسک دولایه و عینک محافظ استفاده گردد.

۳- از چکمه لاستیکی ساقه بلند استفاده شود.

۴- استفاده از پیش‌بند پلاستیکی یک‌بار مصرف و ضخیم ضروری است.

۵- از دخالت خانواده متوفی (چنانچه حضور دارند) در امر آماده‌سازی جسد برای حمل قویاً جلوگیری کنید.

۶- خانواده متوفی را توجیه کنید که چرا نباید در آماده‌سازی جسد برای حمل دخالت کنند و به آنان تفهیم نمایید آلودگی جسد آنان را به شدت با خطر مواجه خواهد کرد و خود آنان نیز ناقل آلودگی در خانواده خواهند شد.

۳-۶-۱. بی‌خطر سازی جسد برای حمل

۱- به میزان مورد نیاز محلول سفیدکننده ۱/۱ را به جسد و اطرافش بپاشید (میزان به حدی باشد که تمام سطوح بدن جسد را مرطوب کند).

۲- الزماً نباید جسد به صورت روباز حمل شود. در این راستا جسد را باید در کیسه‌ی مخصوص جنازه (کاور) قرار دهید و زیپ کاور را تا انتها بکشید.

۳- محلول سفیدکننده ۱/۱ را به کیسه جنازه نیز بپاشید و کیسه را نیز مرطوب کنید.

۴- هرچند که از جمله ملزومات لاینفک خودروهای حمل جسد، کاور حمل جسد است، لکن در صورت در دسترس نبودن کاور، جنازه را در پارچه (ترجیحاً کتان) دو لایه پیچید و آن را آغشته به محلول ۱/۱ سفیدکننده نمایید، سپس جسد را کاملاً نایلون پیچ کنید و با نوار چسب پهن کاملاً نایلون را ببندید و در تابوت قرار دهید.

۵- جسد را در کم‌ترین زمان ممکن به پزشکی قانونی یا آرامستان حمل کنید و در مسیر، رعایت احتیاط‌های ایمنی را معمول دارید تا حوادثی از قبیل تصادف و زیرکردن عابرین و ... موجب دیر رسیدن جسد آلوده به مقصد نشود.

۶- در مسیر انتقال از هرگونه دستکاری جسد بدون محافظ خودداری گردد.

۳-۶-۲. مراقبت ویژه از عوامل اجرایی

راننده‌گان خودروی حمل جسد، کمک رانندگان و نهایتاً عوامل اجرایی که به نحوی ذی‌متخل در موضوع هستند، بایستی مورد مراقبت‌های ویژه قرار گیرند. عدم توجه به امر بهداشت فردی می‌تواند عواقب ناگواری را به همراه داشته باشد. بنابراین در موارد حمل اجساد متلاشی، دارای خونریزی و شیرابه‌های ترش‌حی، لازم است عوامل اجرایی در پایان

مأموریت، یعنی پس از تحویل جسد به آرامستان یا به مرکز پزشکی قانونی، در موارد مشروحه ذیل به دقت وارد شده و عمل نمایید:

۱- دقت شود لوازم و البسه یکبار مصرف و البسه معمولی آلوده را از تن خارج نمایید، داخل کیسه‌ی پلاستیکی قرار دهید و جهت سوزاندن به مرکز زباله‌سوز آرامستان یا بیمارستان تحویل دهید (این گونه لوازم را در بیمارستان‌ها معمولاً به قسمت زباله‌های عفونی تحویل می‌دهند)

۲- چکمه‌ها را با دقت هرچه تمام‌تر با محلول ۱/ سفیدکننده، ضدعفونی نمایید.

۳-۶-۳. خودروهای حمل جسد

خودروهای حمل جسد می‌توانند بزرگ‌ترین عامل انتقال و انتشار انواع میکروب‌ها و ویروس‌ها باشند، عامل متحرکی که در کوتاه‌ترین زمان ممکن در صورت نشت شیرابه، می‌تواند بخشی از شهر، محیط بیمارستان یا آرامستان را آلوده کند. بنابراین لازم است پس از انجام هر مأموریت خطرناک (حمل اجساد عفونی و متلاشی شده)، داخل خودروی حمل جسد با محلول ۱/ سفیدکننده، ضدعفونی گردد. پس از آن با آب پاکیزه به خوبی شسته شود. سپس خودرو در جهتی پارک و درب‌های آن را باز نگهداشت تا در معرض هوا و آفتاب قرار گرفته و خشک شود.

چگونگی وضعیت ظاهری خودروهای حمل جسد

بی‌تردید خودروی حمل جسد باید از آمبولانس جدا باشد، یعنی با خودروی حمل جسد نبایستی اقدام به جابجایی بیمار نمود و بلعکس با آمبولانس نباید اقدام به حمل جسد کرد. به همین دلیل در اتحادیه سازمان‌های آرامستان‌های کشور در ابعاد بهداشتی، مصوبه‌هایی

صادر شده که در پناه آنان این خودروها از هم تفکیک شده و به مبادی ذی‌ربط نیز ابلاغ گردیده است.

برای نمونه و برای شناخت عامه مردم و تفاوت قایل شدن بین این دو خودرو، خودروهای حمل جسد در رنگ بدنه، مقرر شده است دارای رنگ نقره‌ای متالیک با نوارکشی دور به رنگ مشکی باشند. این یک دستورالعمل کلی است که علی‌الظاهر در شورای ترافیک کشور نیز مصوب شده است و از سوی دیگر، به طور طبیعی و معمول کمافی‌السابق رنگ خودروهای حمل بیمار یا همان آمبولانس سفید است. در تفاوتی دیگر، خودروهای حمل جسد بایستی فاقد چراغ گردان و آژیر باشند در حالی که آمبولانس‌ها دارای این دو شاخصه می‌باشند و دارا بودن آنان برای خودروهای حمل بیمار (آمبولانس) الزامی است.

وضعیت داخل کابین خودروهای حمل جسد

وقتی قرار است با خودروی حمل جسد صرفاً اجساد حمل شوند، طبیعی است که برای خودروهای حمل جسد نیازی به تجهیزات موجود در آمبولانس‌ها نمی‌باشد، یعنی داخل کابین خودروی حمل جسد کاملاً ساده و بدون وسایل اضافه و حتی فضایی برای نشستن می‌باشد. کف و بدنه‌سازی و نوع ریل‌گذاری درون خودروهای حمل جسد به دلیل نیاز به پاک‌سازی‌های ضروری در ابعاد بهداشتی، لازم است کف و بدنه‌ی (داخل کابین) کاملاً صیقلی و بدون درز و خُلل و قُرَج باشند، به گونه‌ای که با کم‌ترین فشار آب و پاشیدن مواد ضدعفونی کننده، سطوح داخلی و کف خودرو کاملاً پاک شوند. این در حالی است که در صورت داشتن درز و پیچ و مهره و خطوط غیرهم‌سطح و امثالهم به سرعت انواع میکروب‌ها درون شکاف‌ها تجمع می‌نمایند و موجبات آلودگی سریع را فراهم خواهند آورد.

جداسازی کابین‌ها

در خودروی حمل جسد الزاماً بایستی کابین راننده از کابین محل استقرار جسد جدا باشد، به گونه‌ای که هیچ‌گونه ارتباطی بین دو کابین وجود نداشته باشد، حتی ارتباط تبادل هوا. با این کار فضای کابین راننده حتی‌الامکان در ابعاد بهداشتی ایمن شده و جلوی انتشار بوی نامطبوع از کابین محل استقرار جسد به داخل کابین راننده جلوگیری به عمل خواهد آمد.

هوای داخل کابین جسد

جسدی که برای تدفین و حمل به آرامستان داخل کابین خودروی حمل جسد گذاشته می‌شود، به هر صورت و تحت هر شرایطی چنانچه بیشتر از سه ساعت از زمان فوت گذشته باشد، رفته رفته بوی نامطبوعی از آن منتشر می‌شود و بسته به شرایط جوی علی‌الخصوص در مناطق گرمسیری و فصل گرم سال، این پدیده سریع‌تر اتفاق می‌افتد، بنابراین ضروری است برای جلوگیری از انتشار بوی نامطبوع و رعایت حال راننده‌ی خودروی حمل جسد و کمک وی، کابین محل استقرار جسد مجهز به سیستم خوشبو کننده باشد. سیستم‌های قابل تنظیمی که در دقایق و حتی ثانیه‌های دلخواه اقدام به انتشار رایحه‌ی خوشبو کننده در فضای داخل کابین محل استقرار جسد می‌نماید. لازم است این مهم تا تحویل جسد به مقصد همچنان ادامه داشته باشد.

۳-۶-۴. ضدعفونی کردن دیوار و کف غسل‌خانه‌ها

پس از شستشو و تغسیل و تکفین هر جسدی که در موارد سه گانه‌ی آلودگی‌های شدید، دسته‌بندی شده‌اند، لازم و ضروری است کف و بخشی از دیوارهای غسل‌خانه ضدعفونی شود. کف غسل‌خانه و سکوی شستشو نیز سطوح مناسبی برای تجمع میکروب و انواع

آلودگی‌ها هستند که در مبحث سازه‌ای در جایگاه خود به آن اشاره خواهد شد (چگونگی سطح سازی و پوشش دیوارها و سکوی شستشوی جسد به لحاظ انتخاب مصالح).

شستشوی کف و دیوارهای غسل‌خانه

طبیعی است که بعد از شستشوی هر جسد، میکروب و آلودگی‌ها به میزان بسیار گسترده‌ای کف غسل‌خانه را در بر خواهد گرفت. با پاشیدن آب و گرفتن شیلنگ شستشو بر روی جسد، قطعاً این آلودگی‌ها به بدنه غسل‌خانه نیز پاشیده خواهد شد. بنابراین لازم است غسل‌ها شستشو را به آرامی و بدون فشار آب انجام دهند و ضروری است که بعد از خروج جسد از غسل‌خانه، سطوح کف و دیوارها ضدعفونی شوند. برای این منظور فرآورده‌های کلردار بهترین مواد ضدعفونی کننده هستند که مورد استفاده قرار می‌گیرند.

در بخش فرآورده‌های کلردار، محلول ۰/۱ برای اجساد و مواد دفعی آنان مناسب‌ترین هستند و در بخش ضدعفونی لباس و تجهیزات و کف زمین و دیوارها و سکوی شستشو، محلول ۱/۱ اهداف بهداشتی را تحقق خواهد بخشید.

در بخش مایع سفیدکننده خانگی که حاوی ۵٪ کلر فعال هستند، برای اجساد و مواد دفعی آنان می‌توان از یک لیتر مایع سفیدکننده در ۱۰ لیتر آب و در بخش ضدعفونی لباس و تجهیزات و کف زمین و دیوارها و سکوی شستشو، می‌توان از ۱۰۰ میلی‌لیتر مایع سفید کننده در ۱۰ لیتر آب استفاده نمود.

۳-۷. فضاهای آرامستان‌ها

همان‌طوری که می‌دانید، آرامستان‌ها اماکنی هستند که با توجه به موازین شرعی، قانونی و رعایت اصول و قواعد بهداشتی اقدام به انجام امور مربوط به متوفیات در هر شهر می‌نمایند،

این اماکن دارای عمده‌ترین مراکز عملیاتی شامل، غسل‌خانه‌های زنانه و مردانه، سایت اقامه نماز میت، سردخانه، فضای دفن، فروشگاه‌ها، سرویس‌های بهداشتی، بخش اداری برای امور متوفیات، انبارها، دستگاه‌های البسه و زباله‌سوز، مراکز تصفیه پساب حاصل از شستشو (این مورد در برخی آرامستان‌های مراکز استان‌های کشور وجود دارد، اما اکثر آرامستان‌های کشور فاقد این مرکز می‌باشند) هستند که علی‌القاعده هر کدام از این اماکن بایستی دارای شرایط بهداشتی ویژه خودشان باشند که در ادامه به آنان خواهیم پرداخت.

عوامل جانبی

در کنار هر آرامستان، بستگی به وسعت و تعداد مرگ و میر روزانه و در واقع میزان مراجعین به آرامستان، هم برای تشییع جنازه‌ها و هم برای زیارت و فاتحه اهل قبور، تعدادی مشاغل وابسته ایجاد می‌شود که بی‌تأثیر در امورات این سازمان‌ها نمی‌باشند. از طرفی، این‌گونه مشاغل (شغل‌های کاذب) چنانچه ساماندهی نشوند، می‌توانند مشکلات بهداشتی، ترافیکی و بسیاری ناهنجاری‌های اجتماعی را با خود به ارمغان آورده و مدیریت هر آرامستان را با مشکل جدی مواجه کنند.

۳-۷-۱. نمونه‌های مشاغل کاذب مشکل‌ساز

همان‌گونه که مطرح شد، خواهی نخواهی در کنار آرامستان‌های بزرگ علی‌الخصوص در مراکز استان‌ها و به صورت خاص در اعیاد، مناسبت‌های ویژه و... گردهمایی دوره‌گردها اقدام به فروش اجناس در شکل‌های مختلف می‌نمایند. برخورد با این گروه گاه‌ها امکان‌پذیر نیست و سازمان را با تنش‌های اجتماعی و حتی سیاسی مواجه می‌کند. در این صورت درصدی از توان مدیریتی هر مدیری را در آرامستان‌ها به خود اختصاص خواهد داد. بنابراین با

برنامه‌ریزی اصولی و اجرایی و ساماندهی و مدیریت بر این گروه، می‌توان ناهنجاری‌ها را تا حد قابل قبولی کاهش داد. در این راستا در بخش امور بهداشتی آرامستان‌ها، پنج مورد مشروحه ذیل به عنوان موارد شاخص که می‌توانند علاوه به ایجاد ناهنجاری‌های اجتماعی و افزودن بار ترافیکی معابر آرامستان‌ها، در داخل و در گذرگاه‌های هم‌جوار، ایراد و اشکالات بهداشتی را به وجود آورند، معرفی می‌شوند:

۱- دوره‌گردهایی که با فیزیک علی‌الظاهر بهداشتی اقدام به فروش مواد غذایی می‌کنند که در واقع هیچ‌گونه موارد بهداشتی در عملکرد آنان مشاهده نمی‌شود و اکثراً مواد غذایی ارائه شده توسط آنان آلوده و غیربهداشتی هستند.

۲- فروش البسه و سایر وسایل و تجهیزات که احتمالاً در ابتدا پاک و عاری از هرگونه آلودگی هستند، اما در این اماکن دچار آلودگی شده و ناگزیر این آلودگی توسط مردم به منازل برده می‌شود.

۳- حمل اجساد با آمبولانس ویژه حمل بیمار که در جای مناسب خود به آن اشاره خواهد شد.

۴- تکدی‌گری که علاوه بر انتقال انواع آلودگی به نقاط مختلف، چهره‌ی آرامستان را زشت و نامطلوب می‌کند.

۵- افرادی که اقدام به قرائت کلام... مجید در سطح قبور می‌نمایند و به دلیل حضور دائمی در آرامستان و نداشتن سرپناه مناسب، اکثراً در این‌گونه فضاها در حال حرکت، نشستن و استراحت هستند که می‌توانند به عنوان یک ناقل آلودگی مطرح باشند.

۳-۸. شرایط بهداشتی ساختمان غسل خانه

همان گونه که قبلاً به آن اشاره شد، در هر آرامستان غسل خانه‌ها فضاهایی هستند که به عنوان مرکز کنترل امور بهداشتی می‌توانند مطرح‌ترین باشند. ساختمان غسل خانه‌ها باید در نوع و انتخاب مصالح به گونه‌ای باشند که در کف، دیواره‌ها، سکوها و شستشو و حوضچه‌های سدر و کافور کوچک‌ترین درز و حفره‌ای وجود نداشته و کاملاً صاف و صیقلی باشند تا به این ترتیب امکان تجمع آلودگی‌های میکروبی وجود نداشته باشد و به راحتی قابل شستشو و ضد عفونی کردن باشند.

کف غسل خانه‌ها علاوه بر موارد مذکور، بایستی دارای شیب مناسب و کانیوی عبور پس آب حاصل از شستشو باشد تا با فشار آب، هر آنچه آلودگی وجود دارد به راحتی به سمت جداول عبور فاضلاب، از فضای غسل خانه به سمت مرکز گندزدایی و تصفیه خانه هدایت شود.

دیواره‌ها

دیواره‌ها نیز باید دارای شرایط کف باشند. منهای شیب بندی و جدول عبور پس آب‌ها، دیوارها بایستی به راحتی قابل شستشو و ضد عفونی کردن و فاقد درز و حفره و ... باشند. بنابراین با تکنولوژی امروز و با استفاده از مواد پلی‌اورتان و امثالهم، هم در کف و هم در بدنه می‌توان به گونه‌ای اقدام نمود که یک دست و به هم پیوسته، بدنه و کف سازی شوند، زیرا استفاده از سنگ، سرامیک و امثالهم، هرچقدر استادانه و با مهارت ویژه اجرا شوند، به هر صورت درزهای بین قطعات سنگ و سرامیک در دراز مدت، مرکز تجمع انواع آلودگی خواهند شد.

سکوی شستشو و تکفین

سکوهای شستشو و تکفین نیز بایستی به صورت یک تکه و صاف و صیقلی باشند که در سکوی شستشو تا حدی که آب از سطح سکو بر روی زمین سرازیر نشود. مقعر بودن آن کمک بزرگی به امور بهداشتی خواهد بود. در کنار سکوهای شستشو، تعبیه نمودن دو شیر آب سرد و گرم مجهز به دوش می‌تواند کمک بزرگی به غسل و غسله‌ها باشد.

تعبیه دوش از سقف

در اکثر آرامستان‌های کشور، شیر آب و دوش‌ها در کنار سکوها تعبیه شده است که حرکت شیلنگ متصل به دوش و حرکت غسل یا غسله به دور سکو، موجب می‌شود شیلنگ در برخورد با کف غسل خانه آلودگی را به نقاط مختلف بدنه سکو و لباس غسل یا غسله منتقل نماید و اساساً مانع از مانور غسل در اطراف سکو شود.

در طراحی‌های جدید، دوش و شیلنگ آن را بالای سکوی شستشو تعبیه می‌کنند تا غسل با کشیدن آن در هر جهت بتواند اقدام به شستن میّت نماید. این روش برای رعایت نکات بهداشتی و مانور غسل به دور سکوی شستشو بسیار مؤثر است.

جایگاه ویژه البسه و کاور میّت

در فضای غسل خانه، الزاماً بایستی جایگاهی برای البسه میّت طراحی شود. زمانی که میّت را با لباس و کاور به داخل غسل خانه هدایت می‌کنند، پس از بیرون آوردن میّت از داخل کاور و کندن لباس وی، بایستی فضایی باشد تا البسه اموات، روزانه جمع‌آوری و در پایان کار روزانه برای سوزاندن به مرکز زباله‌سوز تحویل گردد.

رختکن و حمام ویژه کارکنان داخل غسلخانه

از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر فضای داخل غسلخانه، محلی برای تعویض لباس غسل‌ها و پوشیدن لباس ویژه کار است. این محل به لحاظ عدم خروج غسل‌ها با لباس ویژه‌ی شستشو از فضای غسلخانه، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این فضا معمولاً دارای صندلی برای نشستن و کمد ویژه غسل است. محوطه رختکن غسل‌ها الزاماً بایستی دارای حمام با تعدادی دوش به تناسب کارکنان باشد، زیرا در ابعاد بهداشتی غسل و غسل‌ها پس از اتمام کار روزانه بایستی خود را با آب و صابون شستشو داده و با لباس معمولی از فضای غسلخانه خارج شوند.

مهم‌ترین نکته در غسلخانه‌ها پیشگیری از بیماری‌های واگیردار است. معمولاً بعضی از بیماری‌های عفونی پس از مرگ نیز قابل سرایت هستند. بنابراین بایستی نهایت دقت به عمل آید تا این‌گونه بیماری‌ها به شستشوکنندگان سرایت نکند.

از حضور جمعیت به داخل غسلخانه باید قویاً جلوگیری به عمل آید.

بنابر نکته‌ای که اشاره شد و بسیاری ملاحظات بهداشتی دیگر و حتی بهداشت روحی روانی، بایستی قویاً از ورود تشیع‌کنندگان به داخل غسلخانه جلوگیری شود. زیرا با کوچک‌ترین تماس در صورت‌های مختلف، از طریق البسه و کف کفش‌ها و ... بیماری یا میکروب‌های بیماری‌زا قابل انتقال هستند. از سوی دیگر، ازدحام جمعیت در داخل غسلخانه مانع از آن می‌شود که غسل بتواند وظیفه شرعی خود را به نحو مطلوب انجام دهد، علی‌الخصوص در هنگام تغسیل که از اهمیت بسزایی برخوردار است.

درخصوص ورود مشایعین به داخل غسلخانه، مسئولین اجرایی آرامستان، گاهی با فشارهای مردمی مواجه می‌شوند. از آن جمله گاهی اشاره می‌کنند که میت وصیت کرده است که فلان آقا یا فلان خانم وی را شستشو و غسل دهد که در این مورد با پرسش از

مقام معظم رهبری که به شرح ذیل آمده است، حجت تمام شده و به این ترتیب احدی حق ورود به فضای غسلخانه را ندارد.

سوال: بعضی از همراهان میت می‌گویند، طبق وصیت وی باید در غسل دادن میت کمک کنیم، اما بهداشت برای سلامت جامعه اجازه این کار را نمی‌دهد. رعایت کدام یک ضروری است؟

پاسخ شرعی: عمل به مقررات لازم و مقدم است (از کتاب احکام اموات، سازمان آرامستان‌های مشهد مقدس)

۳-۹. شرایط اجرایی در بیماری‌های واگیردار

برای جلوگیری از انتشار و اشاعه بیماری‌های واگیردار در فضای آرامستان‌ها برنامه‌ریزی برای دو گروه لازم و ضروری است.

گروه اول: شستشوکنندگان

الف: شستشوکنندگان و تمامی عواملی که در داخل غسلخانه انجام وظیفه می‌نمایند، باید کلیه نکات بهداشتی را در موقع شستشو رعایت کنند و به هنگام شستشو باید دارای دستکش بلند، ماسک، چکمه ساق بلند، لباس مخصوص غیرقابل نفوذ آب، پیش‌بند پلاستیکی و عینک ویژه باشند و اجباراً بایستی پس از اتمام کار دستکش، چکمه، پیش‌بند را در محلول دتول یا هالامید ۵٪ یا کلرا (وایتکس) ضدعفونی و وسایل و ابزار یکبار مصرف را جهت تحویل به مرکزالبسه‌سوز به جایگاه ویژه منتقل نمایند.

ب: هرگز و تحت هیچ شرایطی شستشودهنده (غسال‌ها) نباید با لباس‌های ویژه‌ی شستشو، از محوطه غسلخانه خارج شوند.

ج : هنگام بر تن داشتن لباس مخصوص و قبل از شستشوی دستان خود، از خوردن و آشامیدن هر نوع غذا جداً خودداری نمایند.

د : مصرف هرگونه مواد غذایی بایستی پس از اتمام کار و خارج کردن لباس ها و ضدعفونی کردن و شستشوی دستها صورت گیرد.

گروه دوم: مشایعین

مشایعین یا ناظرین، کسانی هستند که جهت شرکت در مراسم تشییع و تدفین متوفی در آرامستان حضور پیدا می کنند.

الف: همان گونه که اشاره شد، بایستی ورودی غسل خانه ها طوری طراحی شود که هیچ کدام از مشایعین نتوانند وارد محوطه غسل خانه شوند، زیرا علاوه بر آلوده بودن احتمالی کف غسل خانه و محل مخصوص سکوی ویژه شستشو، آب موجود نیز به علت تماس با عفونت های متوقی نیز آلوده بوده و می تواند این افراد را آلوده نماید. از طرفی به علت تألمات روحی، بعضی افراد اقدام به دستکاری میت، بوسیدن و لمس کردن وی می نمایند که می تواند فرد را آلوده کرده و فرد نیز آلودگی را به محیط خارج از غسل خانه منتقل نماید.

ب : گندزدایی غسل خانه- بعد از پایان هر شیفت کاری (برای شهرهای بزرگی که روزانه تعداد زیادی متوقی دارند، مانند شهر تهران که روزانه حدود ۱۵۰ میت به طور میانگین دارد، یا شهرهایی مثل شیراز، اصفهان که میانگین روزانه ۲۲ جسد دارند) و بعد از پایان شستشوی هر میت، برای شهرهایی که آمار روزانه یک یا دو جسد دارند، غسل خانه بایستی با یکی از مواد گندزدایی مانند دتول، هالامید ۵٪، پرکلرین، محلول کلر (وایتکس) ضدعفونی شود. در بعضی مواقع از ضدعفونی کننده های «ترخین» استفاده می شود، مانند

استفاده از گاز فرمالین. برای ۹۰ مترمکعب حجم، ۱۵۰ سی سی فرم آلدئید + ۷۵ گرم پرمنگنات، تولید گاز فرمالین می نماید.

۳-۱۰. آب در آرامستان

آب در آرامستان اساساً به چهار دسته تقسیم می شود:

- ۱- آب جهت شستشوی میت
- ۲- آب جهت شستشوی محوطه ها
- ۳- آب جهت آبیاری درختان و شستشوی قبور
- ۴- آب جهت آشامیدن

الف- جهت شستشوی میت بایستی از آب سالم استفاده گردد و بهتر است آب شهری برای این منظور مدنظر قرار گیرد، این بدان جهت است که لازم است در بخش تغسیل از آب تمیز و عاری از هرگونه آلودگی استفاده شود تا بعد شرعی کاملاً رعایت گردد.

ب- برای شستشوی محوطه می توان از آب چاه و یا آب شهری استفاده کرد. این آب نبایستی آلودگی داشته باشد و تأکیداً بایستی مرتباً مورد آزمایش قرار گیرد که دچار آلودگی نگردد (پیشنهاد کارشناسان بهداشت ماهیانه یکبار است). کارشناسان تأکید دیگری نیز دارند، که این آب به هیچ عنوان جهت مصارف خوراکی استفاده نشود و در فضای آرامستان با تابلوهایی دقیقاً مشخص و عنوان گردد که "این آب غیر قابل شرب است"

د- جهت آبیاری درختان می توان از آب چاه حفر شده ی دور از غسل خانه و محل های حاشیه آرامستان استفاده گردد، در این نوع از آب نیز باید با تابلو مشخص و عنوان گردد "این آب غیر قابل شرب است."

در مطالعات جدید در بخش پساب حاصل از شستشو، تأکید گردیده این آب نباید مستقیماً وارد مجاری آب‌های زیرزمینی شود. از این نوع آب پس از گندزدایی و انجام امور تصفیه، می‌توان برای آبیاری فضای سبز استفاده نمود.

ج- برای آب آشامیدنی حتماً بایستی از طریق شبکه‌ی آب شهری اقدام شود، این نوع آب حتماً بایستی دارای کلر به میزان کافی باشد و در سیستم آبرسانی طوری طراحی گردد که به هیچ عنوان با سیستم فاضلاب غسال‌خانه تماس و حتی نزدیکی نداشته باشد.

۳-۱۱. فاضلاب در آرامستان

از دیگر نکات مهم و قابل توجه در امور بهداشتی آرامستان‌ها، مسئله فاضلاب‌های دوگانه‌ای است که تولید می‌شوند.

فاضلاب غسال‌خانه

فاضلاب غسال‌خانه‌ها، در واقع همان پساب حاصل از شستشوی اموات است که علاوه بر اینکه می‌تواند حاوی انواع میکروب‌ها و ویروس‌ها باشد، بی‌تردید مواد شیمیایی را نیز درون خود دارند. پساب حاصل از شستشوی اموات بایستی مستقیماً وارد شبکه آب‌های زیرزمینی شوند، به هر حال، هر چند که بنابر اظهارات متفاوت کارشناسان امور بهداشتی این نوع از فاضلاب پس از ورود به چاه‌های مربوطه و عبور از حداکثر ۵۰ متر طول در خاک، علی‌الخصوص خاک‌های شنی و رسی به نوعی تصفیه طبیعی می‌شوند و بخش عمده‌ای از آلودگی‌های آن گرفته می‌شود، اما این نوع از فاضلاب‌ها در درازمدت می‌توانند موجبات آلودگی را فراهم سازند. بنابراین لازم است برای مهار آنان تمهیدات ویژه‌ای اندیشیده شود.

کارشناسان بهداشت محیط معتقد هستند فاضلاب غسال‌خانه را نباید با دیگر فاضلاب‌ها مخلوط کرد و الزماً باید به طریقی چاه جاذب جداگانه‌ای پیش‌بینی و حفاری نمود که به هیچ وجه با آب‌های تحت‌العرضی تماس نداشته باشد. در این راستا باید توجه ویژه و مدیریتی به این مساله داشت، اگر در منطقه محل دفن اموات، سطح آب بالاست بایستی محل حفاری چاه در منطقه‌ای از اراضی که سطح آب در آنجا پایین است انجام پذیرد و به طبع فاضلاب را به وسیله لوله‌های غیرقابل نشت (علی‌الخصوص در فواصل لوله‌گذاری) به این نقطه هدایت نمود.

پساب قابل بازیافت

همان‌گونه که اشاره شد، پساب حاصل از شستشوی اموات و به تعبیری فاضلاب غسال‌خانه‌ها می‌توانند حاوی آلودگی‌های میکروبی بسیاری باشند. اما این‌گونه آب‌ها نیز قابل بازیافت و گندزدایی و میکروب‌کشی هستند و در نهایت می‌توان از آب‌های بازیافت شده در جهت مصارف غیرشرب استفاده نمود.

ساده‌ترین سیستم قابل اجرا

در بسیاری از آرامستان‌های کشور، علی‌الخصوص آرامستان‌های مراکز استان‌ها، پساب حاصل از شستشوی اموات را تحت هیچ شرایطی مستقیماً به شبکه آب‌های زیرزمینی هدایت نمی‌کنند و برای دفع آنان از سیستم تصفیه هوازی یا غیرهوازی استفاده می‌شود. مسلماً برای چگونگی استفاده در نوع عملکرد تصفیه، احتیاج به مطالعات لازم در صور مختلف، توسط کارشناسان ذی‌متخل در موضوع می‌باشد. در این راستا با هدایت پساب حاصل از شستشو به استخرچه‌های تجمع فاضلاب (سپتیک تانک)، انجام عمل گندزدایی و

سپس هدایت به تانکرهای فیلتری یا شنی برای تصفیه‌ی نهایی ساده‌ترین نوع بازیافت فاضلاب غسال‌خانه‌ها می‌باشد.

استفاده از پساب تصفیه شده برای آبیاری فضای سبز

از دیگر محسنات گندزدایی و انجام عمل فیلتراسیون پساب حاصل از شستشوی اموات، صرف‌نظر از رعایت موارد بهداشتی، بهره‌برداری از آن برای آبیاری درختان و فضای سبز آرامستان‌هاست. بنا به نظر کارشناسان فضای سبز و امور بهداشتی، آب‌های خروجی از تصفیه‌خانه فاضلاب غسال‌خانه‌ها، بهترین آب برای آبیاری درختان و فضای سبز آرامستان‌هاست و موجبات رشد و نمو سریع آنان می‌شود. اما تأکید دارند که این کار بایستی با نصب تابلوهایی مبنی بر اینکه آب غیرقابل شرب است، مدیریت گردد.

۳-۱۲. سرویس‌های بهداشتی

سرویس‌های بهداشتی در واقع به دو بخش تقسیم می‌شوند.

بخش اول: سرویس‌های مربوط به کارکنان آرامستان

بخش دوم: سرویس‌های بهداشتی ویژه مراجعین

در اینجا باید توجه کرد که هر بخش تابع شرایط ویژه خود می‌باشد.

- در بخش سرویس‌های بهداشتی ویژه کارکنان می‌توان برای هر ده نفر یک دستگاه شامل دو چشمه زنانه و دو چشمه مردانه طراحی کرد و پس از آن به ازای هر ۲۵ نفر می‌توان یک دستگاه دیگر اضافه نمود.

- در بخش مراجعین و تشییع‌کنندگان به ازاء هر ۳۰ نفر لازم است یک دستگاه شامل سه چشمه مردانه و سه چشمه زنانه احداث شود و به ازای هر ۳۰ نفر اضافه بایستی ۶ چشمه

به مجموعه سرویس بهداشتی اضافه نمود سه چشمه زنانه و سرچشمه مردانه) در این راستا باید توجه کرد به لحاظ رفت و آمدها و ازدحام مراجعین در فضای سرویس بهداشتی بایستی دقت شود یک مجموعه سرویس بهداشتی بیشتر از شش چشمه مردانه و شش چشمه زنانه، نداشته باشد و در صورت نیاز با توجه به توضیحات فوق، بایستی به تناسب دستگاه دیگری اضافه نمود. برای نمونه اگر آرامستانی روزانه ۱۸۰ نفر مراجعه کننده دارد، لازم است ۱۸ چشمه مردانه و ۱۸ چشمه زنانه داشته باشد، که بایستی در سه دستگاه سرویس بهداشتی احداث شوند. البته فراموش نشود این آمار، آمار ایده‌آل است که تا ده چشمه‌ی مردانه و ده چشمه‌ی زنانه قابل کاهش است.

- در هر دستگاه سرویس بهداشتی ضروری است دو دستشویی مجهر به آب سرد و گرم و صابون و مایع دستشویی تعبیه شود.

- تمیز نگاهداشتن سرویس‌های بهداشتی از مهم‌ترین موارد بهداشت فردی و عمومی است، بنابراین با فرض بر اینکه برخی از مراجعین، بهداشت را رعایت نمی‌نمایند و از کنار مسایل مهم بهداشتی بی‌تفاوت می‌گذرند، لازم است برای مجموعه سرویس‌های بهداشتی به تناسب مورد نیاز، نگهبان و مأمور نظافت گمارده شود. مدیریت هر آرامستان باید توجه ویژه داشته باشد که تمیز نگاهداشتن و قبل از آن در احداث، استفاده از سازه‌های مناسب و مصالحی که نمای بهداشتی مناسب دارند، مبین توجه مجموعه به پاکیزگی و رعایت بهداشت است.

مکان‌یابی سرویس‌های بهداشتی

اینکه سرویس‌های بهداشتی را در کدام نقطه از آرامستان احداث کنید و در بحث مکان‌یابی چه نکاتی را در نظر بگیرید، مسئله‌ای است که قابل توجه و تأمل است. بارها مشاهده شده است به دلیل عدم احداث سرویس‌های بهداشتی در مکان‌های مناسب و عدم دسترسی

مناسب مراجعین به آنان، تحت شرایط خاص مردم ناگزیرند در جاهای مختلف اقدام به دفع ادرار و مدفوع نمایند که خود خطرات بسیار زیادی را برای کارکنان و سایر مراجعین در دارد. بنابراین برای این مهم به دو شاخصه باید توجه شود:

- ۱- احداث سرویس بهداشتی برای مجموعه پذیرش میت (محلی که مشایعین تجمع می کنند و در انتظار اتمام امور شرعیه بر روی متوفی خود هستند)
- ۲- احداث سرویس بهداشتی برای هر قطعه و شامل چند بلوک (محلی که مشایعین تجمع می کنند و در انتظار امورات دفن در گذشته ی خود هستند)

۳-۱۳. مواد غذایی موجود در آرامستان ها

این طبیعی است که مواد غذایی بایستی دارای شرایط کاملاً بهداشتی باشد و پر واضح است که در غیراین صورت می تواند انواع بیماری ها را ایجاد نماید.

مواد غذایی معمولاً به چند طریق در آرامستان ها توزیع می گردد:

۱- از طریق همراهان و بستگان در گذشته

در این نوع از مواد غذایی که معمولاً سنتی توزیع می شود، این امکان وجود دارد که به علت حادثه ایجاد شده (فوت بستگان) در شرایط نامطلوب و غیربهداشتی تهیه شده باشد. در این راستا، مدیریت کردن آن در ابعاد بهداشتی با فرهنگ سازی توسط آرامستان امکان پذیر است.

۲- بر مزار درگذشتگانی که قبلاً فوت کرده اند

در این شرایط معمولاً مواد غذایی توزیع می شود (شیرینی، میوه، حلوا و...) که بعضاً دارای شرایط مطلوب تری هستند، زیرا تولیدکنندگان این مواد که بخشی از آنان خانگی

هستند، در شرایط نرمال اقدام به تهیه می نمایند که معمولاً از کیفیت بهتری نیز برخوردار می باشند، اما متأسفانه گاهی اوقات میوه ها با آب های غیرقابل شرب شستشو می شوند.

۳- مواد غذایی که دست فروشان ارائه می کنند

به نظر می رسد این مواد تحت هر شرایطی از نظر بهداشتی کاملاً آلوده و غیرقابل مصرف هستند، لذا بایستی از توزیع آنان در محل آرامستان ها قویاً جلوگیری به عمل آید. برای نمونه به چند مورد این گونه مواد غذایی اشاره می شود.

- انواع ساندویچ ها
- فلافل
- سمبوسه
- نان و سببزمینی و گوجه فرنگی
- خشکبار
- آب میوه های غیر بسته بندی شده
- انواع لواشک های دست ساز و تنقلات دیگر

۴- مواد غذایی تهیه شده توسط فروشگاه های درون آرامستان ها

این فروشگاه ها طبیعتاً بایستی دارای موازین بهداشتی باشند و توسط کارکنان امور بهداشتی مرتباً مورد بازدید و کنترل و نظارت قرار گیرند، این گونه فروشگاه ها می توانند به راحتی و با رعایت مسایل بهداشتی در آرامستان ها فعالیت نمایند.

۳-۱۴. زباله‌ها

زباله کانون آلودگی است، هر چند که خشک و تفکیک شده باشد. زباله محل پرورش مگس و حشرات دیگر است و همچنین محلی است برای پرورش موش. زباله‌های درون آرامستان‌ها را می‌توان به شرح ذیل دسته‌بندی نمود:

۱- وسایل همراه میت

این وسایل شامل البسه، حوله، وسایل شستشوی شخصی، دندان مصنوعی، گاز و باندهای همراه جسد در مواردی که جسد دارای خونریزی می‌باشد (این زباله کاملاً عفونی است) این نوع زباله بایستی در قسمتی از غسل‌خانه که جهت همین امر تعبیه گردیده و قبلاً نیز به آن اشاره شد، جمع‌آوری شده و در پایان روزکاری و در شرایط حادث‌تر پس از شستشوی هر جسد به مرکز زباله‌سوز آرامستان انتقال داد. طبیعی است که آنان در دستگاه زباله‌سوز با حرارت مناسب که همراه با از بین رفتن میکروب‌ها و آلودگی است سوزانده خواهند شد.

۲- زباله‌های حاصل از مواد غذایی فسادپذیر

این نوع زباله هنگام پذیرایی‌ها و سایر موارد ایجاد می‌شوند که بایستی به طور صحیح جمع‌آوری و به مرکز زباله سوز تحویل گردند. برای جمع‌آوری این‌گونه زباله‌ها باید در محل آرامستان و در جاهای مناسب به تعداد کافی سطل‌های زباله همراه با کیسه زباله تعبیه نمود تا از پراکندگی زباله‌ها و آلوده شدن محیط جلوگیری به عمل آید.

۳- زباله‌های مربوط به سایر فعالیت‌ها

این زباله‌ها شامل کاغذهای اداری و غیراداری، نخاله‌های ساختمانی، مواد و مصالح مازاد بر کارهای قبربندی و سنگ‌اندازی و تعمیرات قبور می‌باشند که بایستی به لحاظ بعضاً آلودگی و نازیبایی‌هایی که رهاکردن آنان در فضای سبز و محوطه‌ی آرامستان به وجود می‌آورند،

سریعاً جمع‌آوری و حمل گردند. کاغذهای بهداشتی را به بازیافت و غیر بهداشتی‌ها باید را به مرکز زباله‌سوز تحویل داد.

۳-۱۵. سردخانه‌ها

سردخانه‌ها به دلیل ریخته‌شدن خون و سایر ترشحات متوقی، می‌تواند یکی از مهم‌ترین مراکز آلودگی و انتشار آلودگی یک آرامستان باشند که لازم و ضروری است، در نگهداری این اماکن نهایت دقت و جدیت معمول گردد. بنابراین بهترین حالت آن است که در یک آرامستان یک سردخانه‌ی مرکزی با گنجایش لازم و هر غسل‌خانه یک سردخانه‌ی ویژه خود داشته باشد تا در پناه آن بتوان در طول هفته مرتباً شستشو و ضدعفونی گردد.

برای ضدعفونی کردن سردخانه‌ها می‌توان از مواد مختلفی استفاده نمود، از بهترین این موادها، هالامید ۵٪ می‌باشد. معمولاً مواد دارای کلر بدنه فلزی سردخانه‌ها را تخریب می‌کند.

۳-۱۶. بهداشت فردی در آرامستان‌ها

۱- استحمام

کارکنان آرامستان‌ها موظف و مکلف هستند همه روزه پس از انجام کار روزانه استحمام نموده و با لباس پاک فضای آرامستان را ترک نمایند. برای این امر داشتن لوازم و وسایل شخصی کامل و تمیز و ضدعفونی شده کاملاً ضروری است.

۲- آراستگی

آراستگی مکان آرامستان‌ها بسیار حائز اهمیت است و از نظر ظاهر، کارکنان آرامستان‌ها باید با سر و وضع مرتب آماده کار باشند. لباس‌های کار بایستی کاملاً تمیز، اطو خورده و

مرتب باشند و این امر قطعاً موجب آرامش همراهان متوفی خواهد شد. امری که موجب توجه به بهداشت روانی اطرافیان و همرازان میت خواهد بود.

۳- استراحت، کار، فعالیت

مدیریت‌های آرامستان‌ها باید توجه ویژه داشته باشند تا حجم زیاد کار، عوامل اجرایی علی‌الخصوص غسال و غساله‌ها را از پای در نیاورد. باتوجه به اینکه ممکن است دارای روحیه‌ای بسیار حساس باشند، بایستی جهت آرامش خاطر این کارکنان برنامه‌هایی در نظر گرفته شود تا همیشه در هر شرایط کاری بتوانند بهترین نقش را ایفا نمایند. از جمله این برنامه‌ها می‌توان به تعطیلات مناسب، ورزش (فردی و گروهی) شرکت در برنامه‌های اجتماعی و در نهایت برنامه‌های فوق‌العاده خانوادگی اشاره نمود.

۴- بهداشت دست‌ها

دقت شود بعد از رفتن به توالت و قبل از خوردن هر چیز مخصوصاً غذا بایستی دست‌ها با آب و صابون شسته شوند. در این راستا باید توجه کرد که رعایت این دستورات موجب سلامتی خواهد بود و اجباری است که بایستی از سوی مدیریت هر آرامستان به جد دنبال شود.

۵- نظافت سایر قسمت‌های بدن

مهم‌ترین اقدامات بهداشتی

از مهم‌ترین اقدامات بهداشتی برای کارکنان آرامستان‌ها که بایستی مدنظر و توجه ویژه مدیران آرامستان‌های کشور قرار گیرد می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱- بیمه

۲- آزمایشات دوره‌ای فردی و خانوادگی

۳- واکسیناسیون بر علیه بیماری‌های مختلف مانند، دیفتری، کزاز و غیره...

باتوجه به مطالبی که در این فصل مطرح شد دریافتید که بحث بهداشت در آرامستان‌ها در دو بخش فردی و محیطی از چه اهمیت ویژه و خاصی برخوردار است و عدم توجه مؤکد به آن، چه عواقب خطرناکی را برای مجموعه کارکنان آرامستان‌ها و از سویی به عنوان ناقلین انواع میکروب‌ها برای جامعه در بر داشته باشد. بنابراین در جهت توجه ویژه به این مهم و نظارت تخصصی بر آن، پیشنهاد می‌شود هر آرامستان علی‌الخصوص مراکز استان‌های کشور در مجموعه پرسنلی خود یک کارشناس بهداشتی بکار گیرند تا به طور دقیق و تخصصی به موضوع پرداخته شود.

خلاصه

در این فصل سعی شده است به یکی از مهم‌ترین نیازهای هر آرامستان، چه آرامستان‌های در حال طراحی و احداث و چه آرامستان‌های موجود در حال ارایه خدمات، پرداخته شده و آرامستان از منظر بهداشت فردی و اجتماعی تعریف گردد. اینکه فضای غسال‌خانه به لحاظ مسایل بهداشتی دارای چه ویژگی‌هایی باید باشند، از چه نوع مصالحی برای رعایت اصول بهداشتی باید استفاده گردد و دیواره‌ها و کف‌ها چگونه ایزولاسیون بهداشتی بشوند نیز از جمله مواردی است که در این فصل به آنان پرداخته شده است.

در بخش دیگری از این فصل به کارگران و کارمندی که در این گونه فضاها اشتغال به کار دارند اشاره شده که چرا و به چه علت در معرض آلودگی‌های احتمالی قرار می‌گیرند و برای جلوگیری از آلودگی، چگونه باید رفتار کرد و از چه موادی برای ضد عفونی کردن باید استفاده نمود. در این فصل، به چگونگی حمل اجساد متلاشی شده‌ی خطرناک نیز اشاره شده و همین‌طور تأکیدی مبنی بر ضد عفونی کردن خودروهای حمل جسد وجود دارد.

خودآزمایی

۱. بر اثر ماندن اجساد که مدتی از زمان مرگ آنان گذشته است، چه نوع بیماری‌هایی اطرافیان را تهدید می‌کند؟
۲. بی‌خطر سازی جسد برای حمل چگونه انجام می‌شود؟
۳. در ابعاد بهداشتی، مراقبت‌های ویژه از عوامل اجرایی در آرامستان‌ها چگونه باید انجام شود؟
۴. احتیاط لازم در مواجهه با اجساد متلاشی شده، در ابعاد بهداشتی چهار شاخصه دارد، این چهار شاخصه را تشریح کنید؟
۵. خودروهای حمل جسد را چگونه باید ضد عفونی کرد؟
۶. به لحاظ مسایل بهداشتی، طراحی داخل کابین خودروی حمل جسد چگونه باید باشد؟
۷. در مورد مشاغل کاذب و مشکل‌ساز در آرامستان‌ها در ابعاد بهداشتی، آنچه را که می‌دانید بنویسید؟
۸. برای جلوگیری از انتشار و اشاعه بیماری‌های واگیردار، برای دو گروه باید برنامه‌ریزی کرد. این دو گروه کدام هستند و خلاصه‌ای از کارهایی که باید برای هر گروه انجام داد را توضیح دهید؟
۹. طرز تهیه گاز فورمالین را بنویسید؟
۱۰. در ابعاد بهداشتی، آب در آرامستان‌ها به چند دسته تقسیم می‌شود؟
۱۱. هر دستگاه سرویس بهداشتی در آرامستان‌ها باید دارای چه تجهیزات و امکاناتی باشد؟
۱۲. مکان‌یابی سرویس‌های بهداشتی در آرامستان‌ها چگونه باید انجام شود؟
۱۳. نکات مهم در بهداشت فردی برای کارکنان آرامستان چیست؟

فصل چهارم

روانشناسی مدیریت

اهداف

۱. هدف از مطالعه این فصل، آشنایی با مطالب زیر می‌باشد:
۲. معنای غم و اندوه
۳. کانون‌های توجه در آرامستان‌ها
۴. چگونگی برخورد با انسان‌های عزادار و داغ‌دیده در قالب‌های روان‌شناختی
۵. چگونگی برخورد و فضا سازی با عوامل اجرایی در آرامستان‌ها و ارتباط یافته‌های روان‌شناسی
۶. فرسودگی شغلی و نشانه‌های آن
۷. شاخصه‌های هجده‌گانه در عوامل سازمانی و نقش مدیران

مقدمه

غم و اندوه، واکنش طبیعی و سالم نسبت به از دست دادن یک چیز بالارزش در زندگی می‌باشد و مشخصه آن اضطراب و تشویش شدید ذهنی است. با وجودی که غم و اندوه معمولاً به مرور زمان کاهش می‌یابد، اما ممکن است به تجربه‌ای دردناک تبدیل گردد. از دست دادن هر چیز مهمی در زندگی به ویژه مرگ عزیزان می‌تواند باعث غم و اندوه گردد، به گونه‌ای که در لحظاتی از زمان، انسان غم‌دیده و اندوهناک ممکن است انسانی نرمال نباشد. برای نمونه سقط جنین کردن، به دنیا آوردن فرزند مرده نیز یک نوع از دست دادن است که مهم بودن یا نبودن آن را باید در اندیشه و افکار حادثه دیده‌گانش جستجو کرد. نمونه‌های دیگری مانند طلاق، از دست دادن خانه یا کار، از دست دادن فعالیت‌های حرفه‌ای، از دست رفتن مورد یا چیزی است که انسان‌ها را متأثر، اندوهگین و غمناک می‌کند.

۴-۱. تشخیص

عوامل آرامستان‌ها، بارها دیده‌اند که مشایعین فرد درگذشته، از بستگان درجه اول تا دوستان و آشنایان، هر کدام مراتب تأثر و تألم خودشان را به گونه‌ای ابراز می‌دارند. از وجه کلامی آنان گرفته، تا وجوه دیگر آن مثل شکل فیزیکی و حالت‌های چهره و... بنابراین مشایعینی که برای تدفین درگذشته خود به آرامستان مراجعه می‌کنند، در شرایط نرمال و معمولی نیستند. ناراحتی‌ها و فشارهای روحی و روانی و غم عزیز از دست رفته ایشان، ضریب تحمل آنان را در مقابل ناملایمات و ناهنجاری‌ها و یا نارسای‌های موجود در آرامستان به شدت کاهش می‌دهد، به گونه‌ای که هر لحظه آماده انفجار و یا از کوره دررفتن هستند.

مهم‌ترین نکته برای افرادی که عزیزشان را از دست داده‌اند و کسانی که به نوعی سوگوار هستند، درک واقعیت و تلاش برای کنار آمدن با ضایعه است. این افراد به صحبت کردن با دیگران و بیان احساساتشان نیاز دارند، تمایل دارند از سنگینی مصیبتی که برایشان رقم خورده است با دیگران صحبت کنند. در آرامستان‌ها و در میان این آدم‌های سوگوار و ضایعه‌دیده، افرادی هستند که به دنبال رتق و فتق امور، برای انجام کارهای تغسیل، تکفین و تدفین درگذشتگان می‌باشند که نوع برخورد با این گروه و سایر گروه‌های عزادار و مشایعین، از جمله مواردی است که همیشه در مقابل ذهن مدیران آرامستان‌های کشور، علامت سؤال‌هایی گذاشته است که در پی پاسخ به این سئوالات هستند.

۴-۱-۱. معادله برخورد، معادله‌ای دوسویه

از سوی دیگر و در طرف دیگر معادله، افرادی قرار دارند که بیشتر از یک سوم از بیست و چهار ساعت خود را معمولاً در فضاهای آرامستان‌ها سپری می‌کنند. این افراد نیز به لحاظ روحی و روانی، اکثراً دارای ایراداتی عمده هستند که گاه‌گاه مستقیم و بعضاً غیرمستقیم گونه‌های مختلف آن را می‌توان در چهره آنان دید و بسته به شدت ضعف حالت‌ها نیز می‌شود به عمق ایرادها پی برد. این مورد نیز از جمله مواردی است که شاید مدیران آرامستان‌های کشور از کنار آن بی‌تفاوت عبور کرده‌اند که لازم است برای ارتقاء سطح کیفی کار در آرامستان، به دقت به آن توجه کنند.

حال که مشکلات روحی و روانی دو بخش عمده عوامل موجود در آرامستان‌ها را شناختیم، شاید در چگونگی و نوع برخورد با آنان، مبحث روان‌شناسی بتواند پاسخ‌گو باشد. در هر بخش، یعنی کارکنان آرامستان‌ها و مشایعینی که به آرامستان‌ها مراجعه می‌کنند،

چگونه باید عمل کرد تا فضایی نسبتاً آرام به وجود آید و هر دو گروه با آرامش به کارهای خود بپردازند.

۴-۱-۲. توانایی تشخیص علائم غم و اندوه

در بحث شناخت افرادی که دارای غم و اندوه هستند، مدیران عامل آرامستان‌ها و عوامل ستادی و اجرایی آنان، اصولاً باید توانایی تشخیص علائم و نشانه‌های غم و اندوه را داشته باشند.

علائم و نشانه‌های غم و اندوه

سوگواری یک فرآیند شخصی است. افراد مختلف ممکن است به شیوه‌های متفاوتی سوگواری کنند و این در خانواده‌ها و فرهنگ‌های مختلف نیز می‌تواند متفاوت باشد. برخی افراد ممکن است غم و اندوهشان را به صورت گریه کردن بروز دهند و برخی دیگر، ممکن است، عقیده داشته باشند که بعضی از جنبه‌های غم‌گساری باید شخصی و محرمانه بماند (سایت روان یار).

نشانه‌های هیجانی و روانی غم و اندوه شامل موارد زیر است:

۱- ناراحتی و کسلی، غصه، افسوس و حس ناراحتی ذهنی: از موارد متداول در غم و اندوه هستند. افرادی که سوگوار هستند، ممکن است به خاطر آنچه از دست داده‌اند، آه بکشند، افسوس بخورند و یا گریه کنند.

۲- شوک، ناباوری و بهت: نخستین واکنش به از دست دادن یک چیز مهم و یک ضایعه بزرگ، غالباً انکار روی دادن آن است، فرد ممکن است قادر نباشد که واقعیت را بپذیرد یا از

پذیرش آن سرباز زند. هنگامی که واقعیت برای فرد محرز گردد، ممکن است بهت‌زده شود و نتواند درک کند که چگونه یا چرا این اتفاق افتاده است.

۳- خشم و تحریک‌پذیری: پس از انکار، خشم جای خود را باز می‌کند. فرد ممکن است از دست خویش یا دیگران به خاطر آن که چرا از ضایعه جلوگیری نکرده‌اند، خشمگین شود! این خشم ممکن است نثار زمین و زمان نیز بگردد.

۴- وسواس فکری در مورد آن چه از دست رفته است.

۵- بی‌حسی: افرادی که سوگوار هستند، ممکن است نوعی بی‌حسی هیجانی و جسمانی را تجربه کنند. احساس خالی بودن یا فرورفتگی در قفسه سینه و شکم نیز ممکن است وجود داشته باشد.

۶- مشکل در تمرکز غم و اندوه، می‌تواند تمرکز فرد را مختل سازد.

افراد می‌توانند با اقدامات زیر به کسانی که دچار غم و اندوه شده‌اند، کمک کنند:

۱- به حرف‌های آن‌ها گوش کنید. افراد سوگوار نیاز دارند تا افکار و احساساتشان را با دیگران در میان بگذارند.

۲- دلداری‌های غلط ندهید. صحبت‌هایی از قبیل این که «او اکنون در جای بهتری است» و یا «خوب شد که بیشتر عذاب نکشید» غالباً کمکی نمی‌کند و حتی باعث می‌شود فردی که سوگوار است، احساس بدتری پیدا کند.

۳- کمک‌های عملی در اختیارشان بگذارید. افراد سوگوار از کمک‌های عملی بیشتر نفع می‌برند.

روش‌های مدیریت را بشناسید:

مدیران عامل سازمان‌های آرامستان‌های کشور و مدیران ستادی آنان در این میان بایستی قادر باشند، روش‌های گوناگون مدیریت و هدایت را در مجموعه‌های خود بشناسند،

این مهم آن‌قدر جایگاه دارد که در بحث روانشناسی، مدیریت بر این حوزه از اهمیت ویژه و ارزشمندی برخوردار است و باید مورد توجه مدیران شهری باشد. شناسایی روش‌های مختلف مدیریت، آن هم در مجموعه‌ای که با انسان‌های ناآرام مقطعی روبرو هستند، می‌تواند، سازمان را به حد اعلای مطلوبیت برساند یا در مقابل آن، سازمانی را غیرقابل قبول مطرح کند.

حالا این سؤال مطرح است که روش‌ها کدام هستند؟

کدام روش برای کدام گروه موجود در سازمان مناسب است؟

روانشناسی اجتماعی معمولاً مطالعه موضوعات، مشکلات و مسایل مرتبط با روانشناسی جامعه است، حالا در بحث آرامستان‌ها، جامعه‌ای کوچک‌تر، اما با مراجعین بسیار. روان‌شناختی اجتماعی، اثرات حضور دیگران را به رفتار خود یا رفتار خود را تحت تأثیر گروه، مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهد. بنابراین روشن است که تأثیر دیگران بر فرد، مستلزم وجود روابط متقابل بین خود با دیگران است. روابطی که در بحث آرامستان‌ها و اساساً نوع شخصیت‌هایی که به این مکان مراجعه می‌کنند، متفاوت است. بنابراین به تعریفی دیگر، روانشناسی اجتماعی به عنوان علم مطالعه تعامل انسان‌ها شناخته می‌شود که در حوزه آرامستان و نوع تعامل بین عوامل اجرایی و ستادی با مراجعینی که تألم دارند و اندوهگین و متأثر به این اماکن وارد می‌شوند، تفاوت‌هایی وجود دارد که باید مدنظر قرار گیرد.

۴-۲. کانون توجه

برای مدیران عامل آرامستان‌های کشور در بحث روان‌شناختی برخورد و به تعبیری دیگر روان‌شناختی اجتماعی، در مجموعه‌ای که مدیریت خود را اعمال می‌کنند، دو کانون وجود

دارد که بایستی به عنوان کانون‌های اثرگذار، مورد تأمل و شناخت قرار گیرند. کانون‌هایی که عدم توجه به آنان، قطعاً سازمان را با تنش‌هایی گوناگون مواجه خواهد کرد، به گونه‌ای که ترکش‌های این تنش‌ها هم مجموعه سازمان را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد و هم در بحث مدیریت، توانایی‌های «مدیر» زیر سؤال خواهد رفت.

کانون توجه چیست؟ در مباحث روان‌شناختی علی‌الخصوص در روان‌شناختی اجتماعی، در یک مجموعه که گروهی از آدم‌ها هر کدام با مسئولیتی متفاوت عهده‌دار وظیفه‌ای هستند، بی‌تردید اندیشه‌های متفاوتی حکم‌فرماست. در یک مجموعه، کمتر می‌توانید به اندیشه‌هایی واحد دست پیدا کنید و بالاخره هر چقدر که این تفکرات به هم نزدیک باشند، یا اصولاً نشانه‌هایی از هم‌فکری نیز وجود داشته باشد، بالاخره لایه‌هایی از تضاد خود را نشان می‌دهد که قابل انکار نیست. این تضادهای غیرقابل انکار هستند که گاهی در شرایط خاص، حاد و بعضاً بحرانی، به شدت خودنمایی می‌کنند و موجبات تنش‌های مختلف را در یک سازمان فراهم می‌کنند. در اینجا آنچه که بیش از هر چیز باید مدنظر مدیران قرار گیرد، ساماندهی به افکار موجود در سازمان و طبقه‌بندی کردن آنان است.

کانون اول

همان گونه که قبلاً اشاره شد، یکی از بزرگ‌ترین و اثرگذارترین آیتم‌هایی که می‌تواند در شرایط هر آرامستان، در حالات مختلف دخیل باشد و از آن به عنوان کانون توجه شماره یک نام می‌بریم، مردمی هستند که در دو سطح مختلف به آرامستان‌ها مراجعه می‌کند.

سطح ۱: جمعیتی که برای مشایعت درگذشته‌ای، برای تدفین وی به آرامستان مراجعه می‌کند

سطح ۲: جمعیتی که در روز و بیشتر در پایان هفته‌ها و ایام سوگواری و در نهایت مناسبت‌های مختلف به آرامستان مراجعه دارند.

هر دو گروه می‌توانند در شرایطی، کانون توجه قرار گیرند و از این کانون پالس‌های مثبت یا منفی علیه آرامستان به جمعیت‌های دیگر انتقال دهند، علی‌الخصوص ارسال این پالس‌ها به مدیران میانی یا بالادستی آرامستان است که در ارزشیابی عملکردی مدیران می‌تواند اثرگذار باشد.

جمعیت اول (سطح ۱)

جمعیتی که برای تشییع، تغسیل، تکفین و در نهایت تدفین درگذشته‌ای به آرامستان مراجعه می‌کنند، معمولاً حال و روز خوشی ندارند و همان گونه که اشاره شد، به پنبه‌ی آغشته به بنزین می‌مانند که در انتظار جرقه‌ای هستند تا آتش بگیرند. در این گروه نیز افراد را می‌توان به چند دسته مجزا تقسیم کرد. گروهی که به دنبال کارهای میّت هستند که هرچه زودتر انجام شود و برای تحقق این مهم به همه جا سر می‌زنند، از سردخانه گرفته تا غسل‌خانه، دفتر خدمات و دفتر مدیریت و ... این افراد در درون خود تلاش‌ها را برای کسب رضایت خداوند انجام می‌دهند و در واقع حرکتشان برای کمک به خانواده داغ‌دیده انجام می‌شود. برخی دیگر از جنبه‌های تظاهر و خودنمایی به بازماندگان، این طرف آن طرف می‌پرند و نه تنها کاری انجام نمی‌دهند، بلکه همین گروه هستند که ایجاد تنش می‌کنند و گاهی حادثه‌ساز می‌شوند!!

گروهی دیگر در کانون اول وجود دارند که وابسته درجه یک شخص متوفی هستند و از مهم‌ترین‌ها محسوب می‌شوند. این گروه معمولاً دل‌نازک، رنجیده‌خاطر، دل‌شکسته، ماتم‌زده، غمگین و اندوهناک، با اندیشه‌هایی درهم‌ریخته و پریشان هستند و معمولاً با گروه

آدم‌های متظاهر در کار چاق‌کنی! تفاوت‌های فاحش دارند. هر چند که معمولاً این گروه از بستگان درجه‌ی یک و دو معمولاً به دنبال کارهای میت نمی‌روند و براساس یک سنت و عرف معمول در فرهنگ‌ها و آداب و سنن، این گروه عزادار هستند و صرفاً باید عزاداری کنند، اما در این گروه آدم‌هایی هستند که ترجیح می‌دهند خودشان به امورات در گذشته‌شان برسند و اجازه نمی‌دهند شخص دیگر در کارها دخالت کند. بنابراین در این ردیف آدم‌ها علاوه بر اینکه حالت‌های غم، اندوه، ماتم و دلشکستگی و ... وجود دارد، تلاش برای انجام امورات در گذشته‌شان نیز مزید بر علت می‌شود و منتظر هستند در روند انجام کارهای در گذشته، خللی به وجود آید تا همه چیز را به هم بریزند و به قولی از کاهی کوهی بسازند!

این افراد، آدم‌های کم‌طاقتی می‌شوند و امکان برخوردشان با سایرین، علی‌الخصوص عوامل اجرایی آرامستان، برخوردی تند و گاهاً تهدیدآمیز است. معمولاً همه آدم‌ها در تفکر و اندیشه و در نوع عزاداری و تحمل ناملايمات و به تعبیری ناهنجاری‌های موجود برسر راهشان، یکسان فکر و عمل نمی‌کنند. در این میان آدم‌هایی هستند که نه تنها در برابر ناملايمات و کاستی‌ها کوره آتش نمی‌شوند، نه تنها به زمین و زمان گیر نمی‌دهند و نه تنها پالس‌های منفی صادر نمی‌کنند، بلکه با چنان آرامشی به دنبال امور در گذشته‌شان هستند که موجبات آرامش دیگران و عوامل اجرایی آرامستان را نیز فراهم می‌کنند. این افراد با کلامی آرام و با استفاده از واژه‌های تسلی‌بخش، چنان کارهای خود را دنبال می‌کنند که در کمترین زمان ممکن منجر به انجام امور در گذشته‌شان می‌شود.

چند سؤال در رابطه با کانون اول

برای نحوه برخورد با این افراد، باید به دو نکته اساسی توجه کرد. اول اینکه در یک بازنگری به روند اجرایی کار در امور متوفیات، بررسی شود که :

- ۱- آیا مراجعین به سادگی و آسانی مراحل اداری دفن در گذشته‌شان را طی می‌کنند؟
- ۲- آیا در طی این مراحل، موانعی وجود ندارد که در عین سادگی مراجعین را آزار بدهد؟
- ۳- آیا سیکل اداری سیکل ساده و اثرگذاری است؟
- ۴- آیا کارها به جای روانی در امور، به کاغذبازی‌های معمول امروزه، تبدیل نشده است؟
- ۵- آیا برای امور اداری متوفیات، نباید به اتاق‌های متعددی سر بزنند و این اتاق به آن اتاق بروند؟
- ۶- آیا مشایعینی که به آرامستان مراجعه می‌کنند، از بدیهی‌ترین امکانات رفاهی برخوردار هستند؟
- ۷- آیا در برخوردها، رعایت کرامت انسانی توسط عوامل اجرایی اعمال می‌شود؟
- ۸- آیا کلام‌ها جنبه اعمال زورگویی ندارد؟
- ۹- آیا فرآیند تدفین در گذشته در قالب‌های مختلف، اطلاع‌رسانی شده است، یا باید مجری کارهای در گذشته، برای پرداختن به امورات، از این و آن سؤال کند تا راهکار را پیدا کند؟
- ۱۰- آیا در مجموعه تحت مدیریت شما آدم‌هایی وجود دارند که به اصطلاح امروزی‌ها «کارچاق‌کن» باشند و به همین بهانه مردم را سرکیسه کنند؟
- ۱۱- آیا بدون دخالت کارچاق‌کن‌ها، امکان انجام امورات مردم وجود دارد؟
- ۱۲- آیا پول گرفتن‌های خارج از نرخ مصوب و دریافت‌های احتمالی غیرمعتقول همچنان رواج دارد؟
- ۱۳- برای چگونگی برخورد با مردم در طول سال چند بار کلاس‌های توجیهی دارید؟
- ۱۴- اصولاً در تشکیلات شما اعتقادی به آموزش وجود دارد؟
- ۱۵- آیا به اصل بهبود روش‌ها اعتقاد دارید؟
- ۱۶- آیا شده است در تفکری صادقانه سیستم و روش تشکیلات خودتان را نقد کنید؟

این سئوالات و دهها سئوال دیگر که می شود در قالب های مدیریتی طرح کرد، مواردی هستند که بسیاری از مدیران، پاسخ قانع کننده ای برای آنان ندارند یا بعضاً به شدت ضعیف و در حد غیرقابل قبول به برخی از آنان پرداخته اند!

از آنجایی که بحث، بحث روشناختی مدیریت در آرامستان است، اجازه بدهید از میان ۱۶ سئوالی که مطرح شد یک نمونه آن را انتخاب کنیم و هرچند کوتاه به آن بپردازیم.

سئوال ۱۲: آیا پول گرفتن های خارج از نرخ مصوب و دریافت های احتمالی غیرمعقول همچنان رواج دارد؟!

طرح و پرداختن به این سئوال، بسیاری از ناشناخته ها در روان شناسی مردمی، یعنی آنانی که به آرامستان مراجعه می کنند، برایمان روشن می شود و در خواهیم یافت که چگونه اصلاح و ترمیم آن، جلوی بسیاری از تنش ها را در مجموعه مدیریتی ما برطرف خواهد گرفت.

فرض کنید در آرامستانی برای نگهداری جسد در سردخانه، تغسیل، تکفین و تدفین در گذشته، در مجموع خدماتی که می دهد نزدیک به ۱۲۰۰۰۰ تومان دریافت می شود (این قیمت در برخی آرامستان ها که زمین وقف خاص برای اموات مسلمین می باشد، بدون در نظر گرفتن نرخ زمین متفاوت است)

حالا توجه کنید خانواده متوفی هنگامی که کار تدفین در گذشته اش تمام می شود و می خواهد آرامستان را ترک کند، چقدر پول داده است!

الف: ۱۲۰۰۰۰ تومان وجه مصوب و قانونی آرامستان که بایستی براساس قبوض صادره پرداخت نماید.

ب: پرداخت وجه برای غسل و کمک غسل

پ: پرداخت وجه برای مسئول یا کارگر سردخانه

ت: پرداخت وجه برای کسی که نماز میت را اقامه می کند

ج: پرداخت وجه برای آدم هایی که جلوی تابوت، کنار تابوت و بغل تابوت و ... راه می افتند و صلوات و لا اله الا الله طلب می کنند!

د: پرداخت وجه برای کسی که تابوت را به غسل خانه برمی گرداند

س: پرداخت وجه برای قبرکن ها

چ: پرداخت وجه برای کسی که تلقین را می خواند

ل: پرداخت وجه برای کسی که بالای سر قبر در گذشته نوحه می خواند، مداحی می کند و قرآن تلاوت می کند.

همه اینها را اضافه کنید، به متکدیانی که همیشه حضور دارند.

الف: این در گذشته یا از قبل، قبر مخصوص خودش دارد یا ندارد. اگر دارد مشکل در این بخش حل است اما اگر ندارد، باید مشخص شود در کدام قطعه و کدام قبر بایستی تدفین صورت پذیرد. این عمل هرچند که علی الظاهر روندی عادی دارد و باید طی شود، اما تردید به خودتان راه ندهید که برای یک جای مناسب که مدنظر بازمانده گان باشد و آنان را راضی کند، بایستی دم و دود را دید! (این امر، امر مطلق نیست و طرح این موضوع بدان معنا نیست که همه جا این اتفاق می افتد ولی بیایید به دور از تعصب های خشک بپذیریم که این پدیده وجود دارد)

ب: فرض کنید در موقعیتی به آرامستان وارد شده اید که برای تغسیل و تکفین و تدفین، ترافیک جسد است. دلتان هم می خواهد زودتر کارها تمام شود تا مشایعین در انتظار، اذیت نشوند، حالا باید راهی را پیدا کنید که جسد را زودتر به داخل غسل خانه ببرند، چه باید کرد؟!

ج : می‌خواهید گواهی فوت را دریافت کنید، می‌خواهید قبر علامت‌گذاری شود، می‌خواهید شناسنامه ابطال شده را دریافت کنید و ...

این هزینه‌ها را جمع کنید و ببینید وقتی آرامستان را ترک می‌کنید چقدر هزینه کرده‌اید؟!

با اندکی تأمل در موضوع، هرچند که به نظر می‌رسد پیش‌پا افتاده باشد، به این نکته خواهید رسید که کار در بخش مالی برای دفن درگذشته‌ای در آرامستان شما کار بی‌سروسامانی است، مورد ویژه‌ای که اکثراً موجبات نارضایتی مردم را فراهم می‌کند و باعث می‌شود در بسیاری مواقع از سئوالات ۱۶ گانه که مطرح کردم پرخاشگری آغاز شود که حاصل آن استرس‌های عصبی برای مردم و عوامل اجرایی آرامستان است.

وقوع حالات زیر را متصور شوید:

- انتخاب زمین برابر یک قاعده از پیش تعریف شده انجام می‌شود، بدون کوچک‌ترین تنش و تقاضای غیرمعقول از طرف عوامل اجرایی
- کار در غسل‌خانه به شیوه‌ای مدیریت می‌شود که در کمترین زمان ممکن، کارهای شرعی به روی اجساد انجام می‌گردد و این انجام کار یک روال معمول اما پرسرعتی را دارد.
- غسل و غسله، مسئول سردخانه، تلقین‌خوان و قبرکن و... حق گرفتن هیچ پولی را ندارند و موظف هستند تحت یک مدیریت صحیح اجرایی کارهای مردم را به نحو مطلوبی انجام بدهند.
- متکدیان و قاریان قرآن و صلوات طلب‌کن‌ها را در سطح آرامستان جمع‌آوری کرده‌اند و برای نمونه قاریان قرآن ساماندهی شده‌اند.

در انتها به این نتیجه برسیم که بازمانده‌گان متوقی غیر ارقام مصوب و قانونی آرامستان، هیچ پول دیگری را نمی‌پردازند.

آیا فکر می‌کنید باز هم تنش در کار باشد؟!

✓ آیا فکر می‌کنید باز هم پرخاشگری از جانب بازمانده‌گان متوقی خواهد بود؟

✓ آیا فکر می‌کنید برای چنین آرامستانی با چنین مدیریت صحیح، باز هم از طرف مراجعین، پالس‌های منفی ارسال می‌شود؟!

نکته دیگر در برخورد با افراد کانون اول، نوع کلام، درک احساسات و شناخت موقعیتی است که مراجعین در آن قرار گرفته‌اند، احساس هم‌دردی در کلام و رفتار و حتی در نگاه، از جمله مواردی است که دامنه‌ی امواج متلاطم درون بازمانده‌گان متوقی را رفته رفته کاهش می‌دهد تا به سطح معمول حرکت امواج برساند. هرچند که در آن شرایط آرام گرفتن این امواج امری غیرقابل تحقق است.

استفاده از واژه‌های آرام‌بخش، رعایت احترام درصور مختلف، داشتن فضایی مطلوب برای استقرار بازماندگان به هنگام انجام امور اداری و بسیاری شاخصه‌های دیگر، از جمله عواملی هستند که در مطلوبیت بخشی به محیط آرامستان نقش ارزنده‌ای دارند.

حتماً بارها دیده‌اید که مراجعه‌کننده‌ای علی‌رغم اینکه کارش انجام نشده است، شاداب و بدون دلخوری از مجموعه‌ی شما خارج می‌شود و برعکس آن، مراجعه‌کننده‌ای علی‌رغم اینکه کارهایش انجام شده است، دلخور و غرغرکنان تشکیلات شما را ترک می‌کند. شما علل این دو پدیده را در کجا جستجو می‌کنید و آثار آن را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

پرواضح است هیچ تشکیلات الکترونیکی، هیچ سیستم ماشینی با تعریف‌های ویژه‌ای که برایشان شده باشد، نمی‌تواند موجبات شادمانی یا دلخوری مراجعه‌کننده‌ای را فراهم کند، جز برخوردهای انسانی که در حد اعلا می‌تواند اثرگذار باشد.

پاسخ‌های منفی

بدیهی است چنانچه در اداره امور و در روند انجام امورات تدفین در گذشته‌ای در مقابل تقاضاها، پاسخ‌های شما همه منفی باشند، اما با کلام خوش با تبسم و خوش‌رویی و با استفاده از واژه‌های تأثیرگذار، بی‌ترید مراجعه‌کنندگان، پاسخ‌های منفی شما را خواهند پذیرفت و از بابت عدم انجام اموراتشان اظهارنگرانی و دلخوری نخواهند کرد.

فراموش نکنید، پاسخ‌های منفی، باید مبتنی بر استدلال‌های منطقی باشند، ارائه استدلال‌ها، اشاره به دستورالعمل‌ها و گاه‌آ نشان دادن آنان، می‌تواند درصد پذیرش پاسخ‌های منفی شما را افزایش دهد و هیچ ایرادی هم در این روش وجود ندارد که چرا باید پاسخ منفی، حتی با ارائه استدلال باشد. دانستن استدلال و شناخت دستورالعمل‌ها در انجام عدم انجام اموری برای ارباب‌رجوع، آن هم از نوع آدم‌های ماتم‌زده و اندوهگین که عزیزشان را از دست داده‌اند، به عبارتی حقوق حق محسوب می‌شود که در نظام مقدس اسلامی کشورمان از درجه اهمیت بالایی برخوردار است و مراجع عالی‌قدر بارها و بارها به آن اشاره کرده‌اند.

کانون دوم

کانون شماره ۲ که بایستی به عنوان کانون توجه در اداره امور آرامستان یا اساساً هر سازمانی که خدماتی را به مردم ارائه می‌کند، باشد، می‌تواند به کانون درون تشکیلاتی نیز تبدیل کرد.

بهتر است برای کانون دوم، کانون درون تشکیلاتی نیز سئوالاتی را مطرح کنیم تا در پناه آنان به برخی از سایه روشن‌های این کانون دسترسی پیدا کنیم. اولاً، مجموعه کانون شماره ۲ یا کانون درون تشکیلاتی، مجموعه انسان‌هایی هستند که درون سازمان

آرامستان‌ها، تحت مدیریت یک نفر (مدیرعامل) اقدام به ارائه خدمات به بازمانده‌گان متوفی می‌کند.

۱- آیا افراد درون این کانون اساساً آدم‌های نرمالی هستند؟!

۲- آیا از روحیه‌ای آرام و شاداب برخوردار هستند؟!

۳- آیا آدم‌هایی با روحیه‌ای پرخاشگر، تندخو و آدم‌هایی دمی مزاج هستند؟!

۴- آیا اساساً انسان‌های خوشبختی هستند؟!

۵- آیا به دلایل تنبیهی به سازمان شما انتقال نیافته‌اند؟!

۶- آیا با میل شخصی خودشان و با اعلام آمادگی قبلی، حکم کار در سازمان آرامستان‌ها را دریافت کرده‌اند؟!

۷- آیا از اینکه کارمند، کارگر یا خدمه سازمان آرامستان‌ها هستند، احساس مطلوبیت دارند یا دلخوری؟!

۸- آیا در ارتباطات اجتماعی به صراحت و با افتخار از محل خدمتشان یاد می‌کنند؟!

۹- آیا از لحاظ حقوق و مزایا، بین آنان و کارمندان یا کارگران، یا خدمه سایر سازمان‌ها تفاوتی وجود دارد؟!

۱۰- آیا تشکیلات مدیریتی شهرداری، برای عوامل آرامستان شما، در پرداخت حقوق و مزایا و سایر پرداختی‌ها، دستورالعمل ویژه‌ای داده است؟!

۱۱- شما به عنوان مدیرعامل برای عوامل اجرایی و ستادی سازمانتان چه درجه‌ای از اهمیت قایل هستید؟!

۱۲- شما به عنوان مدیرعامل یا رئیس بخش یا واحد در سازمان، از نحوه زندگی و میزان تسهیلات کارمندانتان مطلع هستید؟!

۱۳- آیا تاکنون تلاش کرده‌اید به عناوین مختلف درصدد، تشویق و تکریم کارمندانان برآیید؟

۱۴- آیا برای عوامل سازمانتان در بخش رفاهی اقداماتی از قبیل، رستوران، ورزش، سینما، سفرهای زیارتی و تفریحی به اتفاق خانواده، تدارک دیده‌اید و اصلاً در سازمان شما، واحدی تحت عنوان واحد رفاه کارکنان وجود دارد؟

۱۵- آیا در سازمان صندوق قرض الحسنه یا صندوق مشابهی وجود دارد؟

۱۶- آیا مقوله ارزشیابی کارکنان در صور مختلف در سازمانتان انجام می‌شود و در این راستا غیر از اقدامات مصوبی که با کسب نمرات قابل قبول انجام می‌پذیرد و یک روند معمول همیشگی است، حرکت دیگری از سوی سازمان که کارمندان را راغب به نوگرایی، خودابتکاری و ... کند، وجود دارد؟

ملاحظه کنید، پاسخ به هر یک از این سئوالات و بررسی آنان، یک نکته اساسی و قابل تأمل را برای مدیران آرامستان‌ها روشن می‌کند که پرداختن به آنان، می‌تواند سازمان را در رسیدن به اهداف از پیش تعریف شده کمک کند. شاید از خودتان بپرسید، برای نمونه داشتن صندوق قرض الحسنه یا صندوق مشابه، چه تفاوتی در اصل موضوع خدمات‌رسانی یا برخورد مطلوب با ارباب رجوع دارد؟

سؤال بسیار خوبی است، در شرایط گوناگون و در فراز و فرودهای به شدت مؤثر اقتصادی که گریبان همه را گرفته است و کارمندان با حقوق مکفی و تعریف شده‌ی ویژه‌گذران زندگی می‌کنند، طبیعی است که باید دغدغه‌های مالی، آنها را آزار دهد !!

حالا در این حال و احوال و این روزگار پریشانی که دارد، شما به عنوان مدیر، چطور توقع دارید این کارمند مستعصل به خوبی به کارهایش برسد و برنامه‌هایش در اداره ردیف باشد؟ اخلاق خوشی نیز داشته باشد و از طرفی دیگر، با ارباب رجوعی که خودش ایراد دارد

(در تعاریف قبلی گفتیم که آدم‌هایی که به آرامستان مراجعه می‌کنند، در شرایط نرمال و مناسبی نیستند)، برخوردی عاطفی داشته باشد و به عبارتی او را درک کند؟! اینجا است که در این موضوع، نقش صندوق کمک می‌کند که گوشه‌ای از این مشکلات حل شود. این صندوق می‌تواند با شرایط از قبل تعریف شده، اما بسیار سهل و آسان مشکل پانزده روز باقی‌مانده را تا اول ماه برای این کارمند حل کند و اندکی از تنش‌ها و استرس‌های وی را کاهش بدهد.

۴-۳. استرس

در یک دید کلی، استرس یکی از اتفاقات، حوادث، شرایط و پدیده‌های معمول در زندگی روزمره‌ی آدم‌هاست.

استرس‌های موجود در نوع شغل و فضای آن، کارکنان و عوامل اجرایی را به شدت به سمت فرسودگی و ناتوانی سوق می‌دهد، فرسودگی که اساساً دارای حالت‌هایی از خستگی در جسم و نافرجامی‌های روانی است. تحت این شرایط است که در شخص مبتلا، بی‌رغبتی، کم‌انگیزگی، بی‌مسئولیتی نسبت به سازمان و مراجعین به وجود می‌آید که تحت‌تأثیر این روند، محیط کار در ابعاد روابط انسانی، محیطی سرد و بی‌روح و در برخورد با افراد، هیچ احساس همدردی و همدلی از سوی عامل اجرایی بروز داده نمی‌شود.

۴-۴. فرسودگی شغلی و خستگی

فرسودگی شغلی یکی از عوامل اصلی برای درگیری در محیط کار و تغییر کار یا کناره‌گیری از آن است، از سوی دیگر پیامد کار مداوم و یکنواخت است که ایجاد خستگی می‌کند و معمولاً با استراحت درحد متعارف، آثار آن تدریجاً از بین می‌رود.

فرسودگی شامل خستگی عاطفی و نگرش منفی در پاسخ به دیگران و احساس عدم موفقیت فردی است.

فرسودگی شغلی یک بیماری است و نباید این نوع خستگی مزمن را با خستگی‌های معمولی و زودگذر اشتباه نمود.

خستگی باعث از دست رفتن انرژی‌های عاطفی فردی است و موجب می‌شود:

۱- فرد انگیزه خود را جهت فعالیت از دست بدهد.

۲- انجام کار برایش خسته‌کننده شود.

۳- احساس ناتوانی کند.

فرسودگی عاطفی، فیزیکی و ذهنی که توأم با احساس پایین بودن عزت نفس، احساس پایین بودن خود ارزشمندی، ناشی از حضور استرس‌های شدید و طولانی است.

نشانه‌های فرسودگی شغلی

از نشانه‌های فرسودگی شغلی فرسایش جسمی، کاهش قدرت برای کار کردن است که معمولاً با نشانه‌هایی مانند:

- سردردهای مکرر، تهوع، اختلال در خوابیدن و تغییر عادات مربوط به غذاخوردن (مانند از دست دادن اشتها) بروز می‌کند.

نشانه‌های فرسودگی شغلی دارای شاخصه‌های است که شناخت آنان، در مدیریت شما

بی‌نهایت اثرگذار است.

۱- شاخص‌های رفتاری

۲- شاخص‌های هیجانی

۳- شاخص‌های نگرشی

۴- شاخص‌های روان‌تنی

۵- شاخص‌های سازمانی

۴-۴-۱. شاخص‌های رفتاری

۱- تحریک‌پذیری و پرخاشگری: در این شاخص، عامل اجرایی به شدت و با کوچک‌ترین کلام و رفتار، تحریک شده و بنای پرخاشگری را می‌گذارد.

۲- کناره‌گیری از دیگران: برعکس شاخص اول، در این شاخص، عامل اجرایی ممکن است خود را از دیگر همکاران جدا کند و به شدت منزوی شود.

۳- کاهش توانایی برای انجام دادن وظایف شغلی: نوع نگرش و تفکر و اثرات وارده بر شخص در این بخش، توانایی‌های او را برای انجام دادن وظایفش، کاهش می‌دهد هرچند ناخواسته باشد.

۴- محدود شدن فعالیت‌های اجتماعی و تفریحی: نوع عملکرد در سازمان و اساساً قرار گرفتن در ردیف عوامل این سازمان، به علاوه سایر شاخصه‌ها، وی را وادار می‌کند تحت هیچ شرایطی، در هیچ نوع از فعالیت‌های اجتماعی و تفریحی خودش را نشان ندهد.

۵- افزایش موارد سوءمصرف دارو: این شاخصه امروز آنچنان رایج شده است که به شدت نگران‌کننده است. مصرف داروهایی که فرد احساس می‌کند با مصرف آنان مشکلاتش حل می‌شود و مدام میزان آن را افزایش می‌دهد.

۶- افزایش مشکلات و ناسازگاری با مدیران، کارمندان، همکاران، همسر و فرزندان: طبیعی است در چنین شرایطی جنگ روحی روانی فرد به یک جنگ چند جبهه‌ای تبدیل می‌شود که از مدیران بالادست وی شروع شده و تا همکاران و در محیط خانوادگی ادامه می‌یابد.

۲-۴-۴. شاخص‌های هیجانی

۱- بی‌علاقه شدن نسبت به شغل خود: در چنین حالتی فرد ب شدت نسبت به شغل خود متنفر می‌شود و تمایلی به ادامه‌ی کار از خود نشان نمی‌دهد.

۲- افسردگی: وقتی در چنین شرایطی قرار گرفت و نگرش‌هایش را نسبت به پیرامون خود منفی دید و به دنبال آن عدم موفقیت را در آینده شخصی احساس کرد، افسردگی آغاز می‌شود.

۳- احساس به دام افتادن در شغل

۴- احساس درماندگی و ناتوانی

۵- احساس مورد تأیید و تشویق قرار نگرفتن

۶- احساس جدایی از دیگران و بیگانگی

۷- احساس بی‌تفاوتی

۸- احساس بی‌زاری

۹- از دست دادن همدلی نسبت به دیگران

۳-۴-۴. نگرش منفی در پاسخ به دیگران

۱- این بُعد فرسودگی به پاسخ‌های غیر احساسی و خشن فرد نسبت به مراجعان و همکاران مربوط می‌شود.

۲- فرد مبتلا به فرسودگی شغلی، احساسات منفی و نگرش‌های منفی همراه با سرزنش دیگران دارد و افراد را به صورت یک شیء غیر انسانی درک می‌کند.

۵-۴-۴. شاخص‌های نگرشی

۱- بدبینی و بدگمانی نسبت به دیگران

۲- بی‌اعتمادی نسبت به مدیریت سازمان محل کار خود

۳- گله‌مند شدن از دیگران

۶-۴-۴. شاخص‌های روان‌تنی

۱- احساس خستگی

۲- ابتلا به دردهای عضلانی

۳- انواع سردردها

۴- تغییر در عادات برای خوابیدن (کم خوابی)

۵- ابتلا به اختلال گوارشی و سرماخوردگی‌های مکرر

۷-۴-۴. شاخص‌های سازمانی

۱- کاهش رسیدگی به خواسته‌های ارباب رجوع، مشتری یا مصرف‌کنندگان خدمات سازمان

۲- تنزل ابعاد اخلاقی و معنوی کارکنان

۳- افزایش تعداد موارد خلافکاری، رشوه و ...

۴- غیبت مکرر از کار

۵- ترک شغل

۶- سوانح و حوادث در کار

عدم موفقیت فردی

- در این بُعد از فرسودگی شغلی، فرد احساس می‌کند، عملکرد وی همراه با موفقیت نیست و به عبارت دیگر، تنها عملکرد یا موفقیت ادراکی مطرح است نه عملکرد و موفقیت واقعی.

علل پیدایش فرسودگی شغلی

عامل اصلی و اولیه ایجاد فرسودگی کاری، عبارت است از اینکه شخص در مدت طولانی تحت فشارهای روانی و عصبی شدید باشد.

اصولاً برخی از مشاغل نسبت به سایر مشاغل استرس‌زاتر هستند، مانند:

- ۱- مدیران تولید
- ۲- پزشکان اتاق عمل
- ۳- آتش‌نشانان
- ۴- خلبانان هواپیما
- ۵- برخی از مشاورین، علی‌الخصوص مشاورین سیاسی و امنیتی
- ۶- کارکنان آرامستان‌ها

در تمامی موارد شش‌گانه فوق، عوامل اجرایی تحت فشارهای روحی و روانی قرار می‌گیرند، زیرا هرکدام به نوعی احساس مسئولیت در قبال مراجعه‌کنندگان خود یا خدماتی که ارائه می‌دهند، دارند و این احساس توأم و دائمی است، بنابراین زودتر از سایر مشاغل به فرسودگی شغلی می‌رسند.

عوامل فرسودگی شغلی

- ۱- عوامل درون فردی
- ۲- عوامل بین فردی
- ۳- عوامل سازمانی

۴-۴-۸. عوامل درون فردی

- عدم آمادگی برای احراز شغل:
- افرادی که آموزش‌های لازم برای احراز شغل را کسب نکرده‌اند، آمادگی بیشتری برای مبتلا شدن به فرسودگی شغلی دارند.

ویژگی‌های شخصیتی افراد:

- عزت نفس پایین
- متغیرهای جمعیت شناختی
- جنس
- سن
- میزان تحصیلات
- وضعیت تأهل
- سابقه کار

۴-۴-۹. عوامل بین فردی

- حمایت: کسانی که تحت حمایت‌های ویژه قرار می‌گیرند، طبیعتاً کمتر از کسانی که تحت حمایت نیستند، دچار فرسودگی شغلی می‌شوند.
- وضعیت تاهل: موارد کمتری از فرسودگی شغلی در بین اشخاص متأهل نسبت به افراد مجرد گزارش شده است

۴-۱۰. عوامل سازمانی - نقش مدیران

- ۱- نا آشنایی افراد با هدف یا اهداف سازمان، یا قابل درک نبودن این اهداف برای آنان
- ۲- سیاست‌های مدیریت سازمان در ابعاد مختلف
- ۳- شیوه‌های رهبری و مدیریت در سطوح سرپرستی (یا سبک رهبری سرپرستان واحدها در سازمان)
- ۴- سخت و غیرقابل انعطاف بودن قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌ها در سازمان.
- ۵- ناسالم بودن شبکه‌های ارتباطی در سازمان و فقدان ارتباط‌های دوطرفه و از پایین به بالا در سازمان
- ۶- بی‌توجهی مدیریت سازمان به امور کارکنان (رفاهی، درمانی، تفریحی و...)
- ۷- عدم بهره‌گیری از همه توان و استعدادها بالقوه افراد در انجام دادن وظایف شغلی
- ۸- مبهم بودن نقش فرد در سازمان و در فرآیند تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات
ارایه شده توسط سازمان
- ۹- ناراضی بودن افراد از سازمان یا از شغل خود
- ۱۰- فقدان امکانات لازم برای رشد و ترقی یا ارتقای افراد در سازمان
- ۱۱- انجام کاری بیش از توان افراد و محدوده کاری
- ۱۲- واگذار کردن مسئولیت‌های بیش از ظرفیت افراد به آنان و ترس از عدم توانایی برای انجام دادن این مسئولیت‌ها
- ۱۳- گرفتار شدن در شرایط تصدی نقش‌های متعارض
- ۱۴- هماهنگ نبودن میزان پرداخت حقوق و مزایا با میزان کار مورد انتظار
- ۱۵- نامناسب بودن نظام ارزیابی عملکرد شغلی افراد و جایگزین شدن رابطه به جای ضابطه در سازمان

- ۱۶- فقدان امکانات مناسب و اثر بخش آموزشی برای کارکنان سازمان و ناآشنایی آنان با وظایف شغلی خود
- ۱۷- عدم به کارگیری روش‌های عملی برای آزمایش و انتخاب افراد و واگذاری تصدی مشاغل به افراد غیرواجد شرایط
- ۱۸- ناآشنایی کامل افراد به وظایف شغلی خود از همان آغاز ورود به یک سازمان

تعارض نقش

تعارض نقش زمانی رخ می‌دهد که خواسته‌ها یا درخواست‌های متناقض و نامتناقض بر روی افراد اعمال شود، برای نمونه:

- ۱- دستوراتی که خارج از قلمرو و مسئولیت حرفه‌ای داده می‌شود.
- ۲- هنگامی که ارزش‌های اخلاقی فرد با مدیران و سرپرستان در تضاد باشد.

اثرات عمده فرسودگی شغلی

- ۱- کاهش عملکرد است که در آن فرد نمی‌تواند از تمام و قسمت اعظم توان، استعداد و انرژی جسمی و روانی خود برای انجام کار استفاده کند.
- ۲- تلاش برای یافتن مشاغل و حرفه‌های جدید، زمانی که عامل اجرایی از کار خود به مرحله بی‌زاری می‌رسد.
- ۳- اغلب قربانیان فرسودگی شغلی، در واقع از لحاظ روان‌شناختی حالت کناره‌گیری پیشه می‌کنند و تا زمان بازنشستگی دچار چنین وضعیتی خواهند بود.
- ۴- افرادی که از فرسودگی کاری رنج می‌برند، ممکن است در جستجوی مشاغل و نقش‌های اداری و اجرایی دیگری باشند.

رهایی از فرسودگی شغلی

تغییرات ساختاری در محل‌های کار، یعنی شرایطی که مانع از آن می‌شود، عامل اجرایی به فرسودگی شغلی برسد.

- ۱- کاهش نسبت میان تعداد کارکنان به مراجعین
- ۲- کاهش سرعت کار
- ۳- استقلال بیشتر کارکنان، جهت انتخاب برنامه‌ی کاری
- ۴- کاستن از میزان فشارهای روانی وارد بر افراد
- ۵- حمایت سرپرست واحد محل کار خود، همکاران، دوستان و آشنایان
- ۶- امکان ایجاد فضایی برای تفریحات سالم و سرگرمی‌های خارج از محل کار

رهایی از فرسودگی شغلی - فردی

- مسئولیتی را که از عهده‌ی انجام دادن آن بر نمی‌آیید، قبول نکنید.
- از برنامه‌های متنوع برای بهبود وضعیت بدنی خود استفاده کنید.
- اوقات خاصی از شبانه روز را به ورزش کردن اختصاص دهید و از برنامه‌های غذایی مناسب استفاده کنید.
- روش‌های خاص ایجاد آرامش را یاد بگیرید و به کار ببندید.

روش‌های کارآمد برای انجام کارها

- در کار روزانه کارکنان تغییراتی بدهید.
- با جابجا کردن آنها، تنوعی در کارشان به وجود آورید، یا محیط‌های مناسب کاری به وجود آورید.

- با تنظیم برنامه‌های تفریحی و دسته جمعی خستگی کار هفتگی را از آنان بزدایید.

توجه به پنج مورد زیر می‌تواند در گرفتن کارایی مناسب از عوامل به شدت مؤثر باشند:

- ۱- ایجاد علاقه
- ۲- دادن آگاهی درمورد نتیجه کار
- ۳- دوره‌های استراحت کوتاه مدت
- ۴- خواب کافی
- ۵- رفتن به دامن طبیعت

رهایی از فرسودگی شغلی - نقش مدیران

- ۱- افرادی را به کار بگمارید که نه تنها به آن کار علاقه‌مند باشند، بلکه از ویژگی‌های شخصیتی لازم برای انجام دادن درست وظایف شغلی برخوردار باشند.
- ۲- برای متصدیان مشاغل گوناگون سازمان، دوره‌های آموزشی مناسب تشکیل دهید. مراقب باشید که برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای چنین دوره‌هایی، براساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل شغل شرکت‌کنندگان در دوره آموزشی انجام گیرد.
- ۳- امکاناتی را فراهم آورید که مهارت‌های افراد بسته به موضوع مسئولیت کاری آنها، افزایش یابد.
- ۴- شرایط خطرآفرین در سازمان را به حداقل برسانید و امکاناتی را فراهم آورید که افراد در معرض خطر و محرک‌های تنش‌زای اضافی قرار نگیرند. به عنوان نمونه، دچار برق گرفتگی یا سانحه و حادثه نشوند.
- ۵- شبکه‌های ارتباطی در سازمان را بهبود بخشید، به گونه‌ای که کیفیت و کمیت ارتباطها در سازمان، در بهترین وضع خود باشند و اطمینان حاصل کنید که افراد می‌توانند نظرات و

شکایات، پیشنهادات و انتقادات خود را در رابطه با هر فرد یا موضوع را، به راحتی و بدون ترس و نگرانی و به شیوه‌ای منطقی ارایه دهند.

۶- در نهایت مدیران می‌توانند با رفتار سنجیده‌ی خود، به کارمندان بیاموزند، چگونه بدون ترس و نگرانی با سرپرست یا مدیر خود وارد گفتگو شوند.

۴-۵. نقش مدیران در رابطه با پرسنل

سبک رهبری خاصی که توسط سرپرستان سازمان اتخاذ می‌شود که اغلب بازده مطلوبی به همراه ندارد. لذا باید مورد توجه مدیران قرار گیرد.

- پایین بودن رفاه و آسایش کارکنان
- پایین بودن روابط دوستانه و گرم بین سرپرستان و پرسنل

نقش مدیران در رابطه با محیط کاری

۱- کاهش و از بین بردن استرس‌های موجود در محیط کار: این مسئله به عنوان اولین قدم برای بهبود شرایط فرسودگی شغلی به حساب می‌آید. از آنجایی که وجود استرس‌های شغلی در پیدایش این شرایط، نقش کلیدی و اساسی را بازی می‌کنند، لذا رفع این‌گونه فشارهای روانی به بهبود شرایط فوق کمک شایان توجهی می‌کند.

۲- حمایت: افرادی که از فرسودگی شغلی رنج می‌برند، نیاز مضاعف و دوجندانی به حمایت‌های خانواده، دوستان و همکاران دارند. به تعبیری دیگر، حمایت‌های روحی و عاطفی از این دسته افراد در بهبودیشان نقش مهمی دارد.

۳- ارائه خدمات مشاوره‌ای برای پرسنل: تغییر نگرش‌های منفی مبتلایان و دمیدن روح عزت نفس و خود ارزشمندی در آنها، در واقع از نیازهای ایشان محسوب می‌شود.

۴- تغییر شرایط کاری نامساعد و نامطلوب به شرایط مطلوب و در حد قابل قبول

نقش مدیران در رابطه با خود

- مدیران باید بیاموزند که برای مقابله با فشارهای روانی، اوقات خود را تنظیم کنند.
- آموزش چگونگی مقابله با مسایل و مشکلات به دیگران.
- در صورت فشار شدید، بهتر است از کمک‌های تخصصی روان‌شناسی بالینی و روانپزشکی استفاده شود.
- مدیران می‌توانند حتی در طی کارهای روزانه نیز برای خود، فرصت‌ها یا تعطیلات کوتاه مدت به وجود بیاورند

چند توصیه‌ی اثرگذار به مدیران

- داشتن نظم در کارها
- مطالعه کردن و به روز بودن
- داشتن نگاه نو و تلقی جدید از خدمات
- دیدگاه و عملکرد غیرمتمرکز
- داشتن برنامه‌ی اجرایی مشخص
- فراگیری کامپیوتر و زبان انگلیسی
- ثبت نتایج فعالیت‌ها
- پذیرش محبت‌آمیز مراجعین
- همه چیز را با فرهنگ منطقه خود منطبق سازید.
- آنچه را نیاز ندارید، یا نیاز بدان تمام شده، تغییر دهید و سعی کنید آن را امروزی کنید.
- همکاری درون سازمانی را تقویت کنید تا در همکاری برون سازمانی موفق باشید.
- در مقابل افکار و ایده‌های جدید مقاومت نکنید.
- حضور مردم را در مشارکت برای ارایه خدمات ارج گذارید.

۴-۶. رویکردهای مختلف نسبت به فرسودگی شغلی

۱. رویکرد بالینی

مفهوم فرسودگی شغلی بیش از آن که به صورت نظری بیان شود، به شکل تجربی مطرح شده است، این چهار گروه بیشتر احتمال ابتلا به فرسودگی شغلی را دارند.

الف. کارکنان فداکار و متعهد به سازمان: افرادی که همواره در صدد کمک به دیگران هستند و برایشان اهمیت ندارد که ارباب رجوع کیست. بلکه به این مسئله توجه دارند که ارباب رجوع نیازمند دریافت خدمات می باشد و باید به آنان رسیدگی شود. این کارکنان با فشار مضاعف گریبان گیر هستند. از یک طرف نیرویی از درون، آنان را برای عملکرد بهتر تحریک می کند و از سوی دیگر مراجعان، آنان را تحت فشار قرار می دهند. اگر این عوامل فشارآور به عوامل فشارزای سازمانی اضافه شود، فرد متعهد به سازمان، به سوی فرسودگی شغلی هدایت می شود.

ب. افرادی که سازمان را به عنوان جایگزینی برای زندگی اجتماعی به کار می برند: این گروه از کارکنان افرادی هستند که زندگی بیرون از اداره برای آنان رضایت بخش نیست، در واقع این کارکنان تعهد بیش از حد به کار دارند و مدت طولانی را در سازمان کار می کنند. این نوع تفکر بیانگر این مسئله است که کارمند، زندگی خارج از کار را رها کرده است که خود زمینه ای برای تجربه فرسودگی شغلی می باشد.

پ. افراد سلطه طلب: این گروه نیاز زیادی دارند که دیگران را کنترل کنند و معتقدند هیچ کس نمی تواند کارها را به خوبی آنان انجام دهد. به این دلیل است که افراد سلطه طلب سعی می کنند دیگران را از آموزش های لازم برای انجام کار عقب نگهدارند. سلطه جویی این افراد، اثرات منفی روی سازمان می گذارد و منجر به نگرش منفی و بدبینی و تنفر افراد از

سازمان می شود. از آنجایی که افراد سلطه جو در تمام امور سازمان دخالت می کنند، به تدریج دچار فرسودگی شغلی می شوند.

ت. مدیران: گروه دیگری که استعداد زیادی برای مبتلا شدن به فرسودگی شغلی دارند، مدیرانی هستند که بیش از حد کار می کنند. گروهی از مدیران هنگام شروع کار در مؤسسه یا سازمان خود، از نیرویی قوی برخوردارند و می توانند سازمان را فعال کرده و تمام امور سازمان را تحت کنترل و نظارت خویش بگیرند. اما تداوم کار این گروه موجب فرسودگی شغلی می شود.

خلاصه

در شرایط و فضای اجتماعی امروز، بسیاری از ناهنجاری های موجود، موجب شده است تا در برخوردها و رویارویی های کاری، نوع کلام و نوع تعامل و چگونگی انجام وظایف در هر زمینه ای با مشکل روحی و روانی مواجه شویم. مشکلاتی که در برخی از فضاهای ویژه و خاص، مشکلات بسیار پیچیده و فرآیندی بسیار در هم تنیده دارند. در این فصل به بسیاری از این موضوعات روان شناختی پرداخته شده است و سعی گردیده در موضوع خاص آرامستان و نوع اداره امور در این گونه فضاهای اجتماعی و به شدت مردمی، نوع برخوردها کالبدشکافی کند و اساساً برخوردها را یک معادله دو طرفه تعریف کرده است. یک طرف این معادله را مراجعین سوگوار، کم طاقت و داغدار قرار داده است و طرف دیگر آن را عوامل اجرایی و ستادی آرامستان ها معرفی و نحوه تعامل هر دو سوی معادله را بحث و بررسی کرده است.

چگونه باید با سوگواران برخورد کرد. عوامل آرامستان ها را باید در حد نیاز مورد توجه قرارداد، فرآیند کار را باید درون آرامستان ها به فرآیندهای کاملاً ساده و روان تبدیل کرد.

مدیران آرامستان‌ها باید فرسودگی شغلی را بشناسند و از به وجود آمدن این فرسودگی برای خود و مجموعه تحت امرشان در مجموعه، جلوگیری به عمل آورند.

آزمون

۱. در تعاملات کاری در آرامستان‌ها، معادلات برخورد را تعریف کنید؟
۲. نشانه‌های هیجانی و روانی غم و اندوه شامل چه مواردی است؟
۳. چگونه می‌توان به کسانی که دچار غم و اندوه شده اند، کمک کرد؟
۴. در تعاریف روان‌شناسی آرامستان، کانون توجه به چه معناست؟
۵. تعریفی از آدم‌های وابسته و درجه یک شخص متوفی ارائه دهید و بگویید این دو گروه دارای چه شرایطی هستند.
۶. فرسودگی شغلی و خستگی چیست؟
۷. چه شاخصه‌هایی کارکنان و عوامل اجرایی را به سمت فرسودگی و ناتوانی سوق می‌دهد؟
۸. شاخصه‌های فرسودگی شغلی در آرامستان چیست؟
۹. در شاخصه‌های سازمانی، در اثر عدم توجه به عوامل اجرایی یا ستادی، چه اتفاقاتی ممکن است حادث بشود؟
۱۰. در عوامل سازمانی نقش مدیران، چه مواردی می‌تواند مد نظر باشد؟
۱۱. در بحث رهایی از فرسودگی شغلی، تغییرات ساختاری در محل کار به چه معناست؟
۱۲. توجه به چه مواردی می‌تواند در گرفتن کارآیی مناسب از عوامل اجرایی اثر گذار باشد؟
۱۳. نقش مدیران در رابطه با پرسنل آرامستان‌ها چیست؟

نقشه‌ها

✦ ضمیمه فصل اول

آرامستان در منظر شهرسازی و معماری

تمامی نقشه‌ها (چهارتپ) به صورت CD تهیه شده و توسط سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور طی ابلاغیه رسمی به استانداری‌های سراسر کشور (دفاتر فنی) ارسال گردیده است. آن دسته از شهرداری‌هایی که متقاضی دریافت نقشه‌های مذکور می‌باشند، می‌توانند از طریق دفاتر فنی استانداری مربوطه اقدام نمایند.

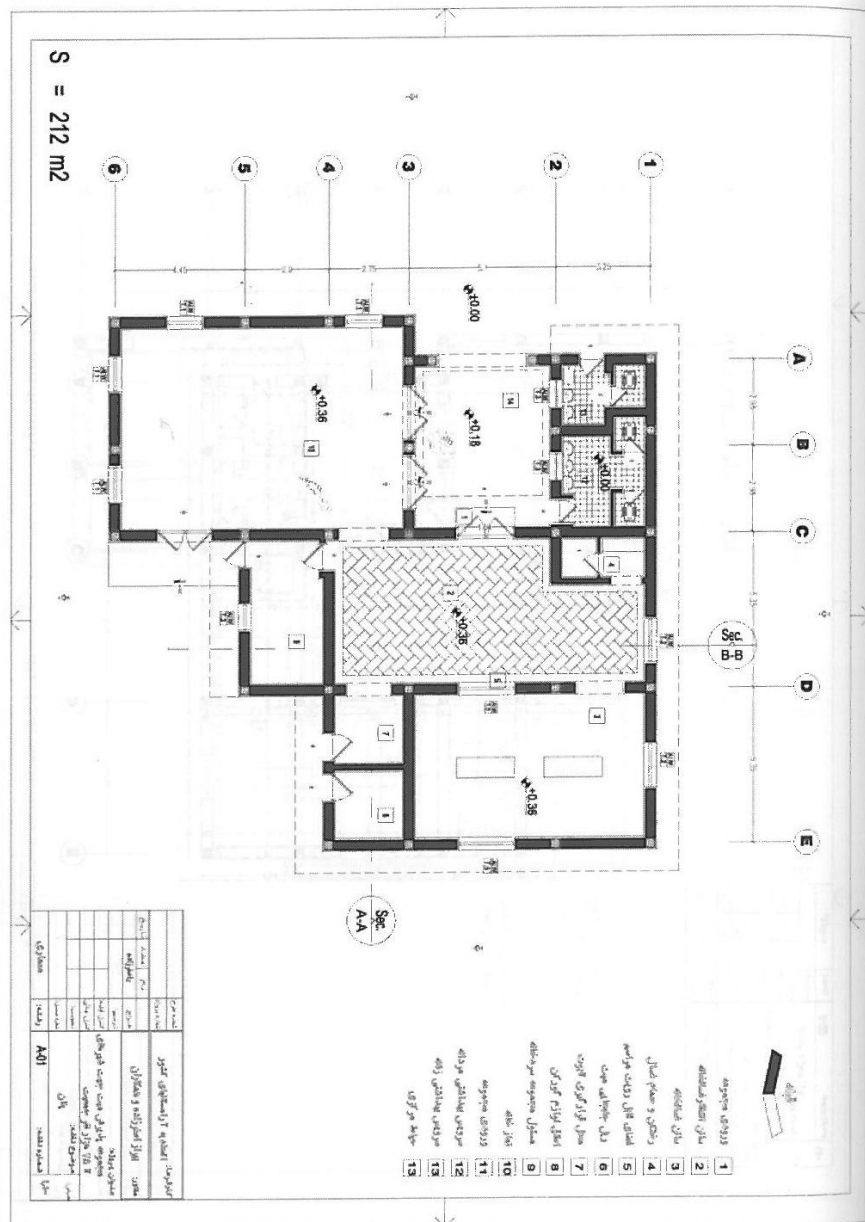
شایان ذکر است به دلیل محدودیت در صفحات کتاب صرفاً بخشی از نقشه‌های معماری هر تیپ چاپ گردیده، لکن در CD مربوطه نقشه‌های کامل معماری، تأسیساتی، سازه‌ای و برقی هر تیپ به‌طور کامل اجرایی وجود دارد.

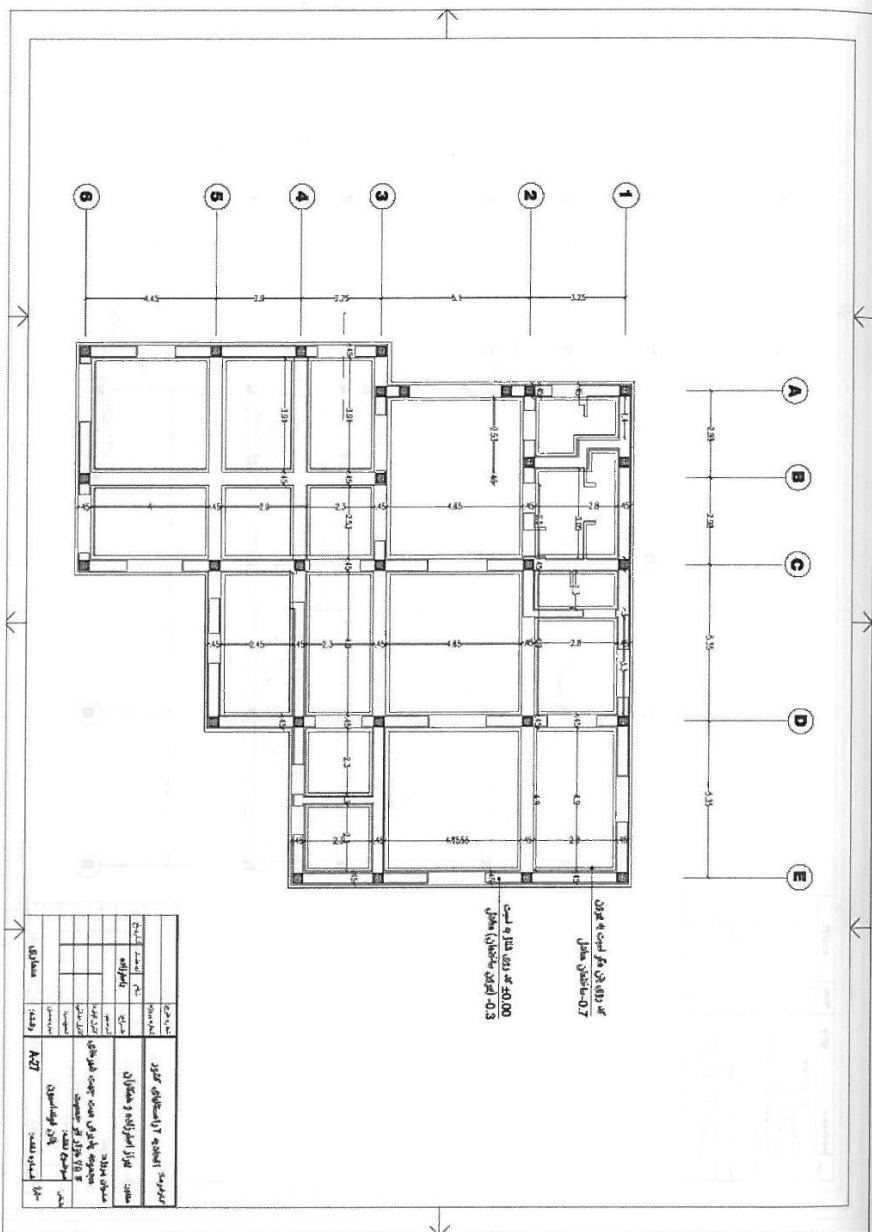
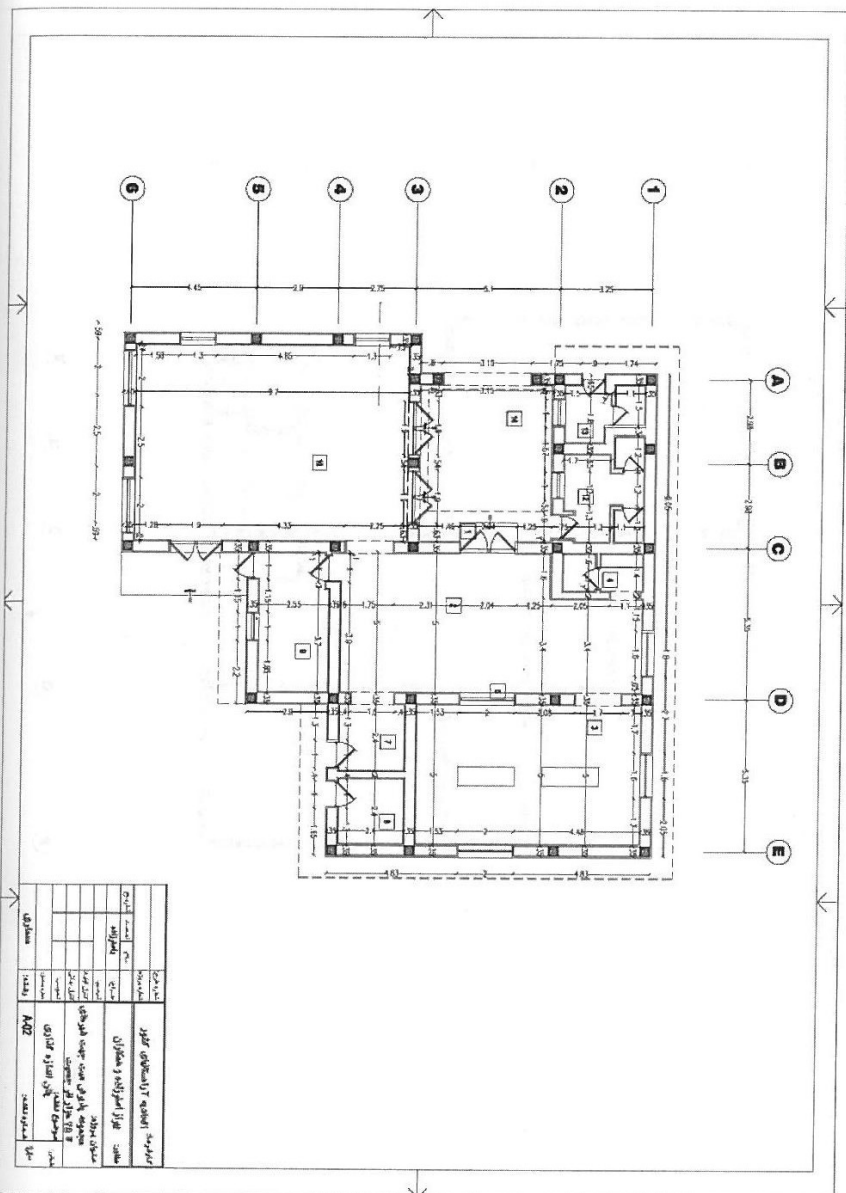
نقشه‌های اجرایی معماری

احداث غسال خانہ تیپ

برای شهرهای

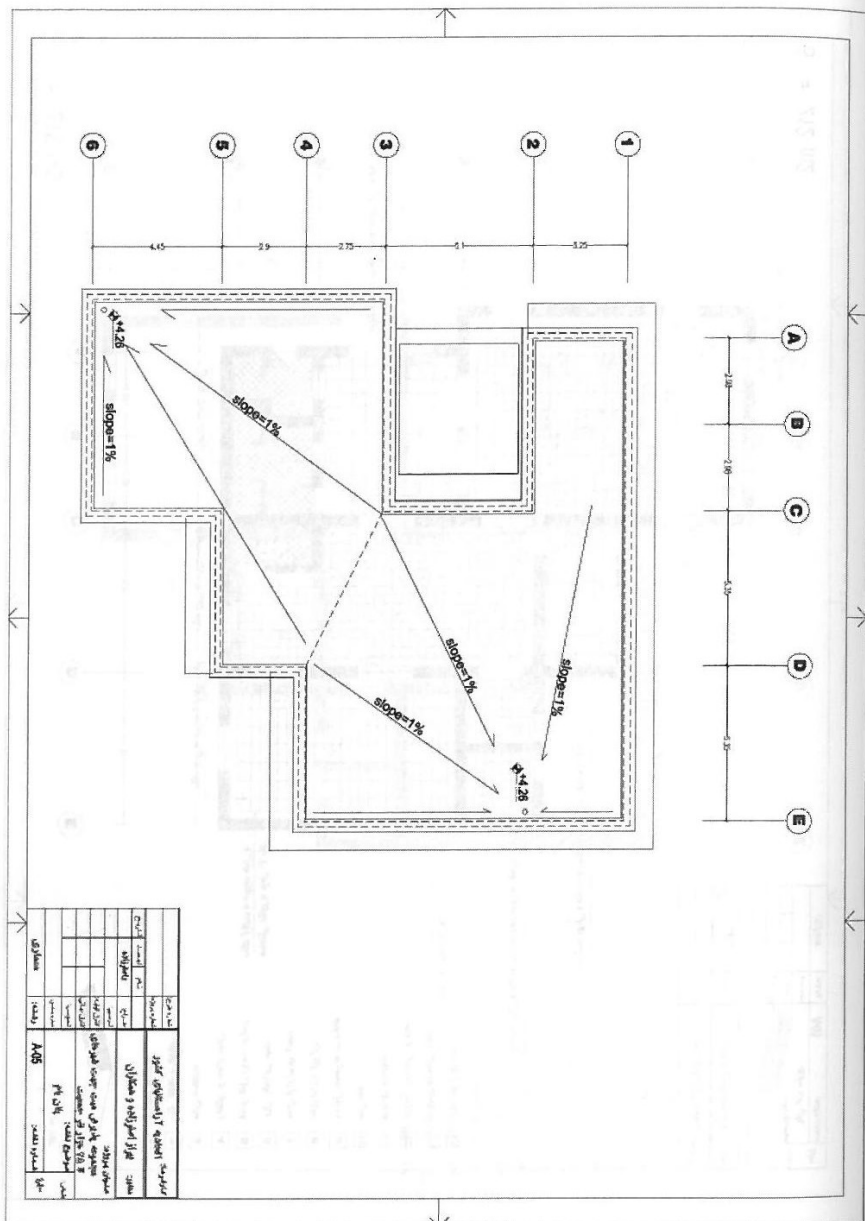
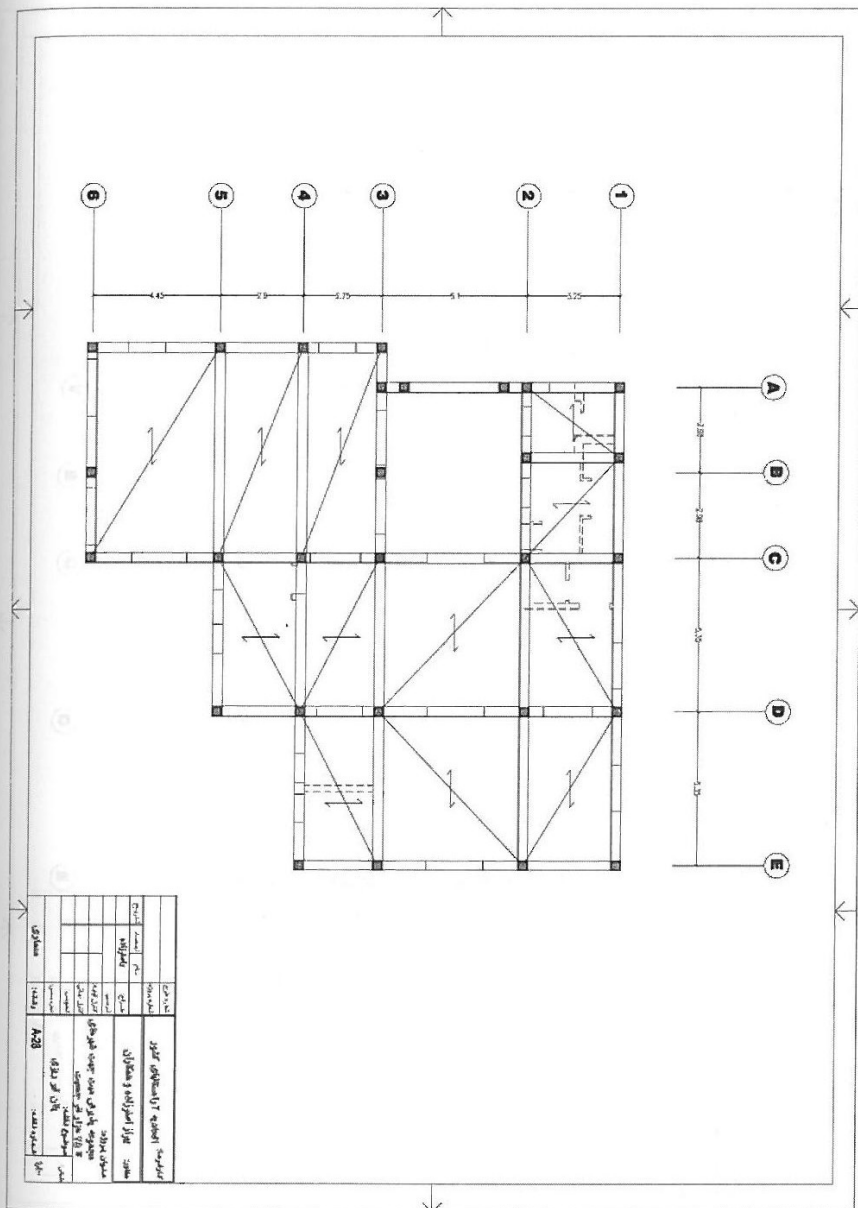
تا ۲۵ هزار نفر جمعیت

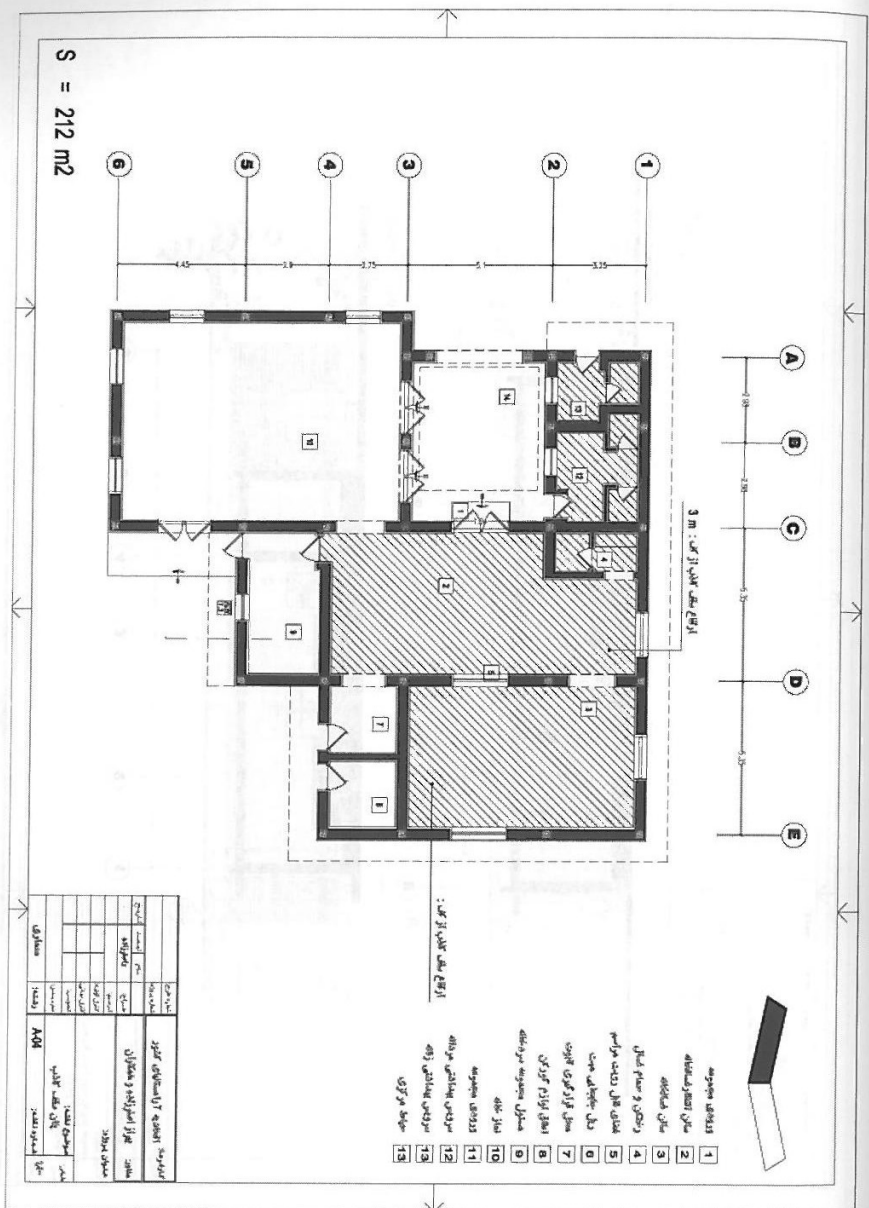
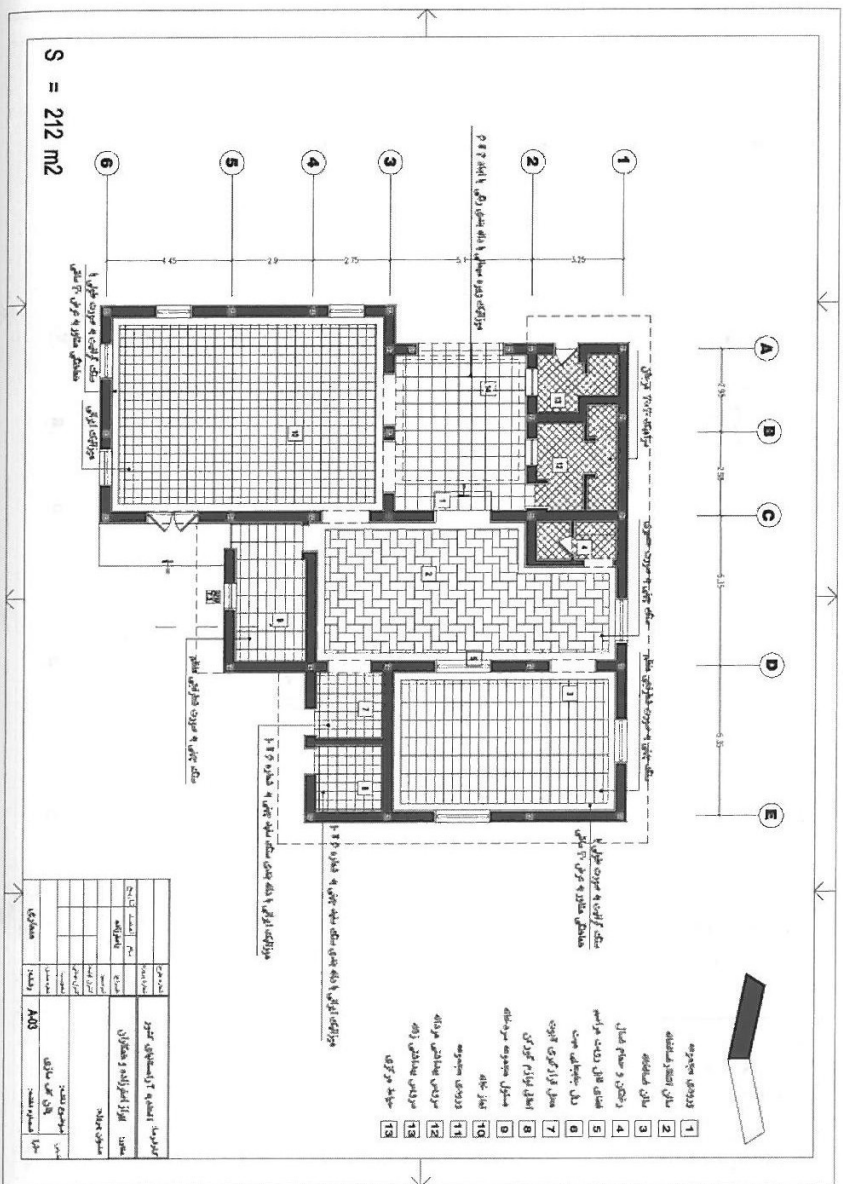

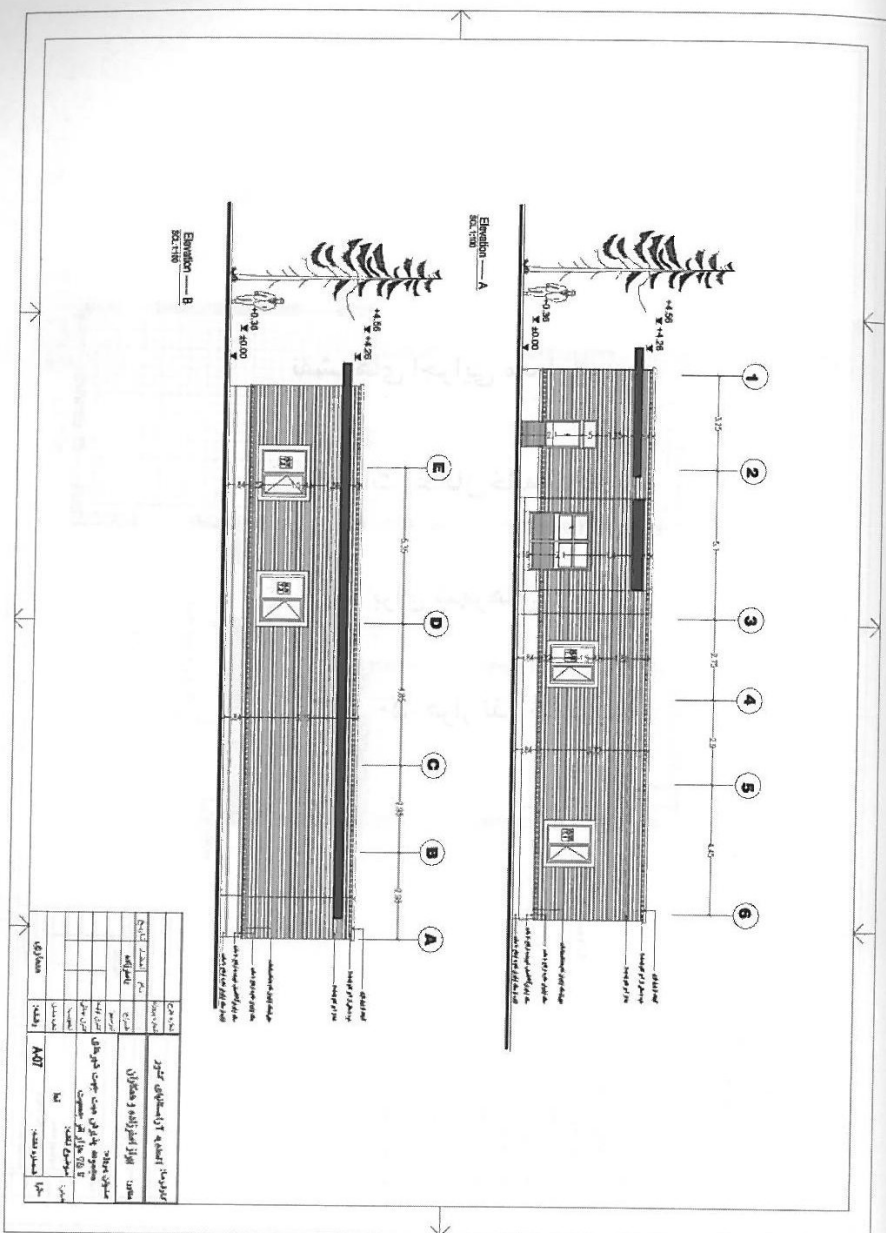
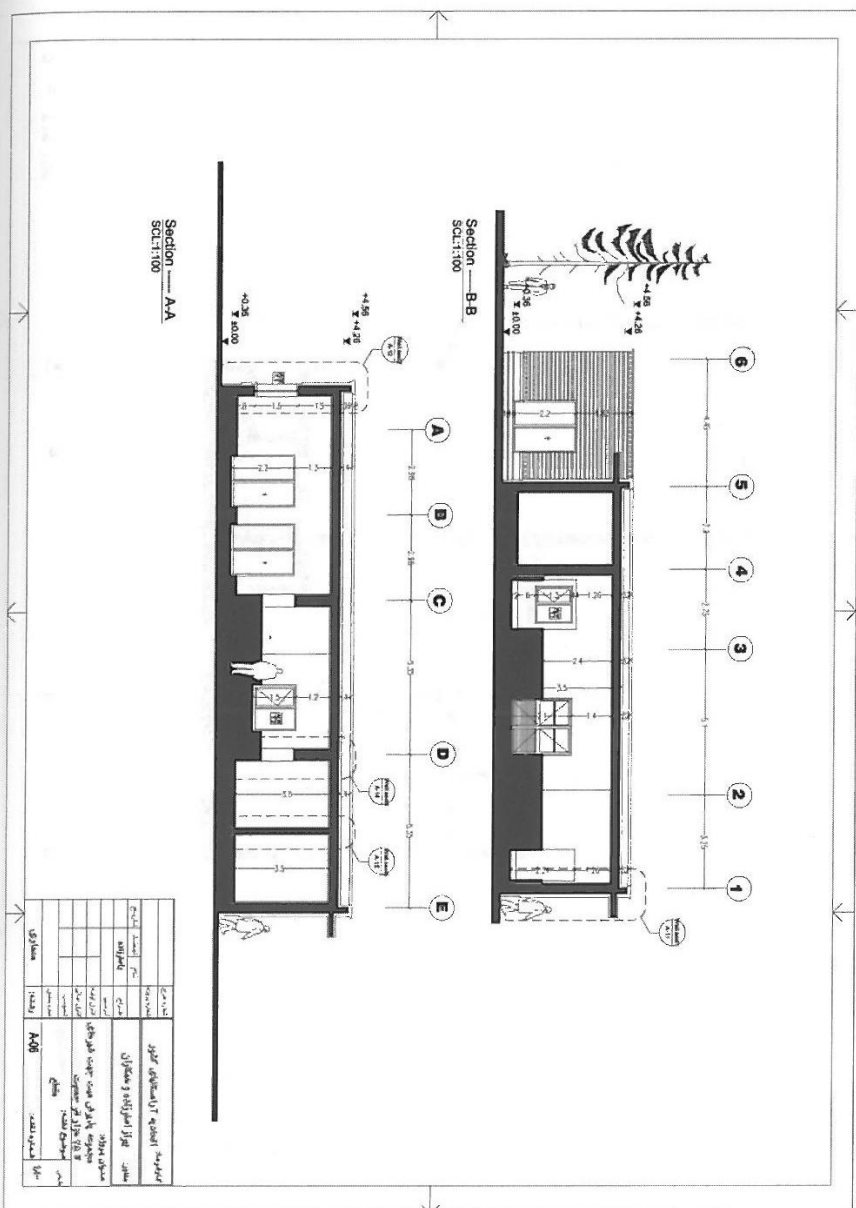

Q.1	Q.2	Q.3	Q.4	Q.5	Q.6	Q.7	Q.8	Q.9	Q.10	Q.11	Q.12	Q.13	Q.14	Q.15	Q.16	Q.17	Q.18	Q.19	Q.20	Q.21	Q.22	Q.23	Q.24	Q.25	Q.26	Q.27	Q.28	Q.29	Q.30	Q.31	Q.32	Q.33	Q.34	Q.35	Q.36	Q.37	Q.38	Q.39	Q.40	Q.41	Q.42	Q.43	Q.44	Q.45	Q.46	Q.47	Q.48	Q.49	Q.50	Q.51	Q.52	Q.53	Q.54	Q.55	Q.56	Q.57	Q.58	Q.59	Q.60	Q.61	Q.62	Q.63	Q.64	Q.65	Q.66	Q.67	Q.68	Q.69	Q.70	Q.71	Q.72	Q.73	Q.74	Q.75	Q.76	Q.77	Q.78	Q.79	Q.80	Q.81	Q.82	Q.83	Q.84	Q.85	Q.86	Q.87	Q.88	Q.89	Q.90	Q.91	Q.92	Q.93	Q.94	Q.95	Q.96	Q.97	Q.98	Q.99	Q.100
Q.1	Q.2	Q.3	Q.4	Q.5	Q.6	Q.7	Q.8	Q.9	Q.10	Q.11	Q.12	Q.13	Q.14	Q.15	Q.16	Q.17	Q.18	Q.19	Q.20	Q.21	Q.22	Q.23	Q.24	Q.25	Q.26	Q.27	Q.28	Q.29	Q.30	Q.31	Q.32	Q.33	Q.34	Q.35	Q.36	Q.37	Q.38	Q.39	Q.40	Q.41	Q.42	Q.43	Q.44	Q.45	Q.46	Q.47	Q.48	Q.49	Q.50	Q.51	Q.52	Q.53	Q.54	Q.55	Q.56	Q.57	Q.58	Q.59	Q.60	Q.61	Q.62	Q.63	Q.64	Q.65	Q.66	Q.67	Q.68	Q.69	Q.70	Q.71	Q.72	Q.73	Q.74	Q.75	Q.76	Q.77	Q.78	Q.79	Q.80	Q.81	Q.82	Q.83	Q.84	Q.85	Q.86	Q.87	Q.88	Q.89	Q.90	Q.91	Q.92	Q.93	Q.94	Q.95	Q.96	Q.97	Q.98	Q.99	Q.100

[illegible]

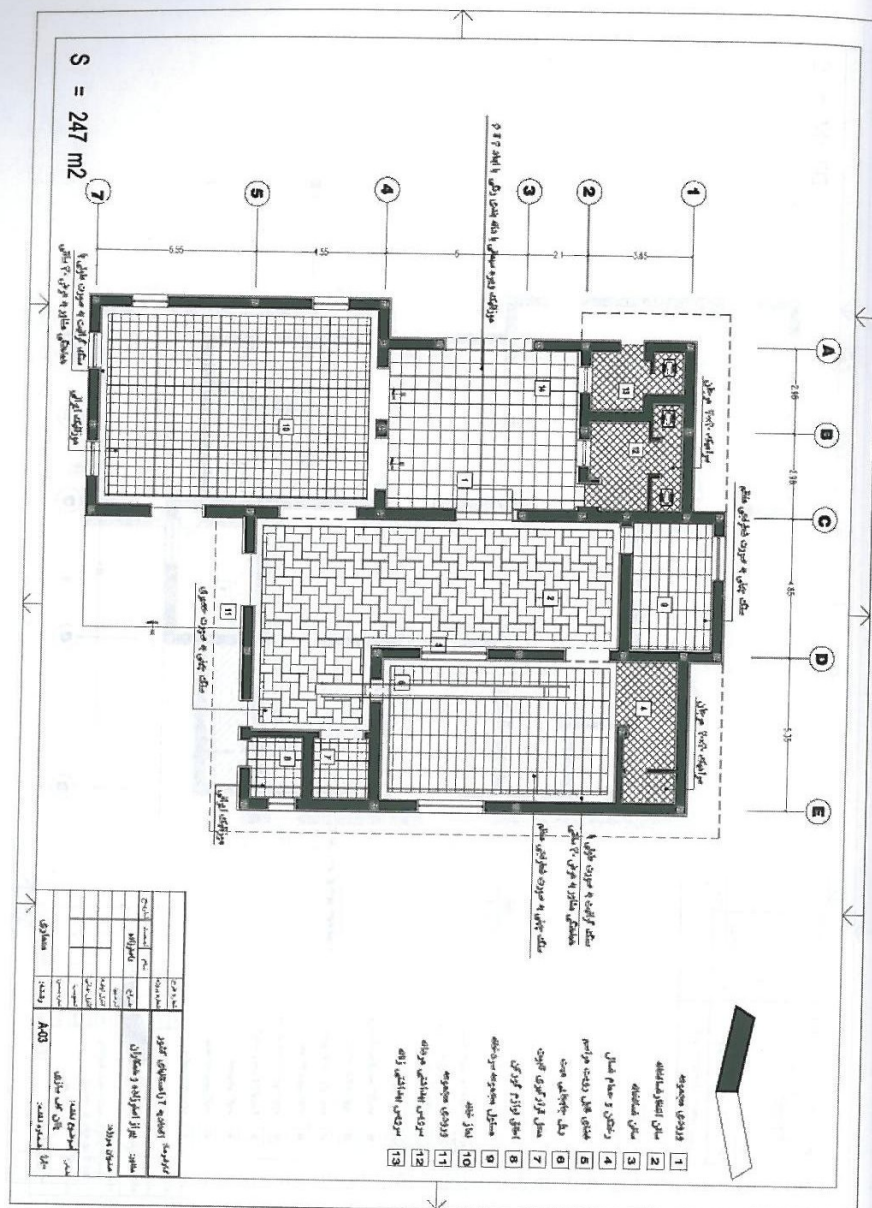

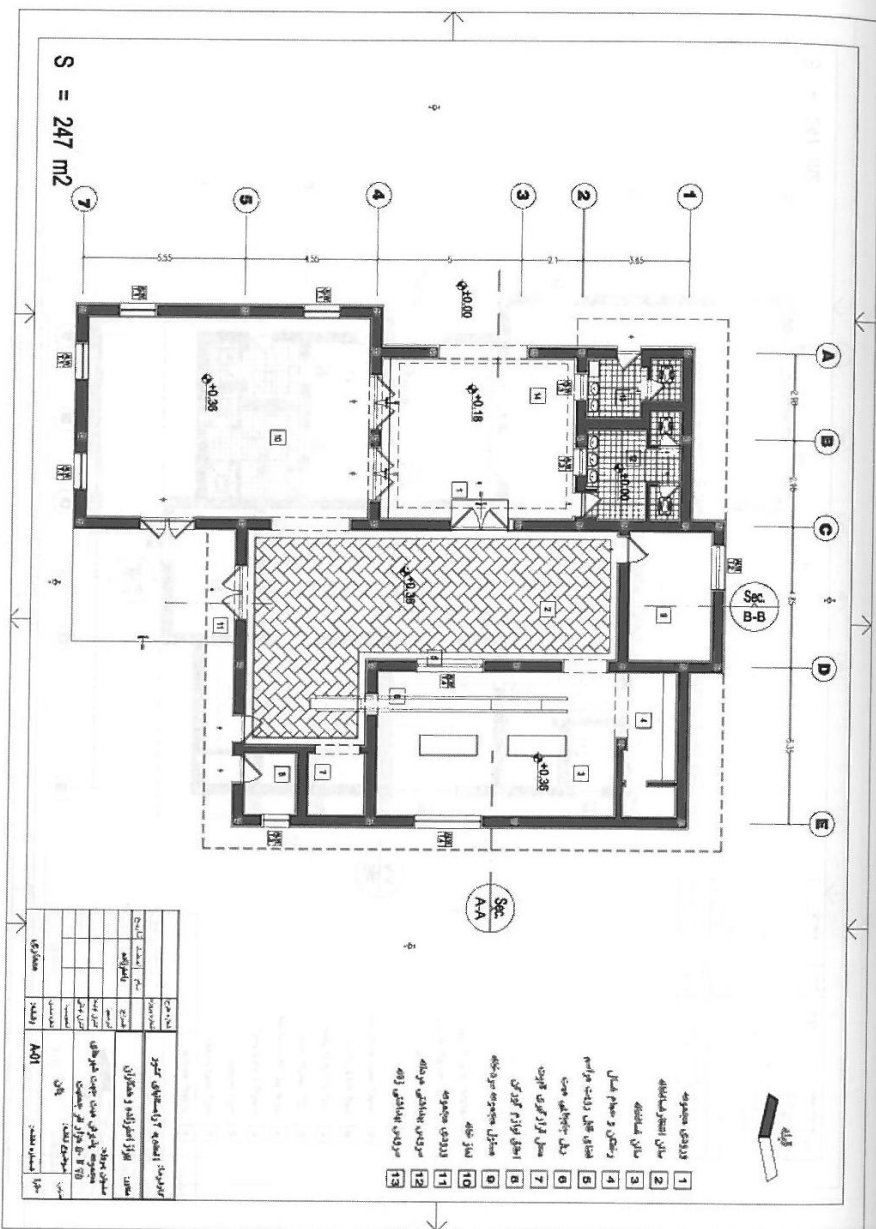
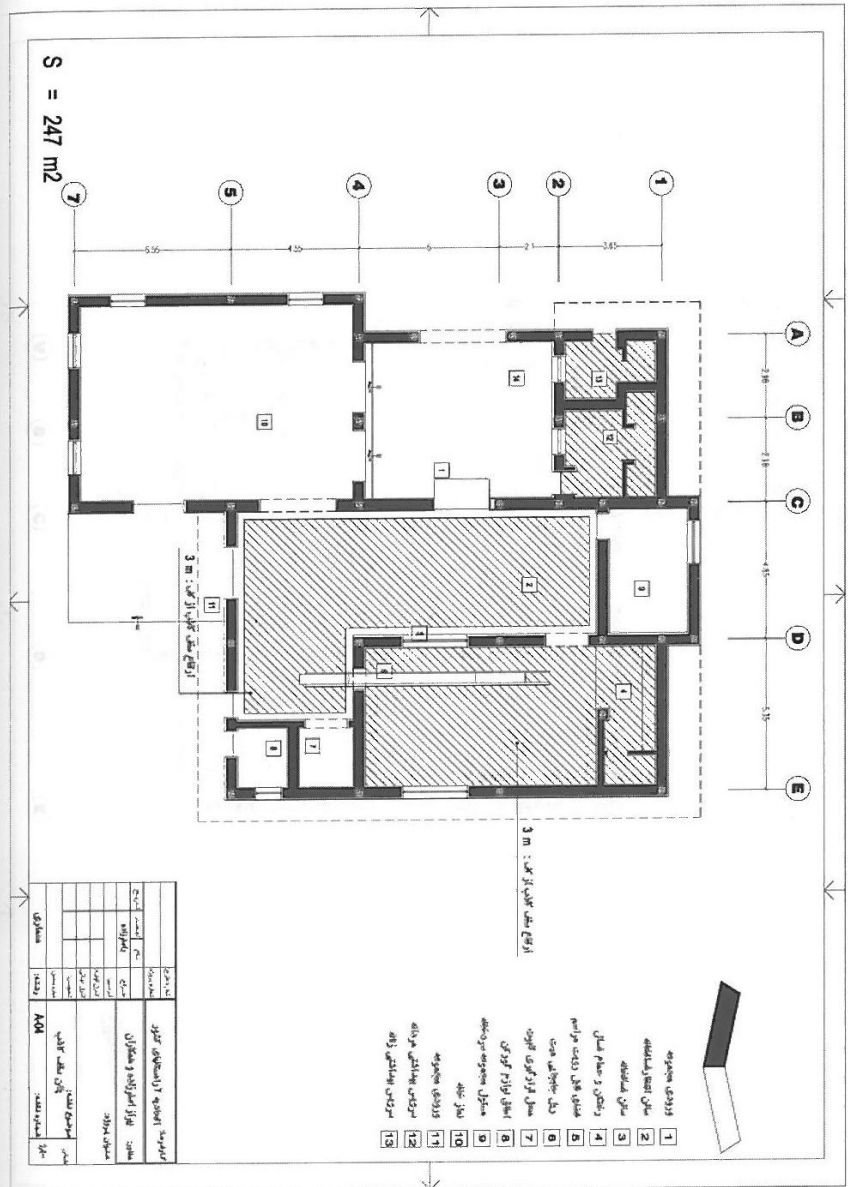
نقشه‌های اجرایی معماری

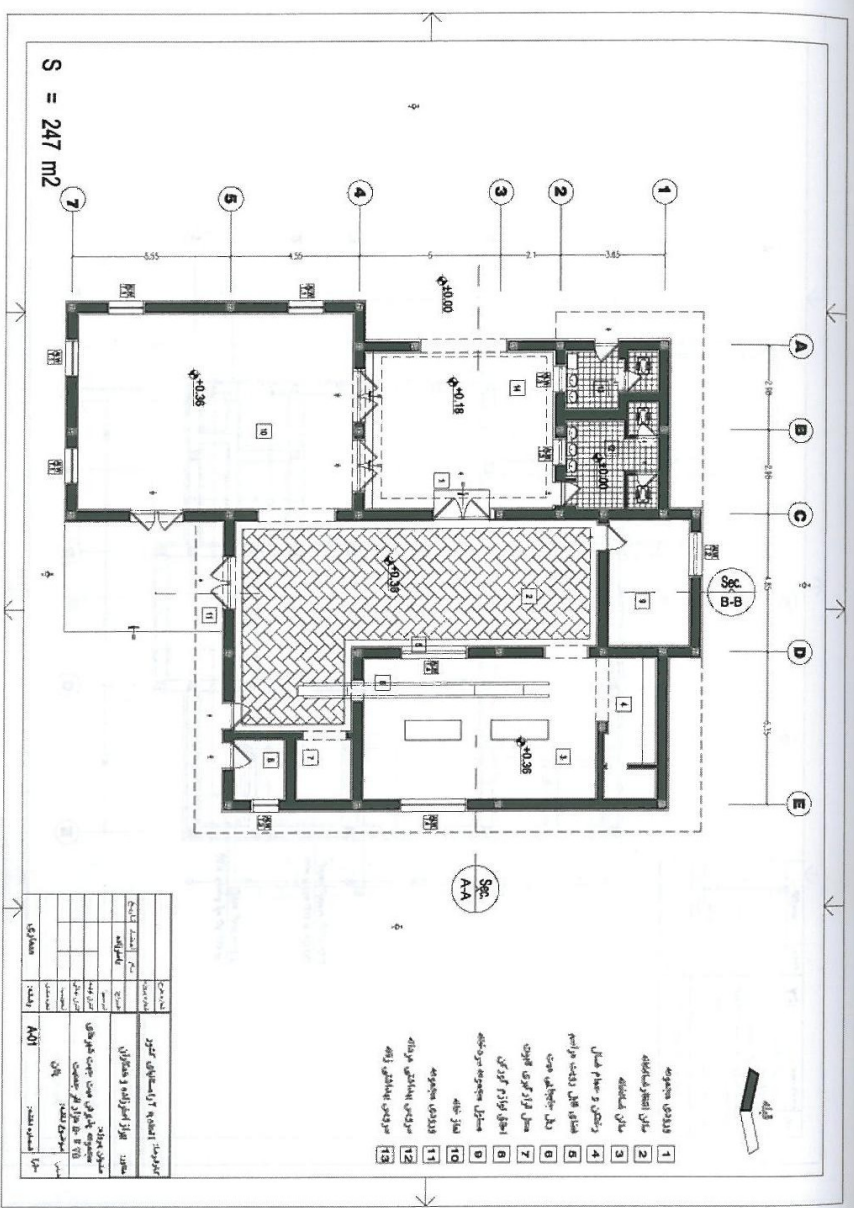
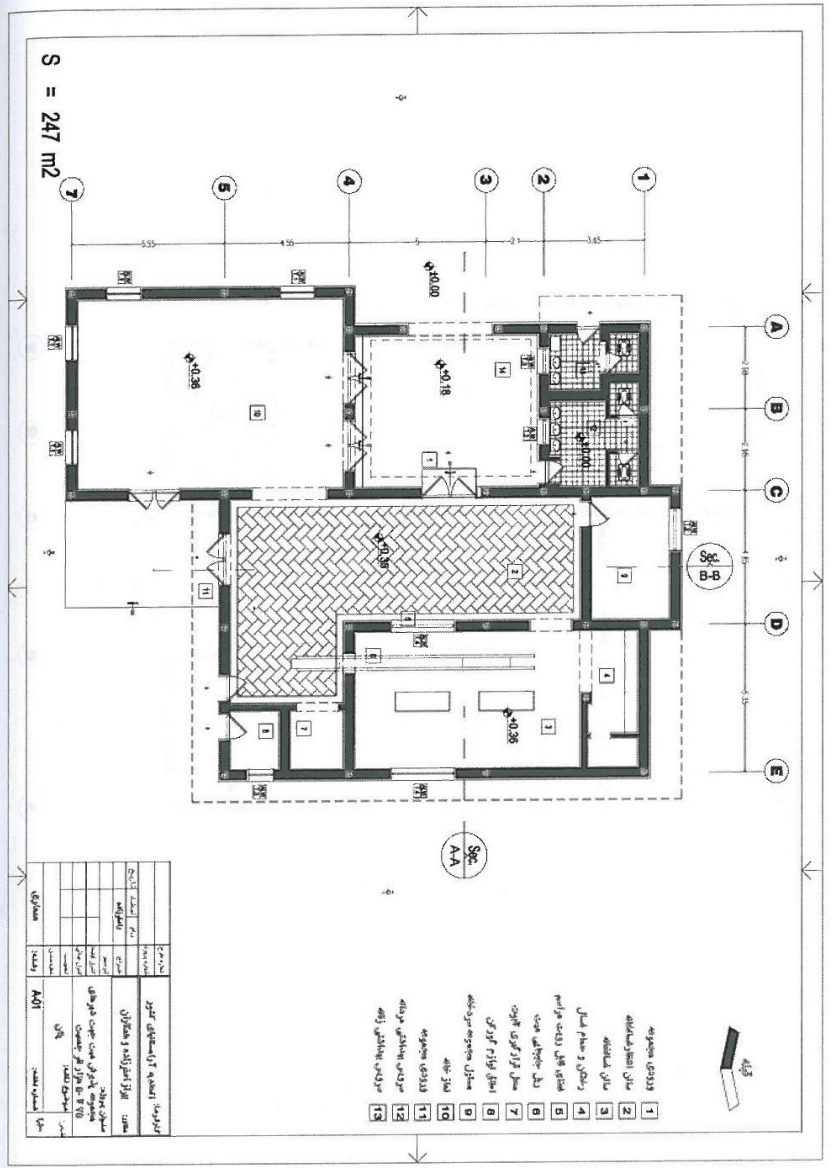
احداث غسل خانه تپ

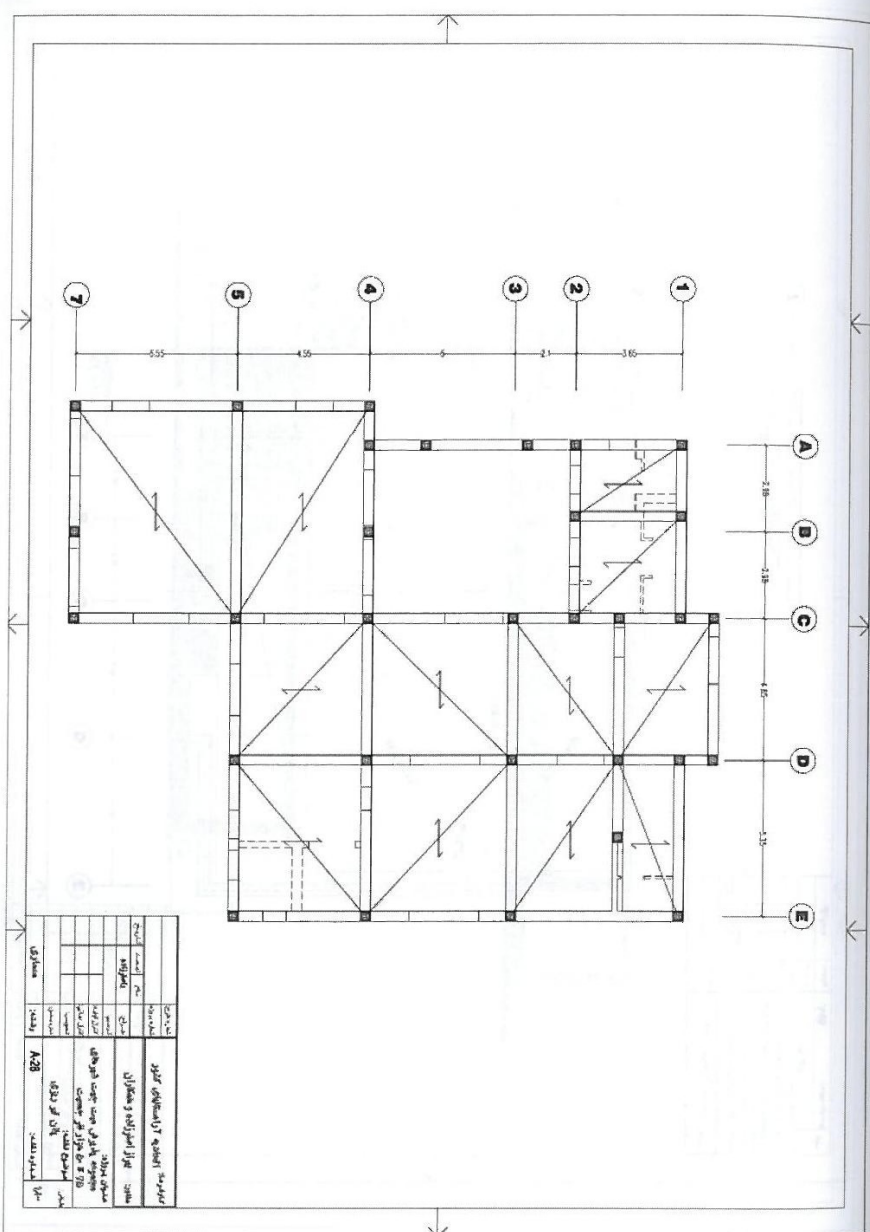
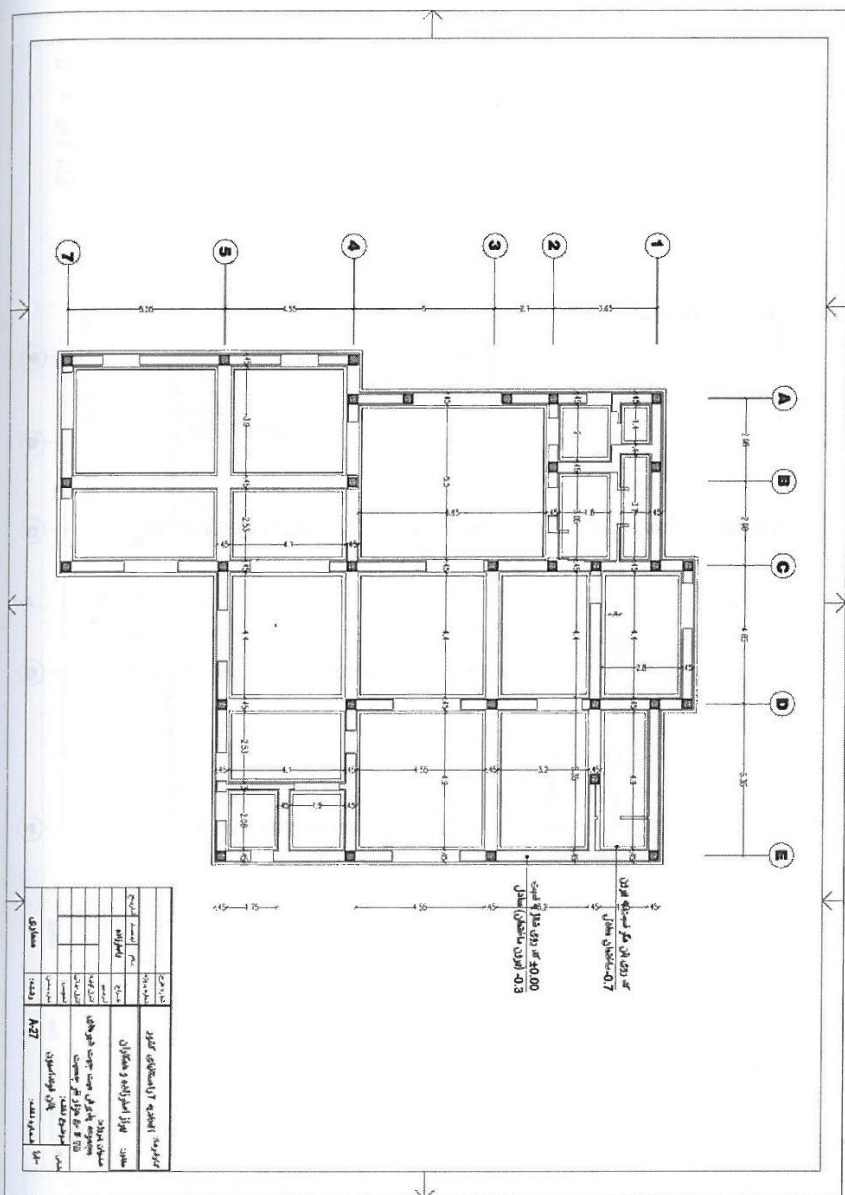
برای شهرهای

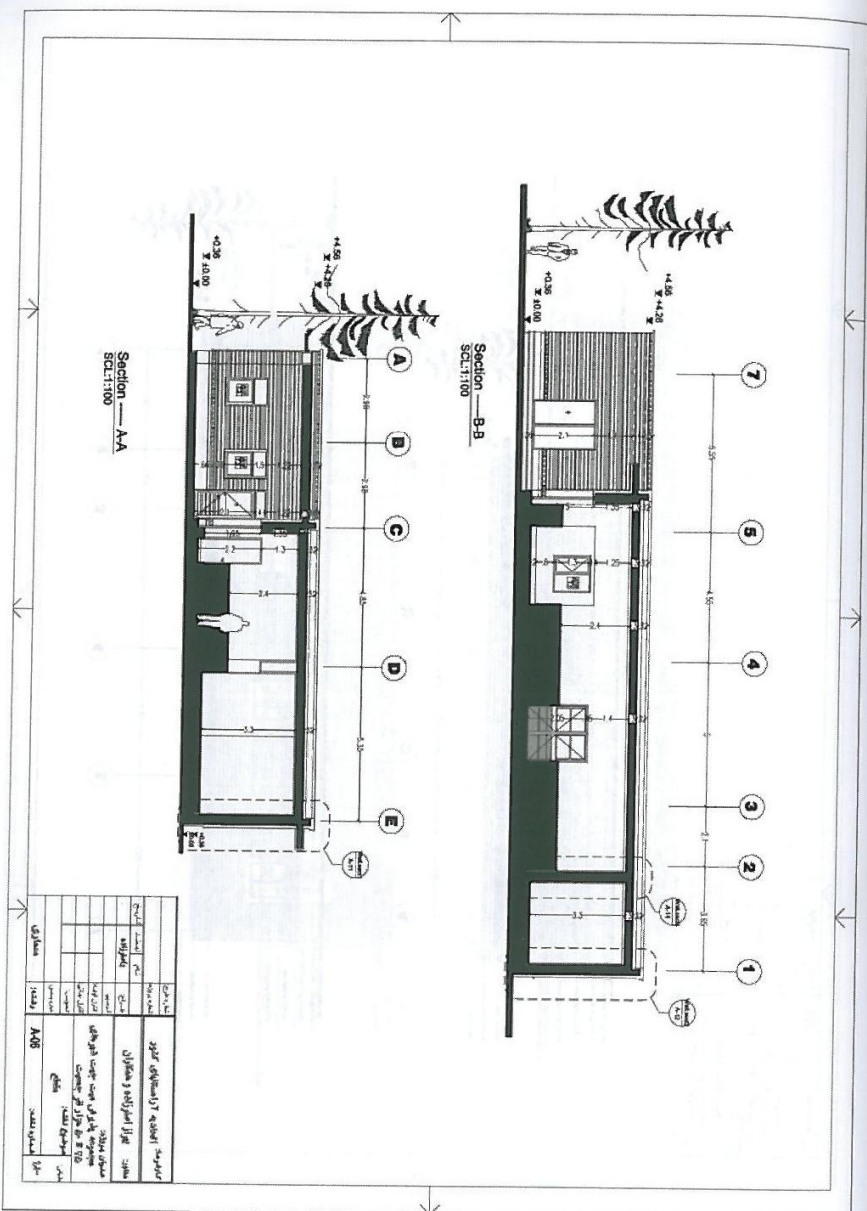
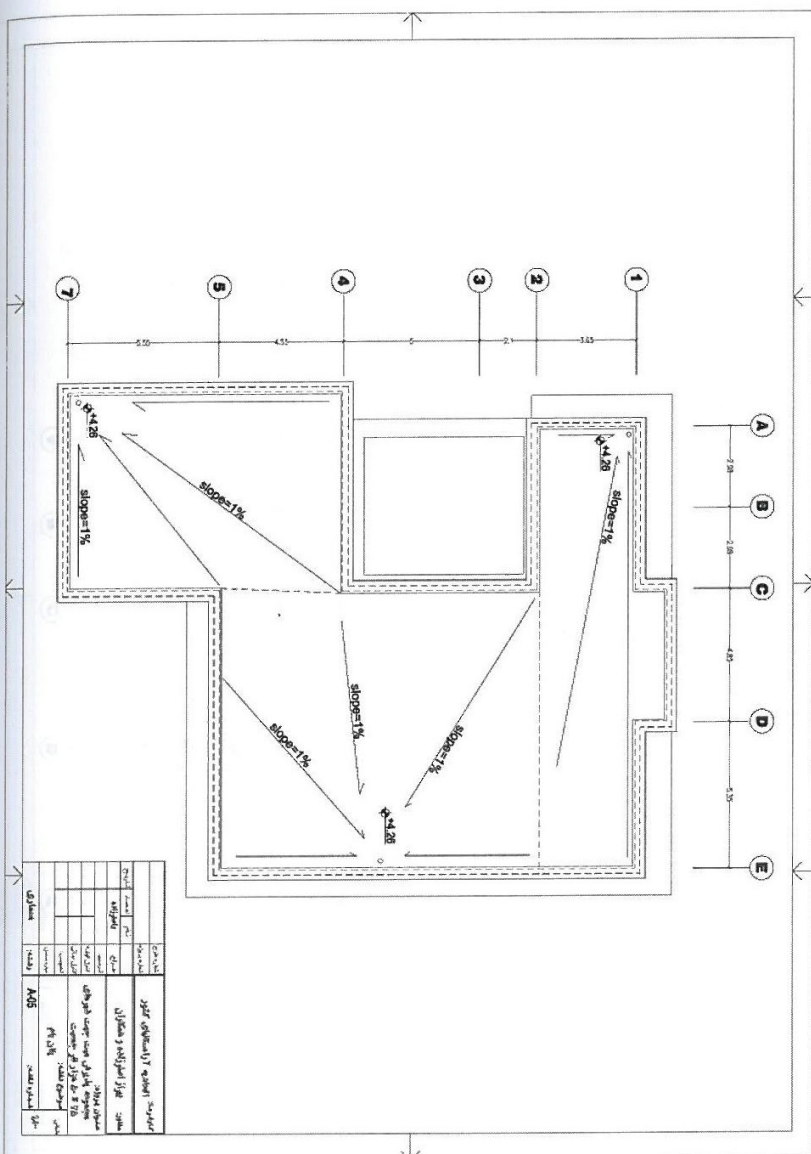
۲۵ تا ۵۰ هزار نفر جمعیت

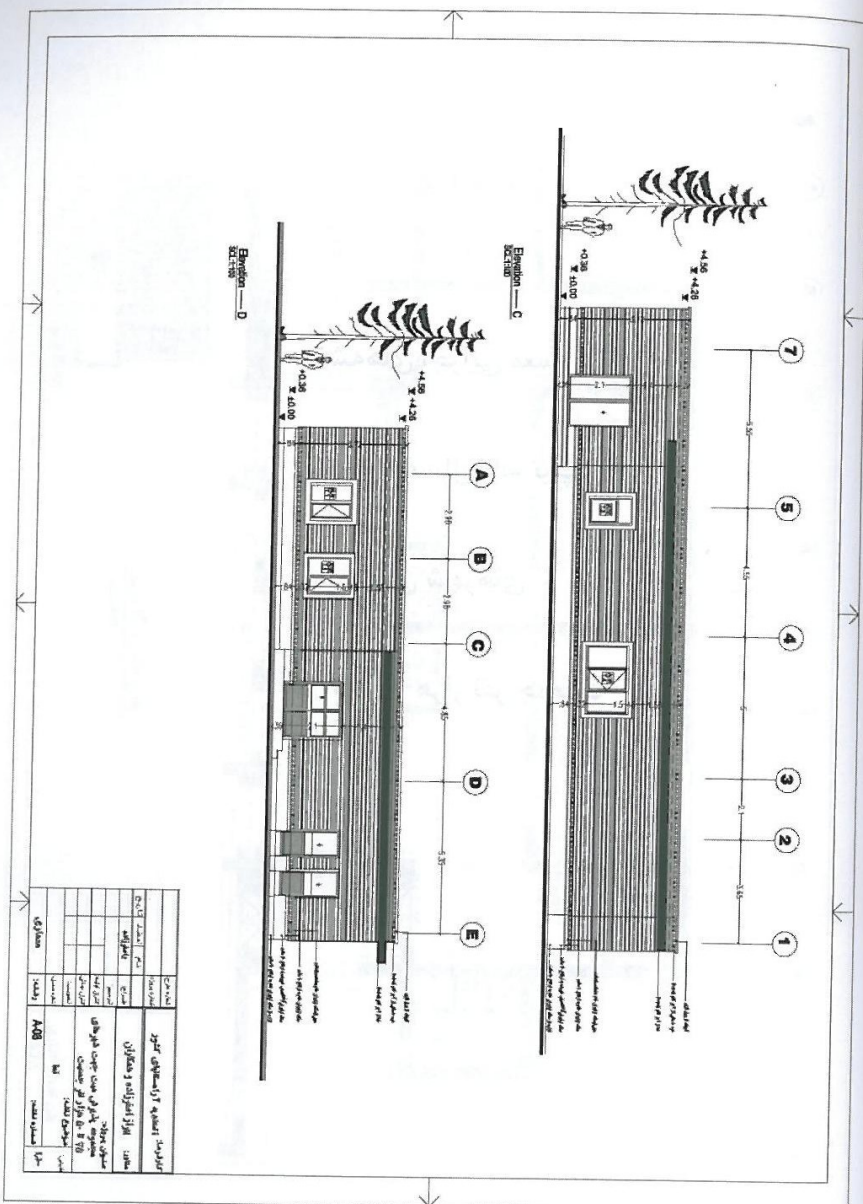
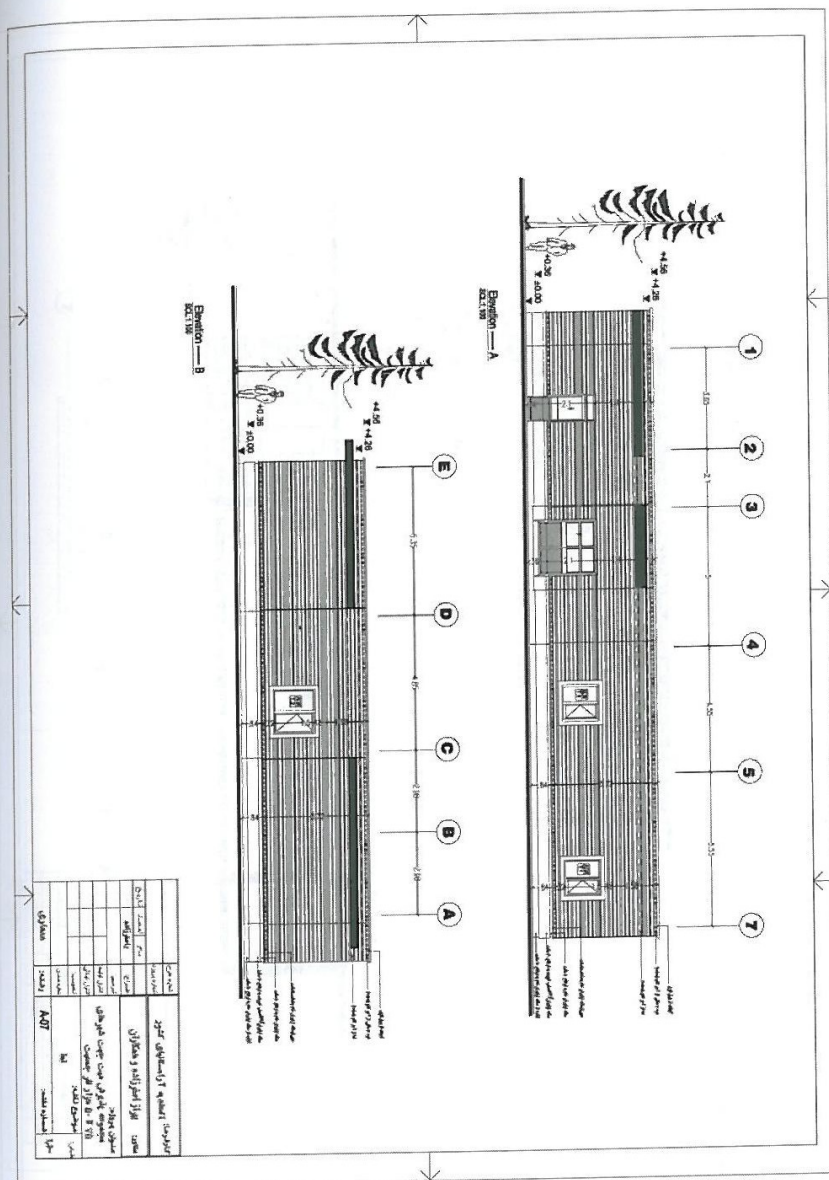

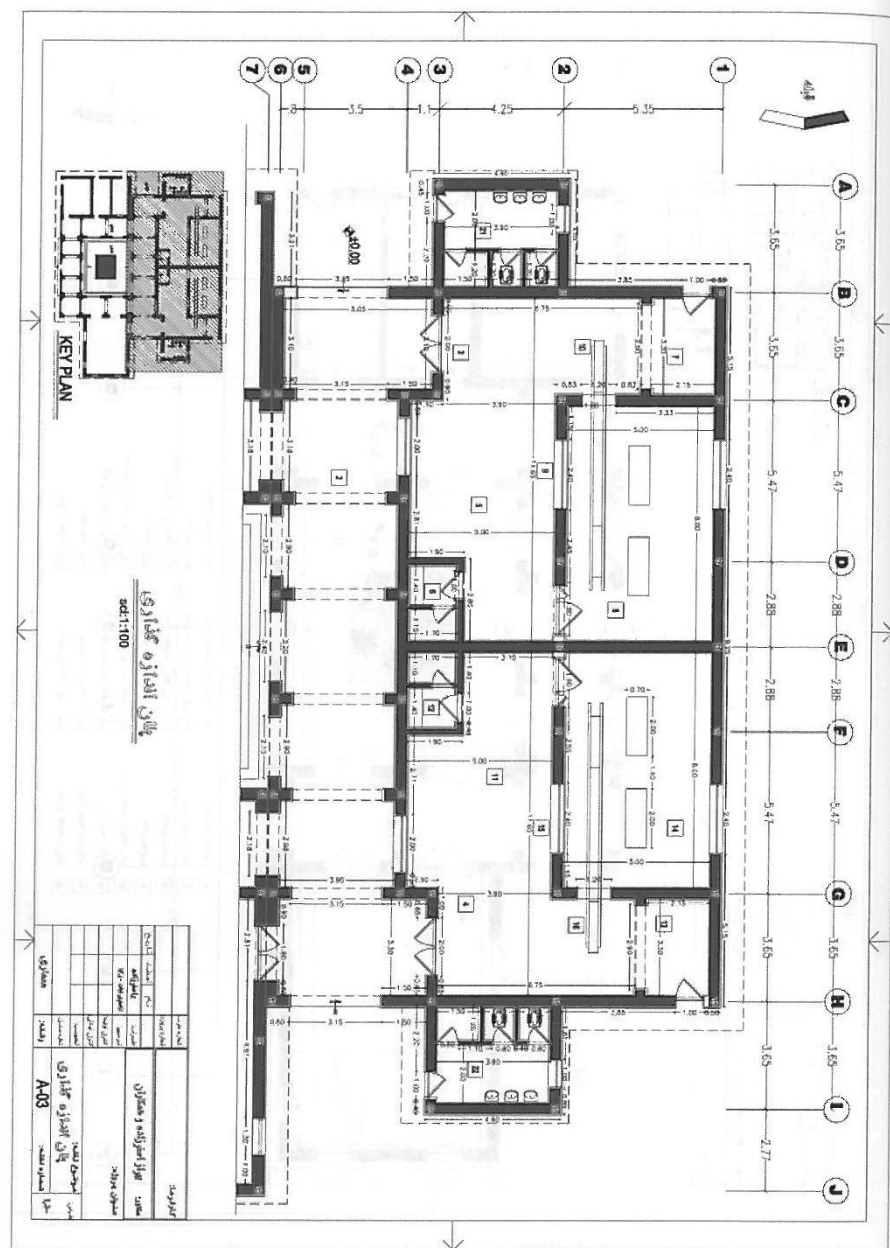

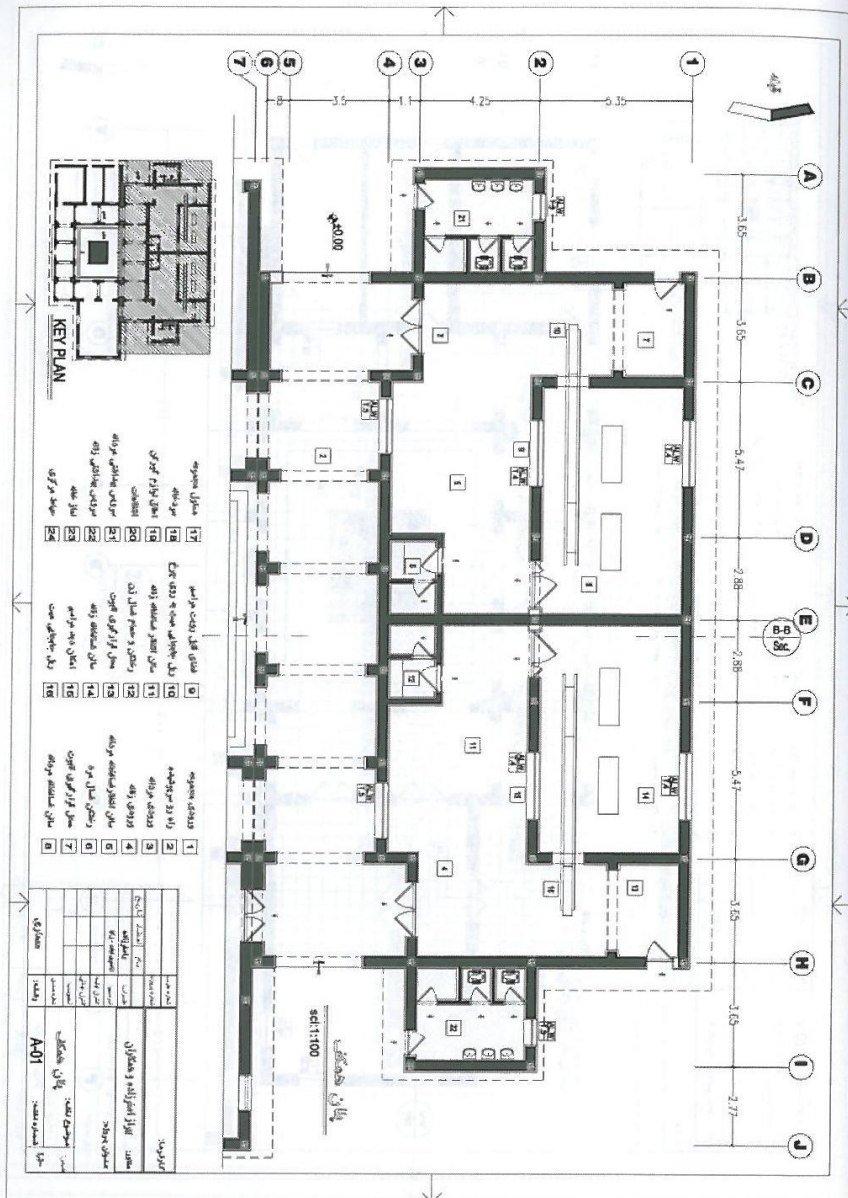
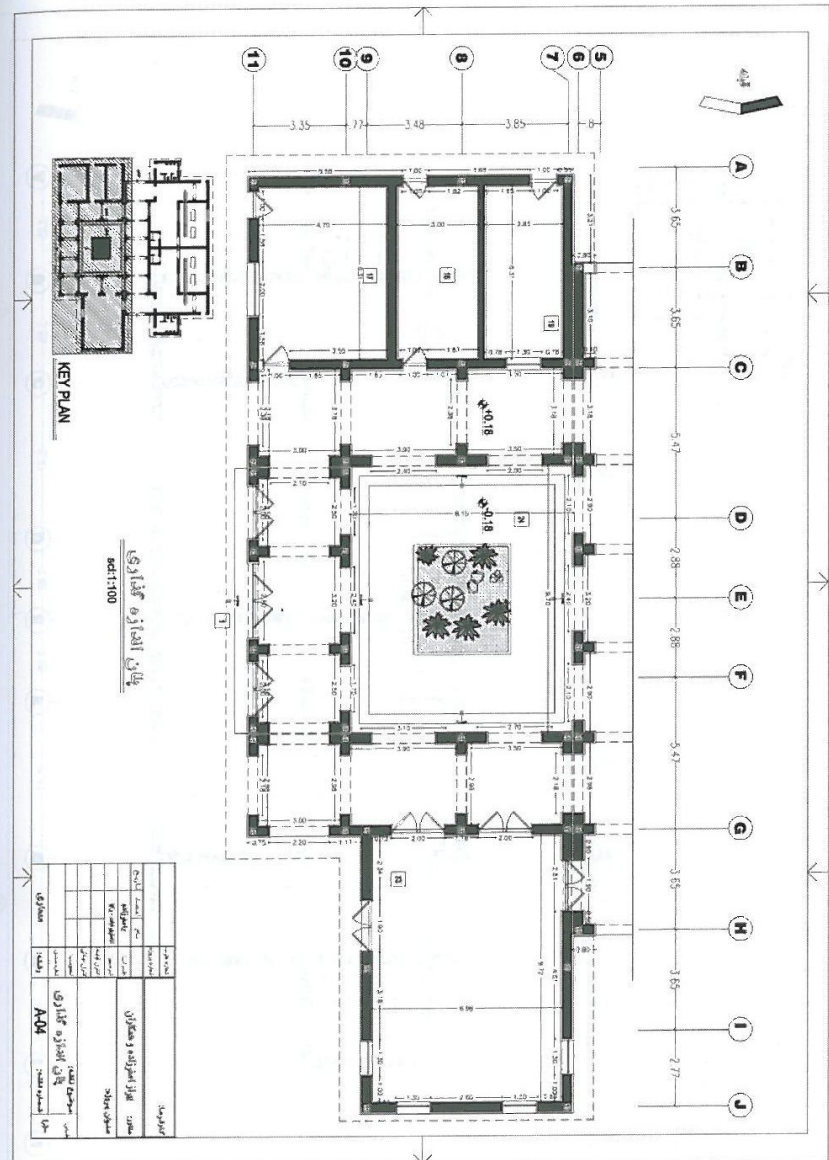

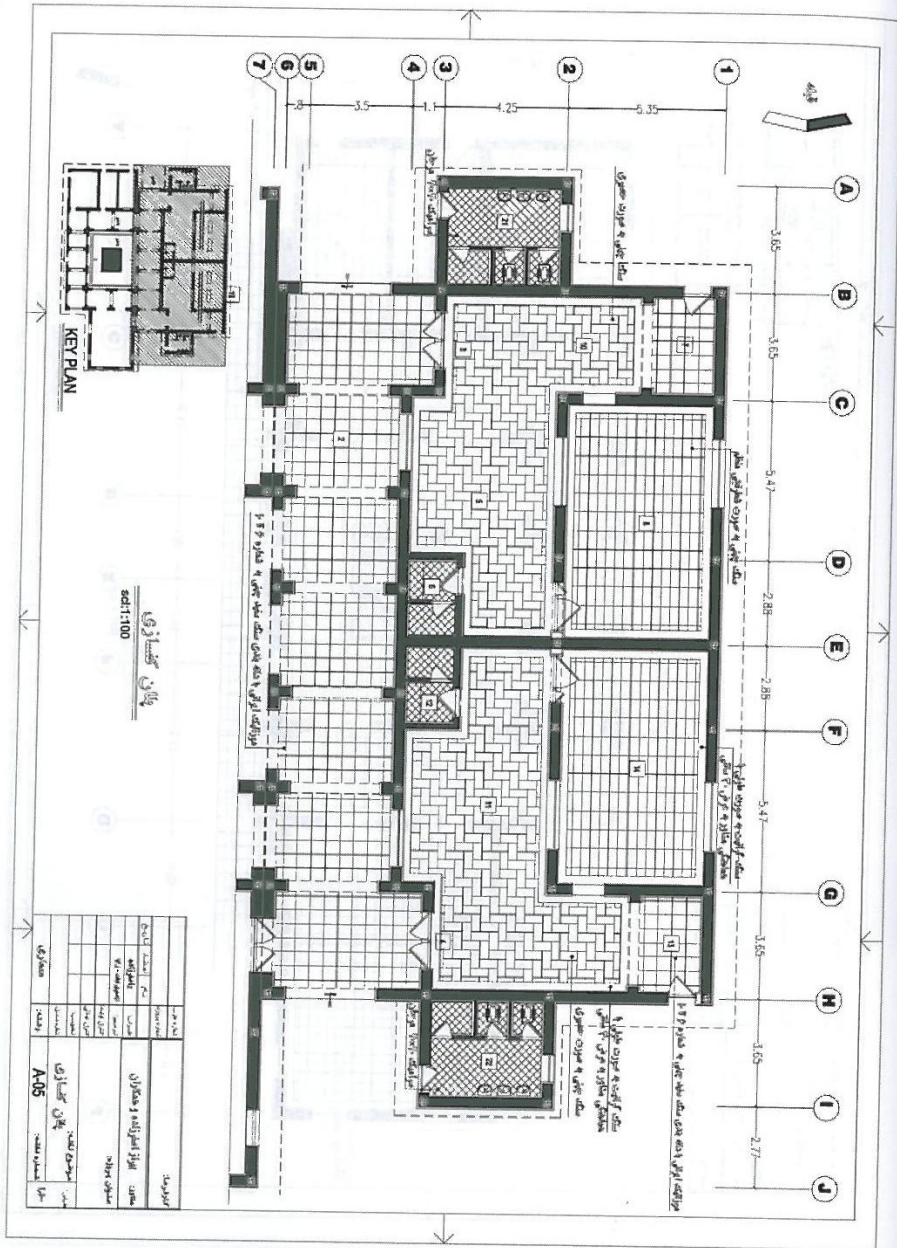
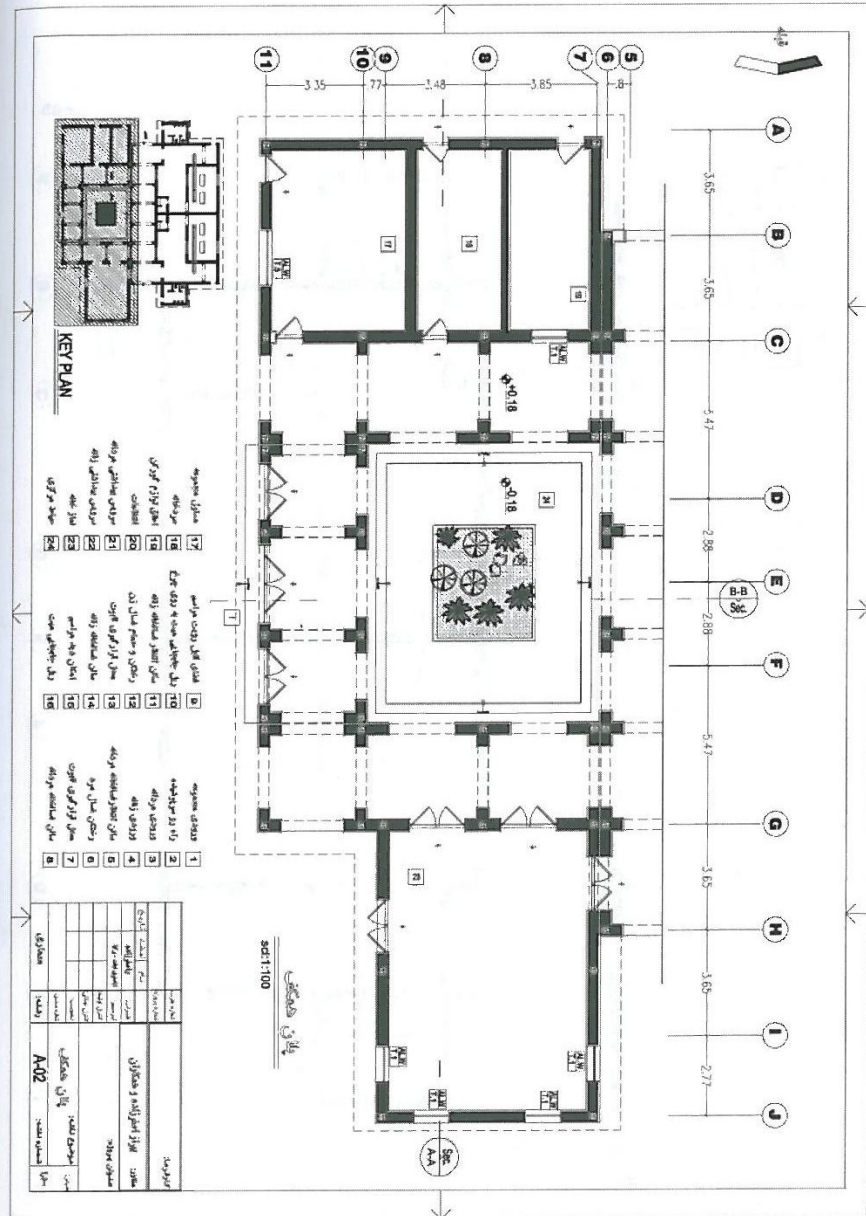
نقشه‌های اجرایی معماری

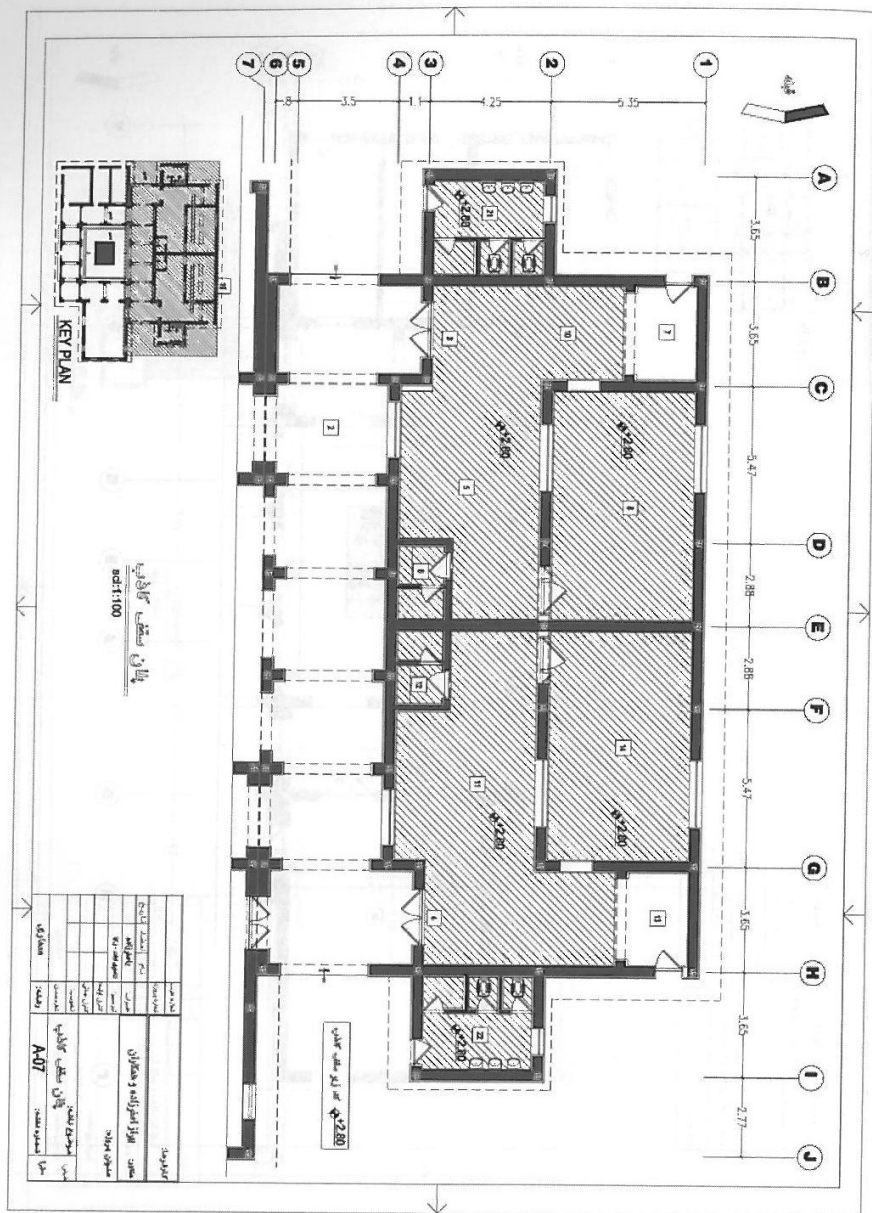
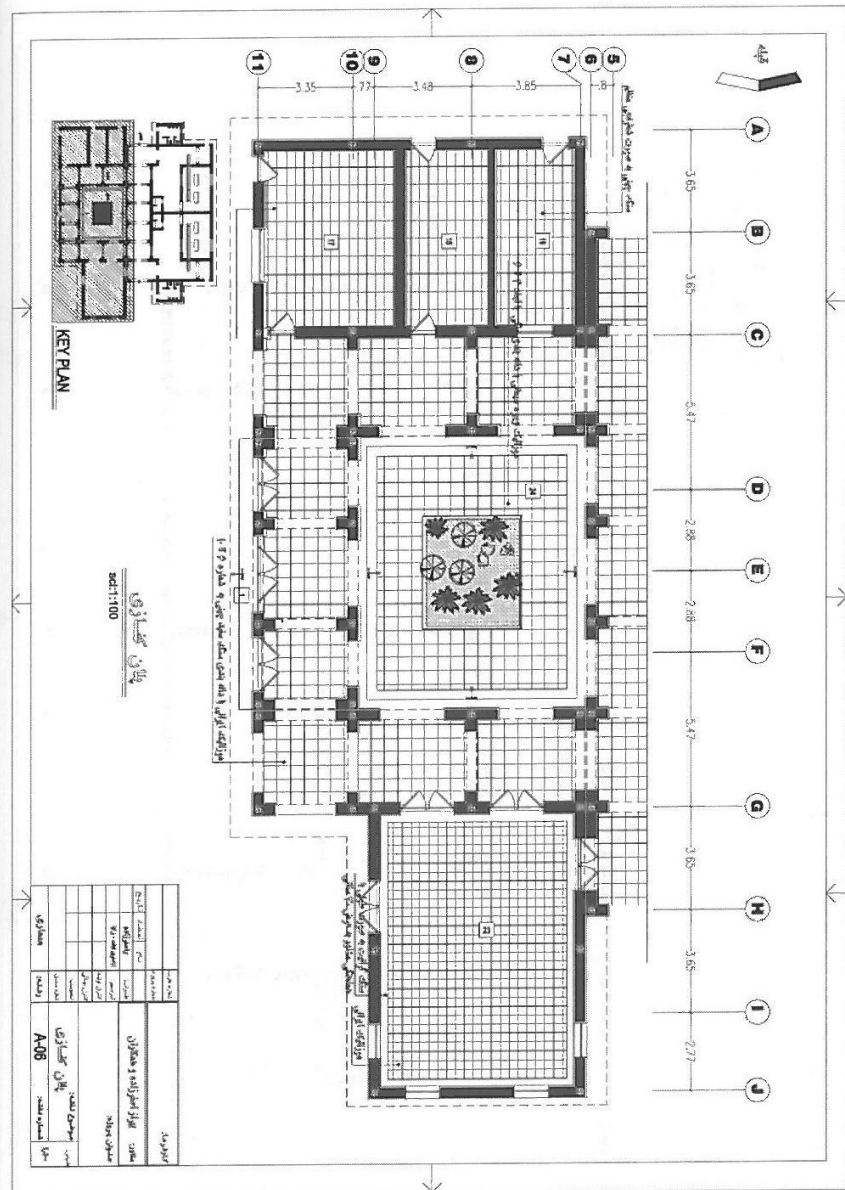
احداث غسل‌خانه تیپ

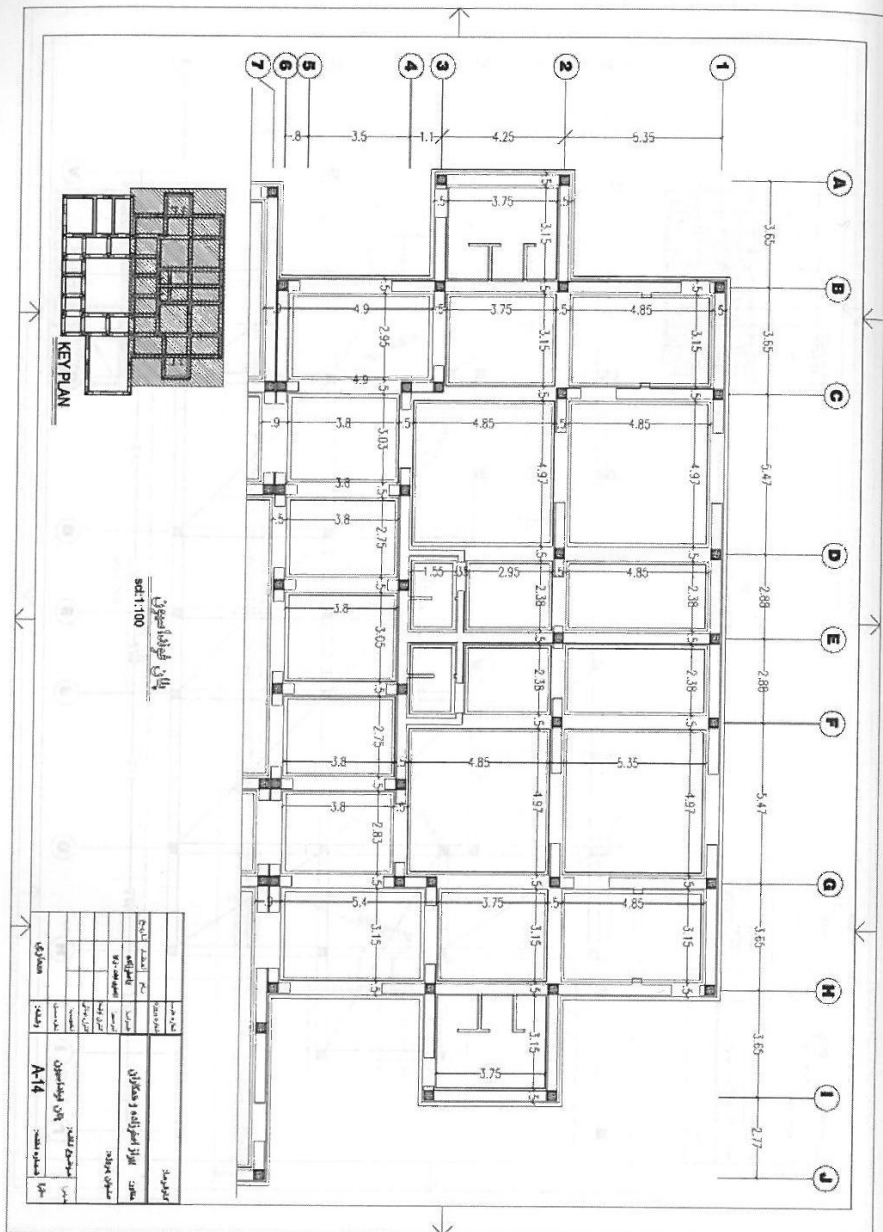
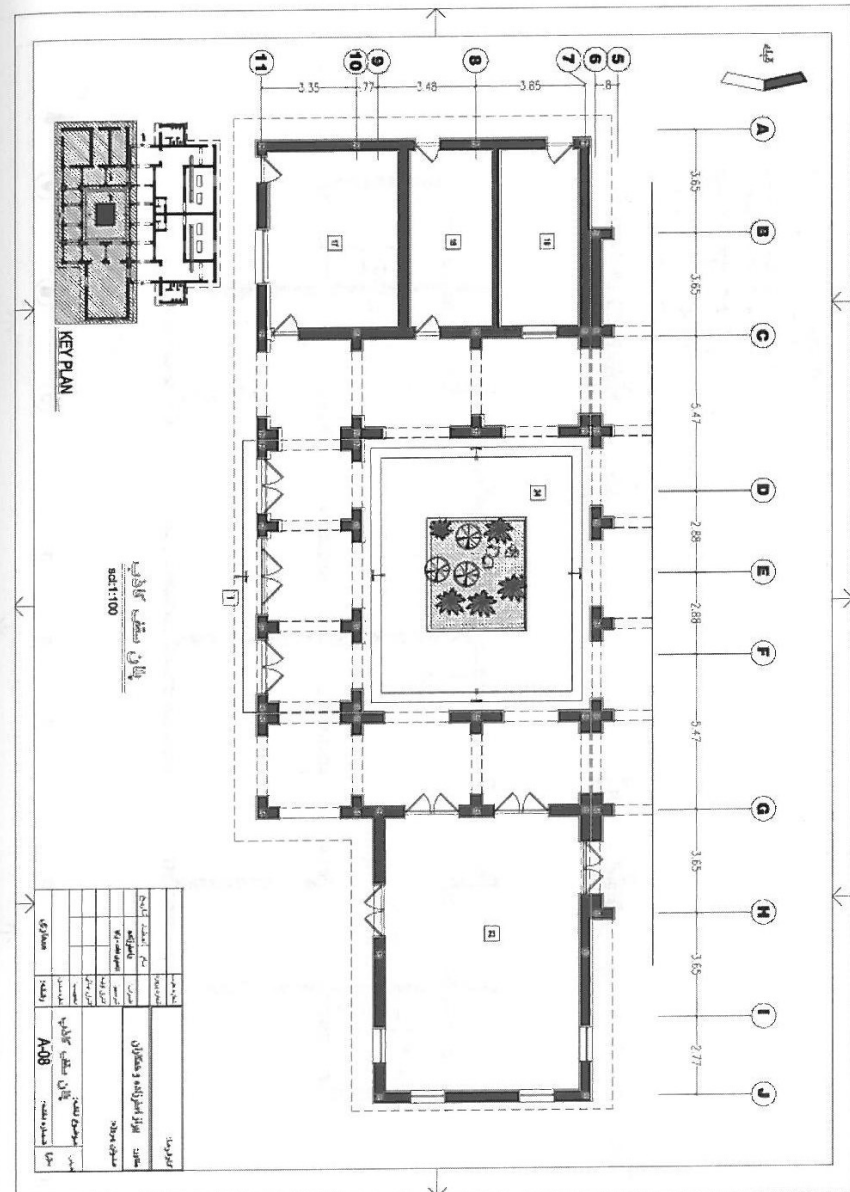
برای شهرهای

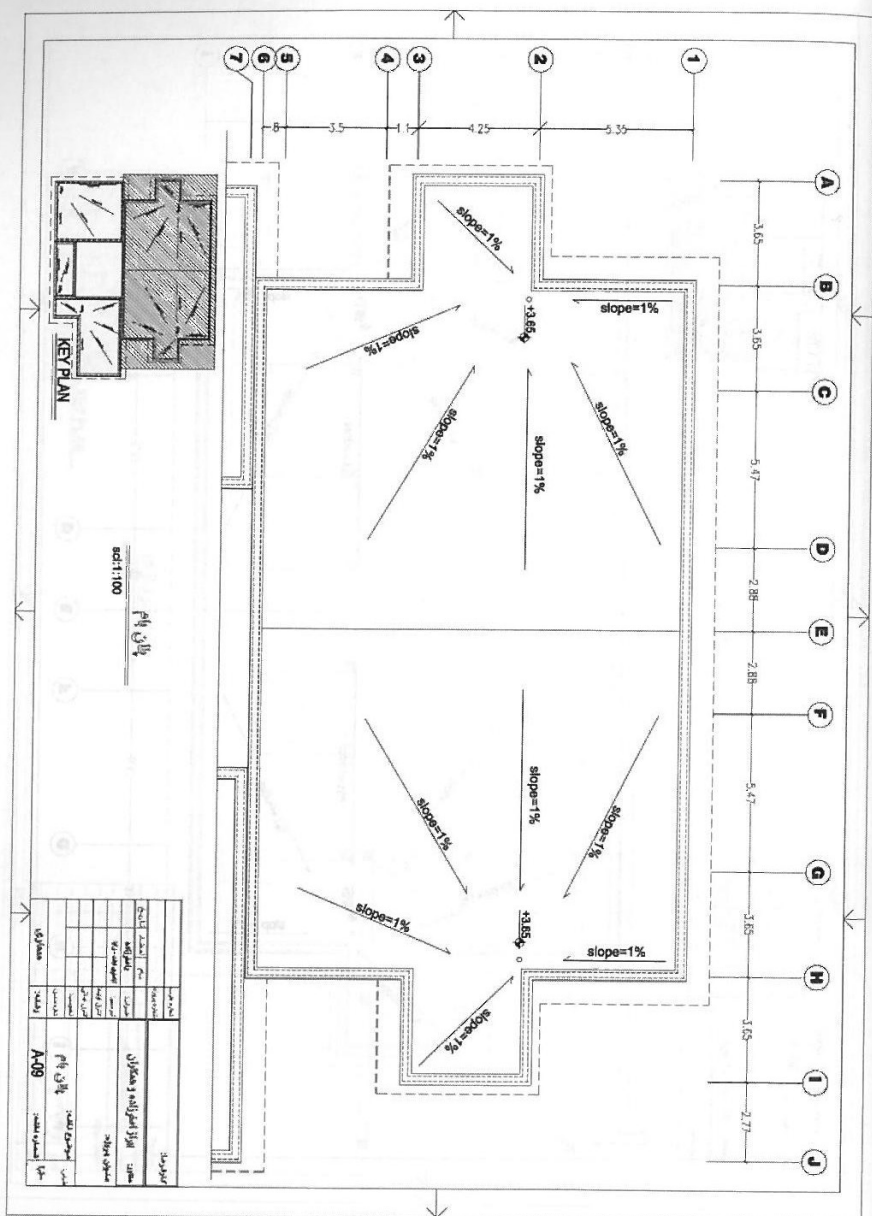
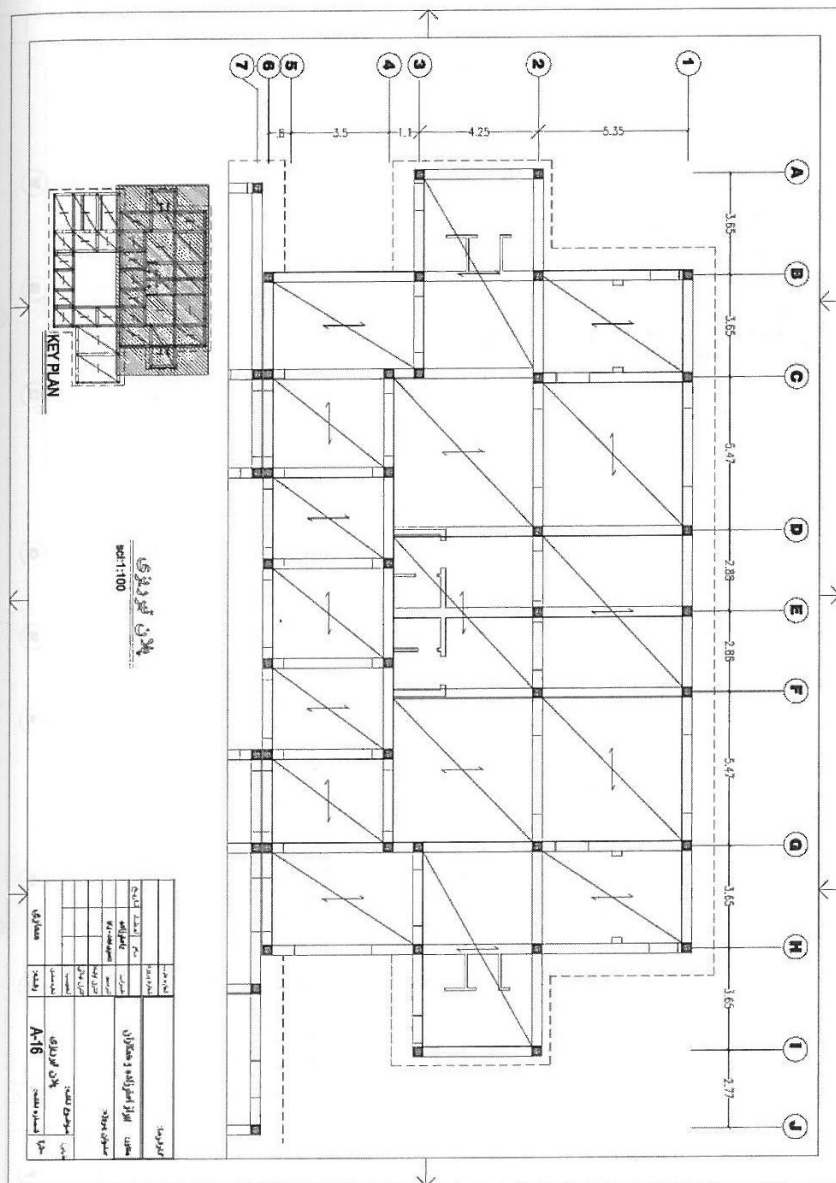
۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر جمعیت

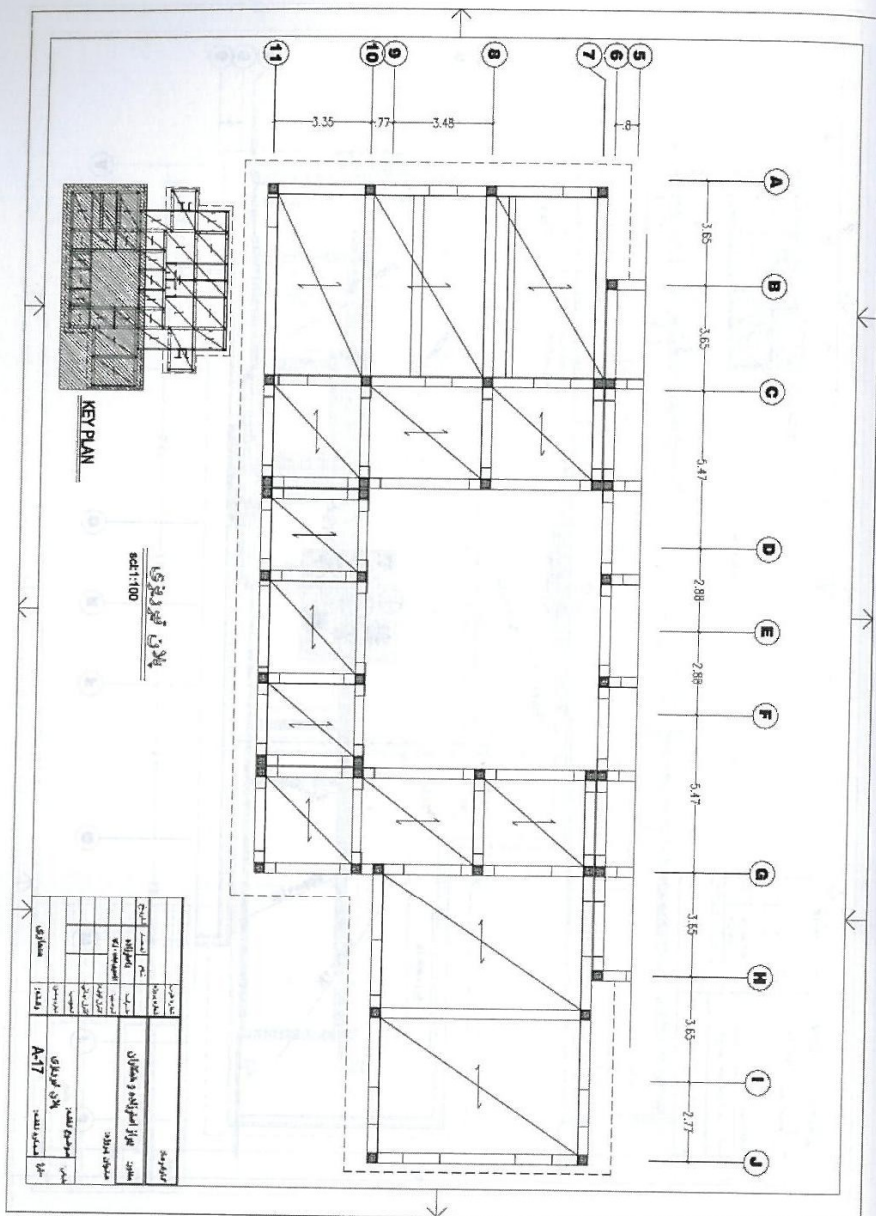
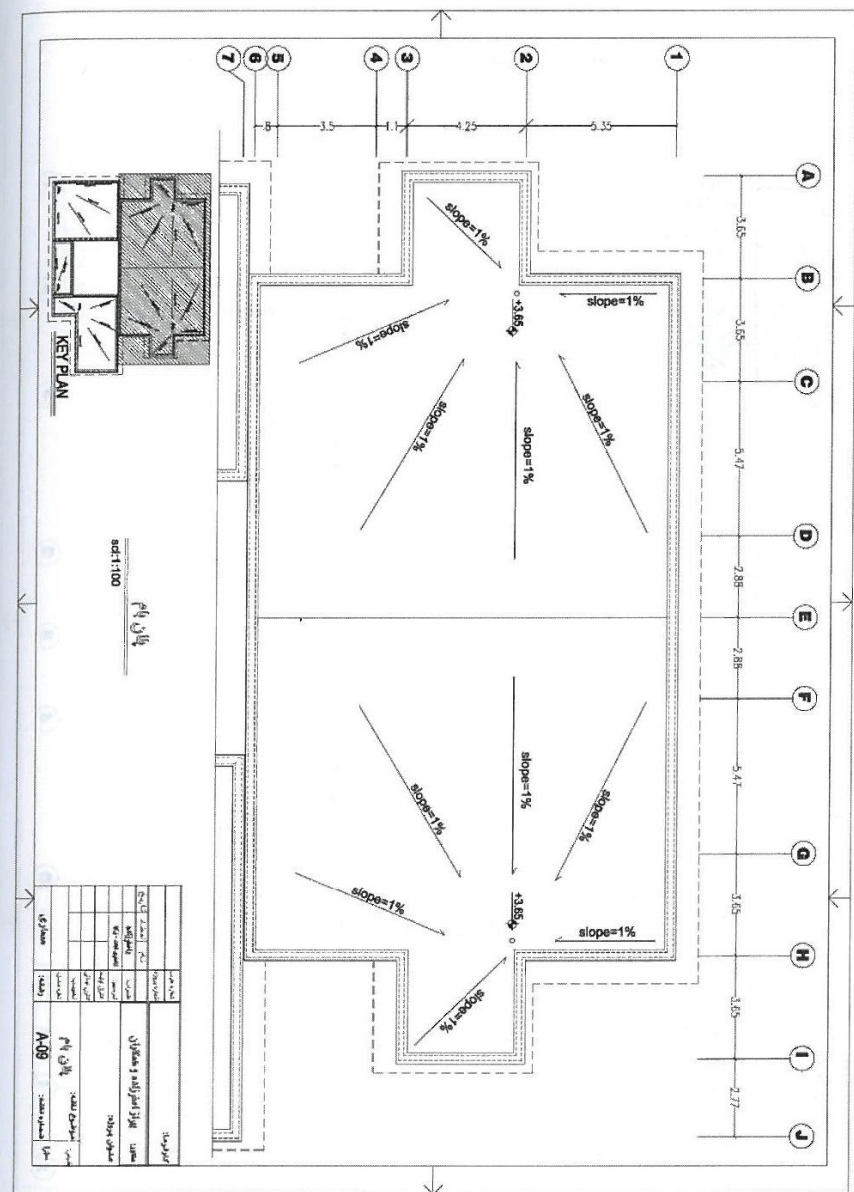

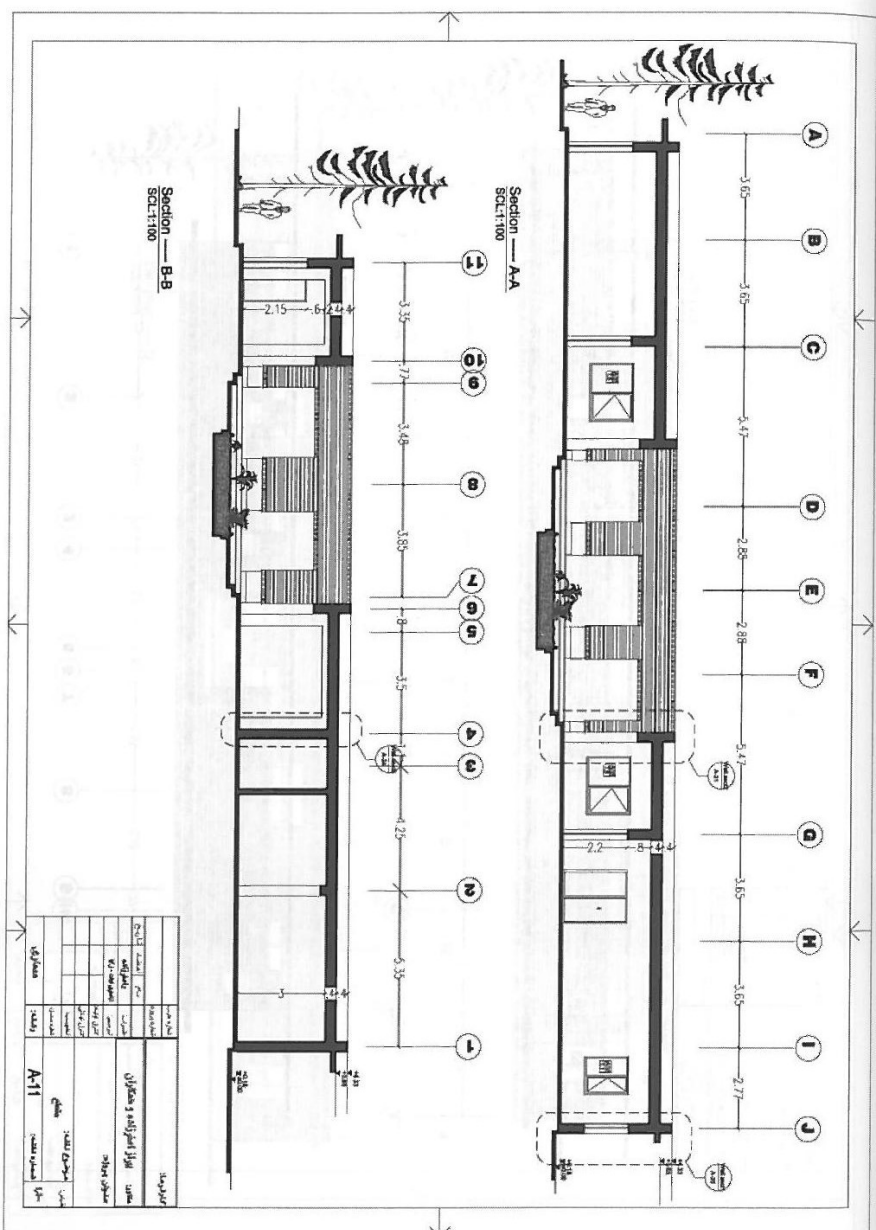
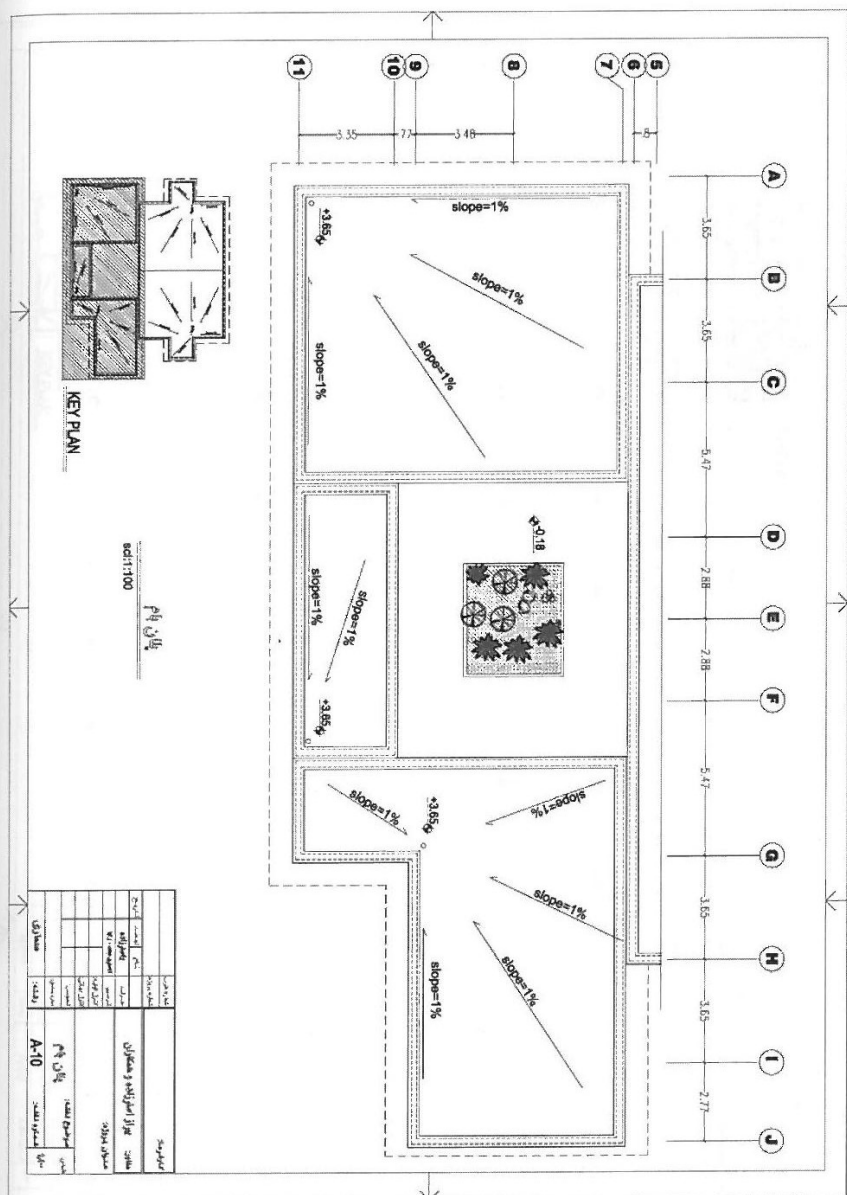

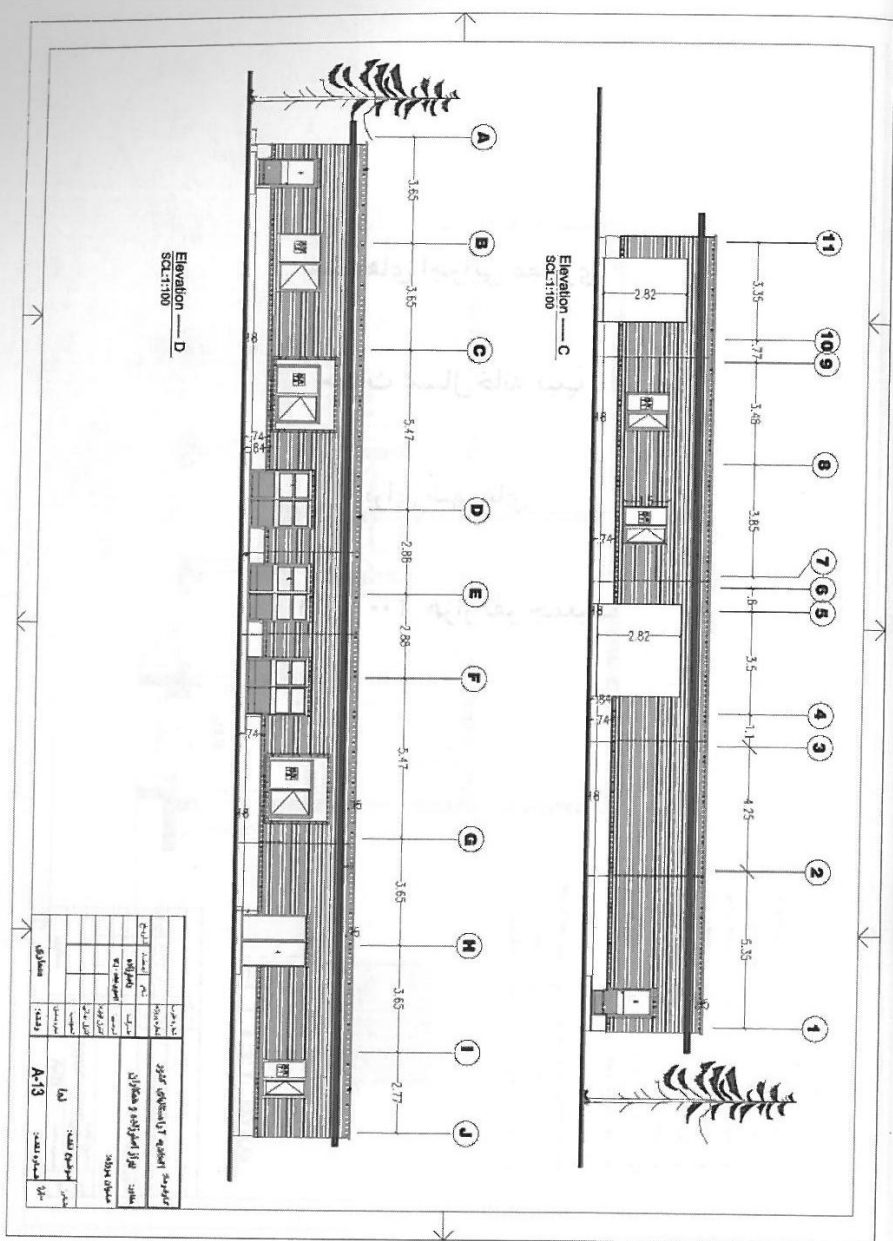
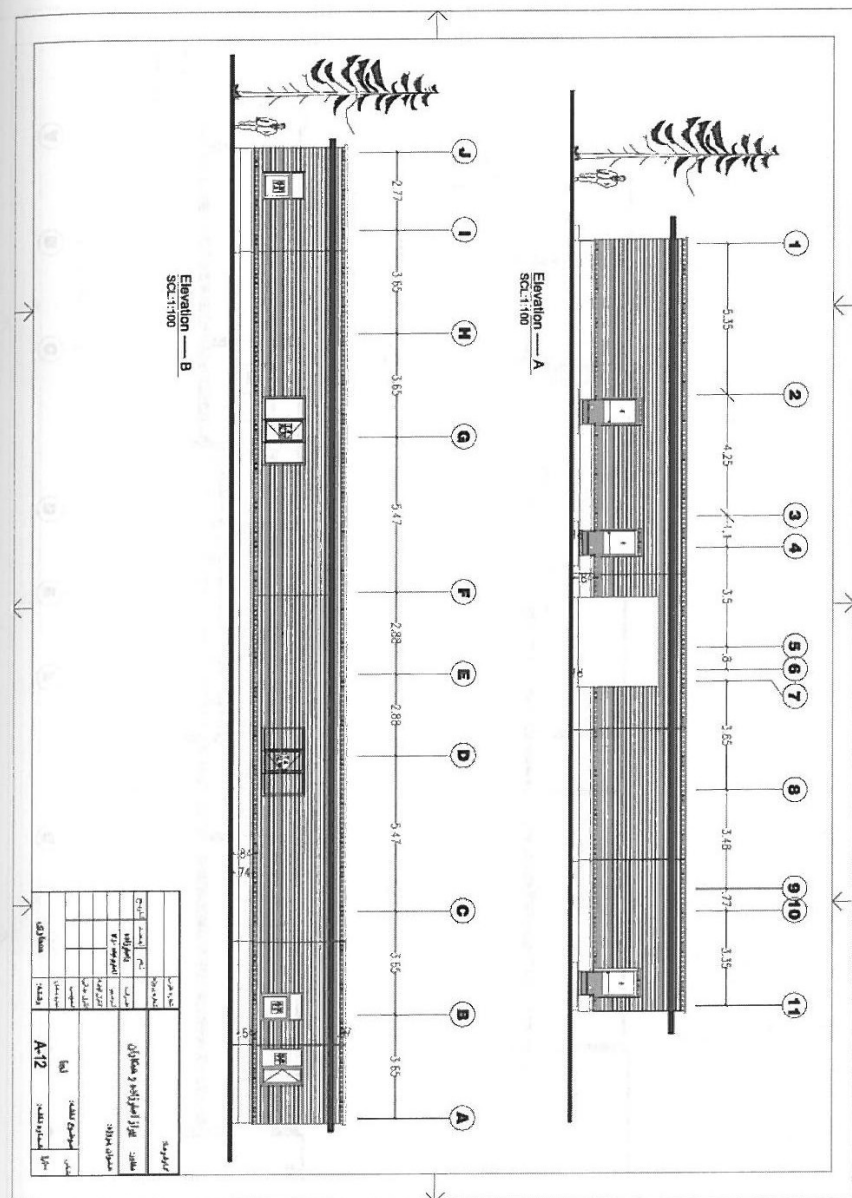
[illegible][illegible]

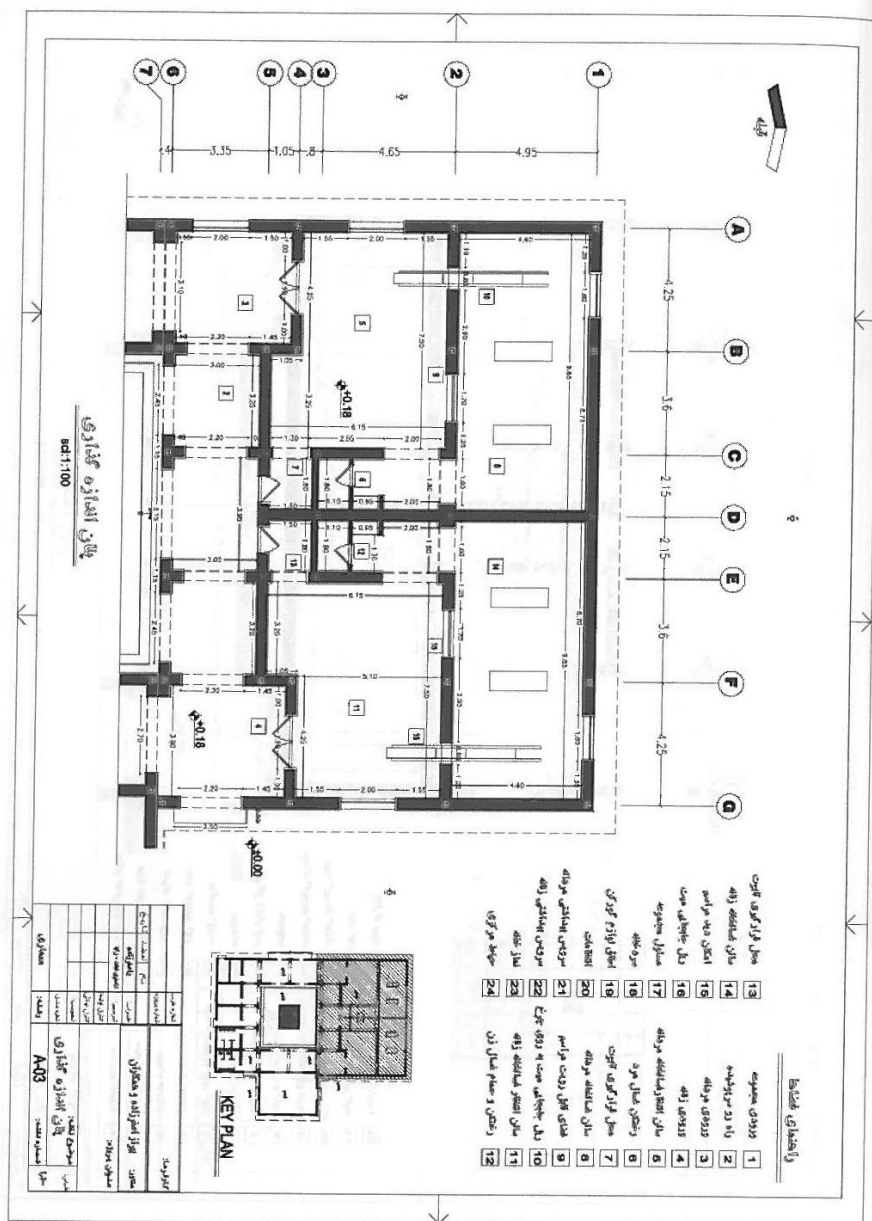

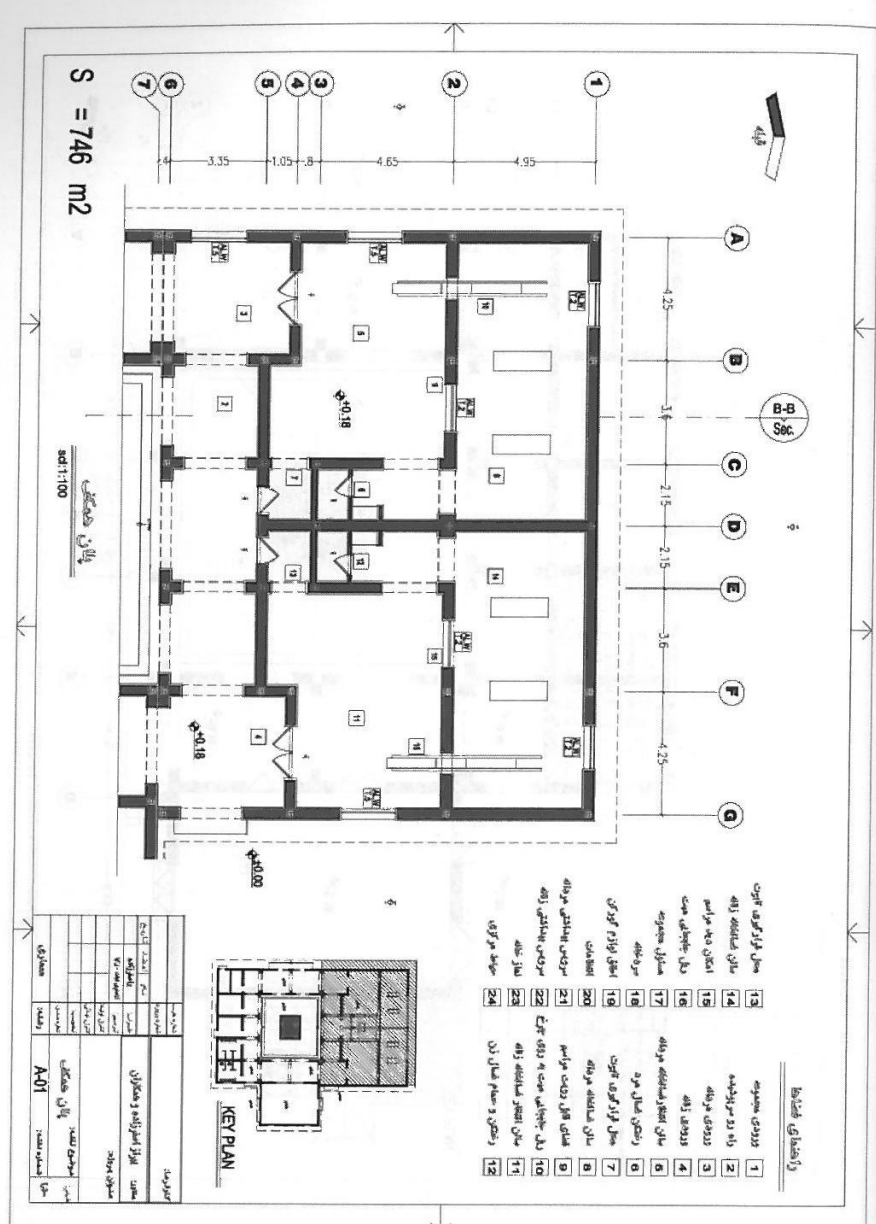
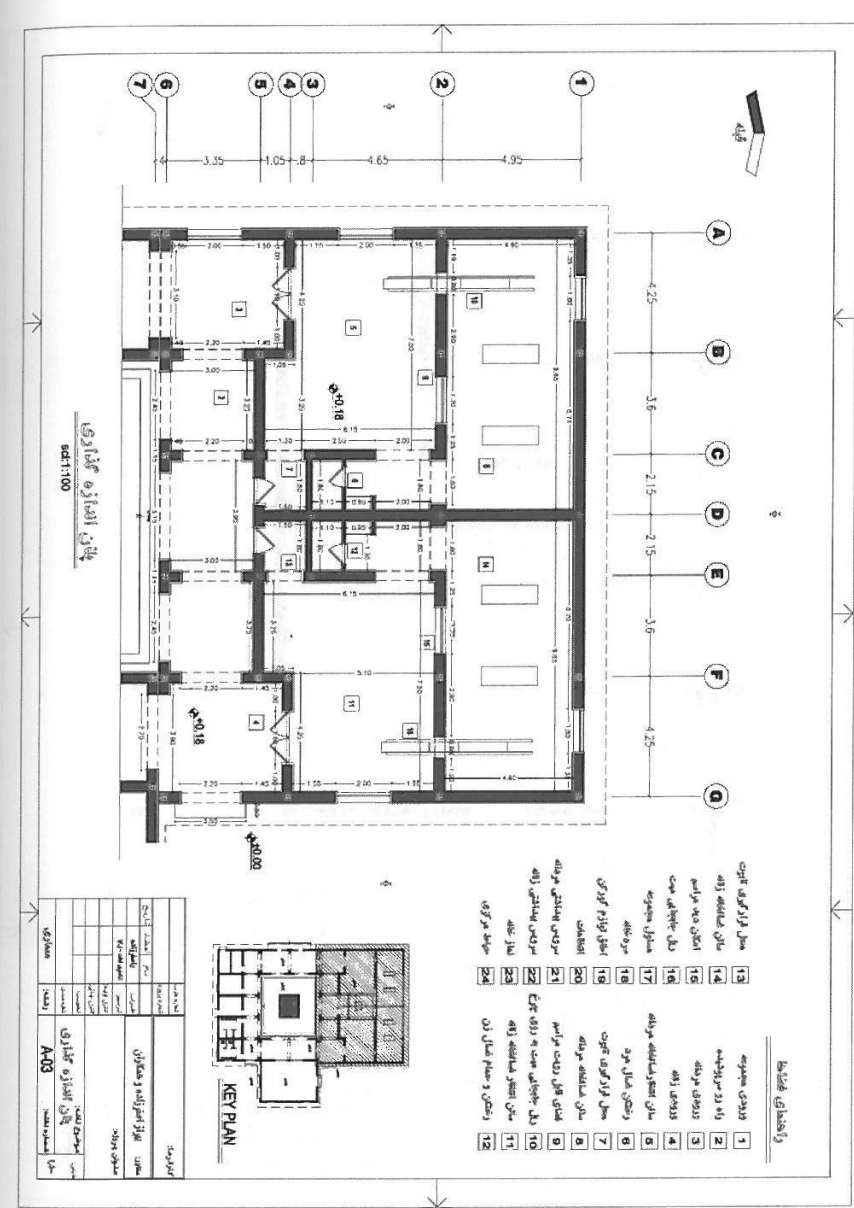
نقشه‌های اجرایی معماری

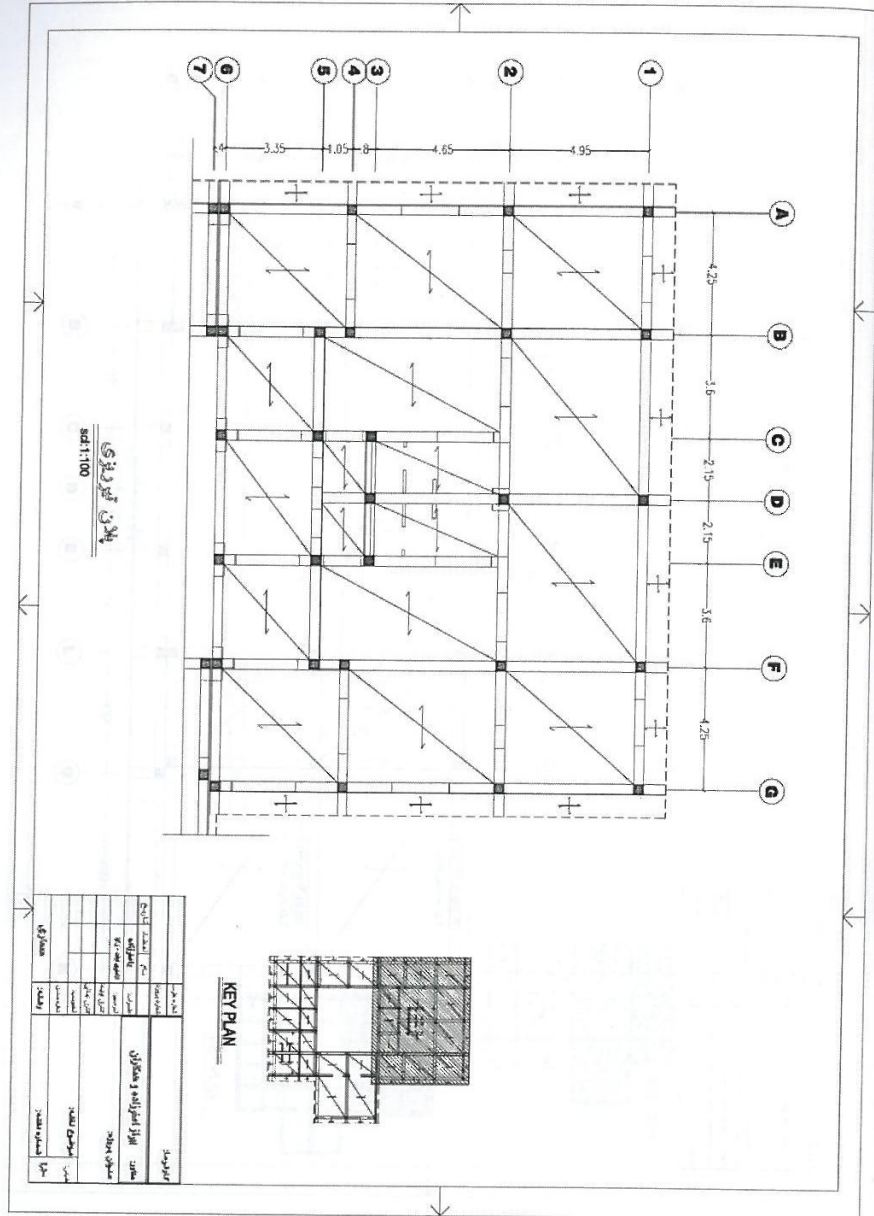
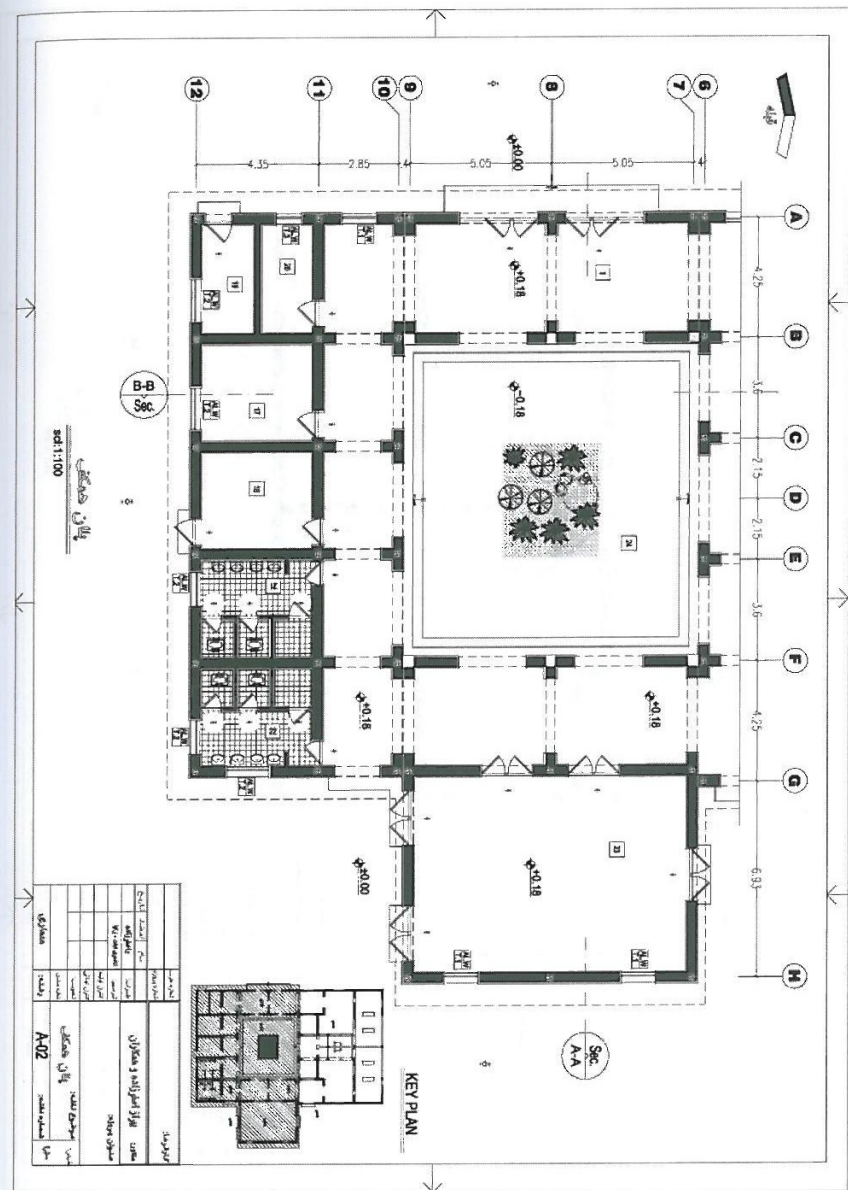
احداث غسل‌خانه تیپ

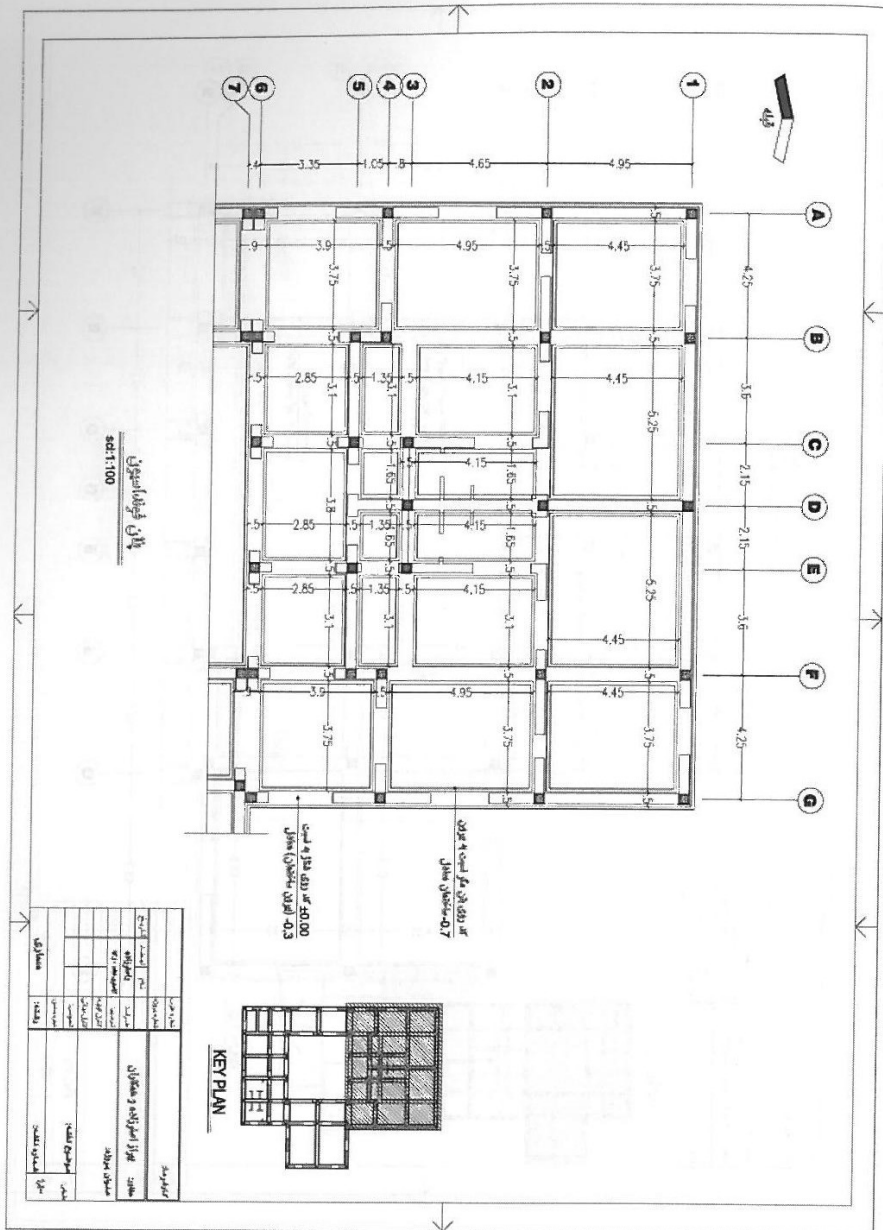
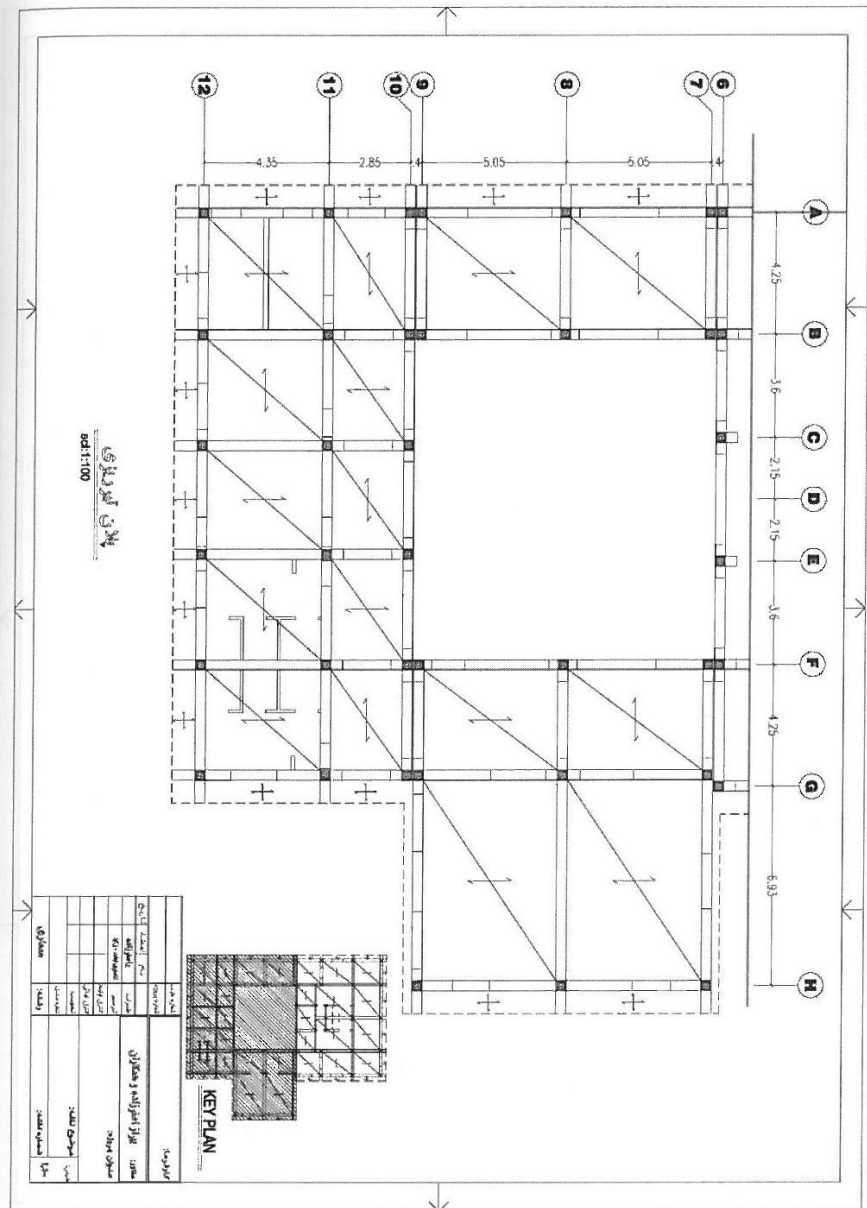
برای شهرهای

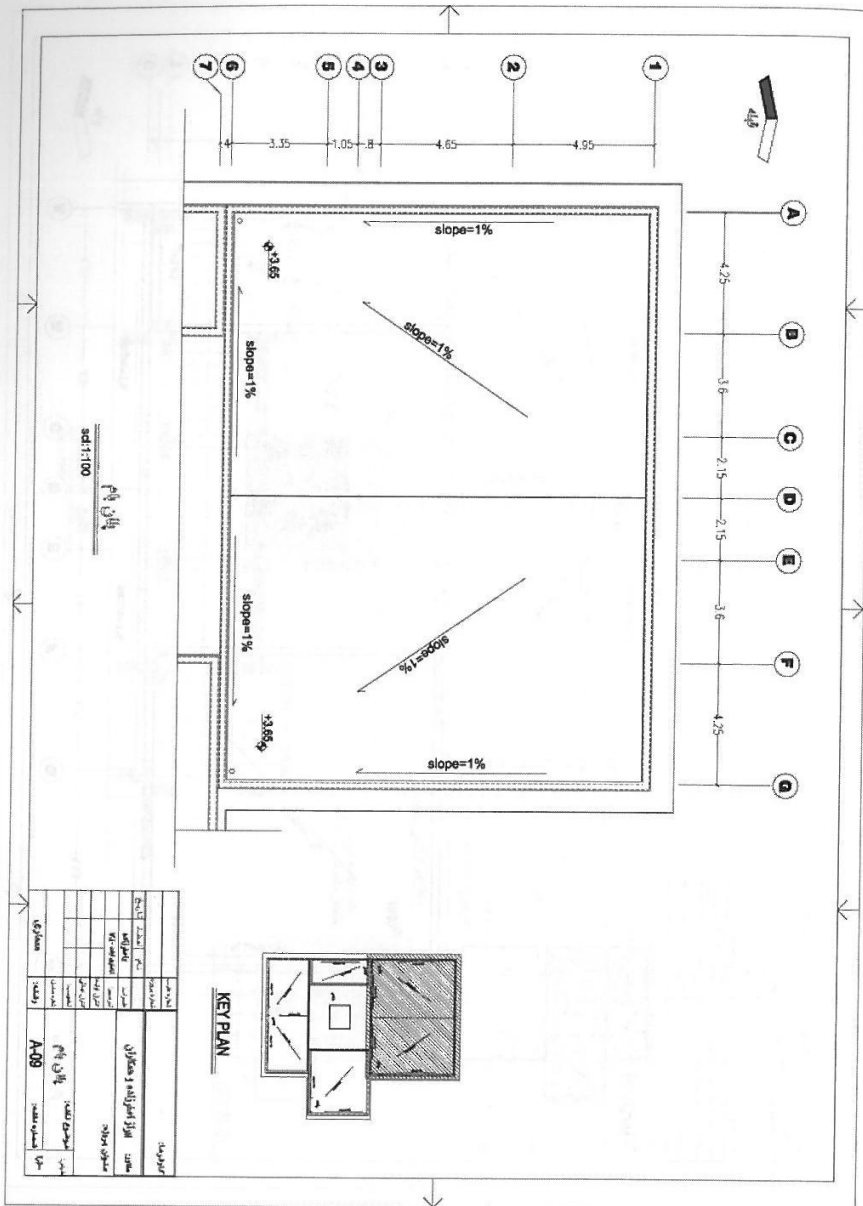
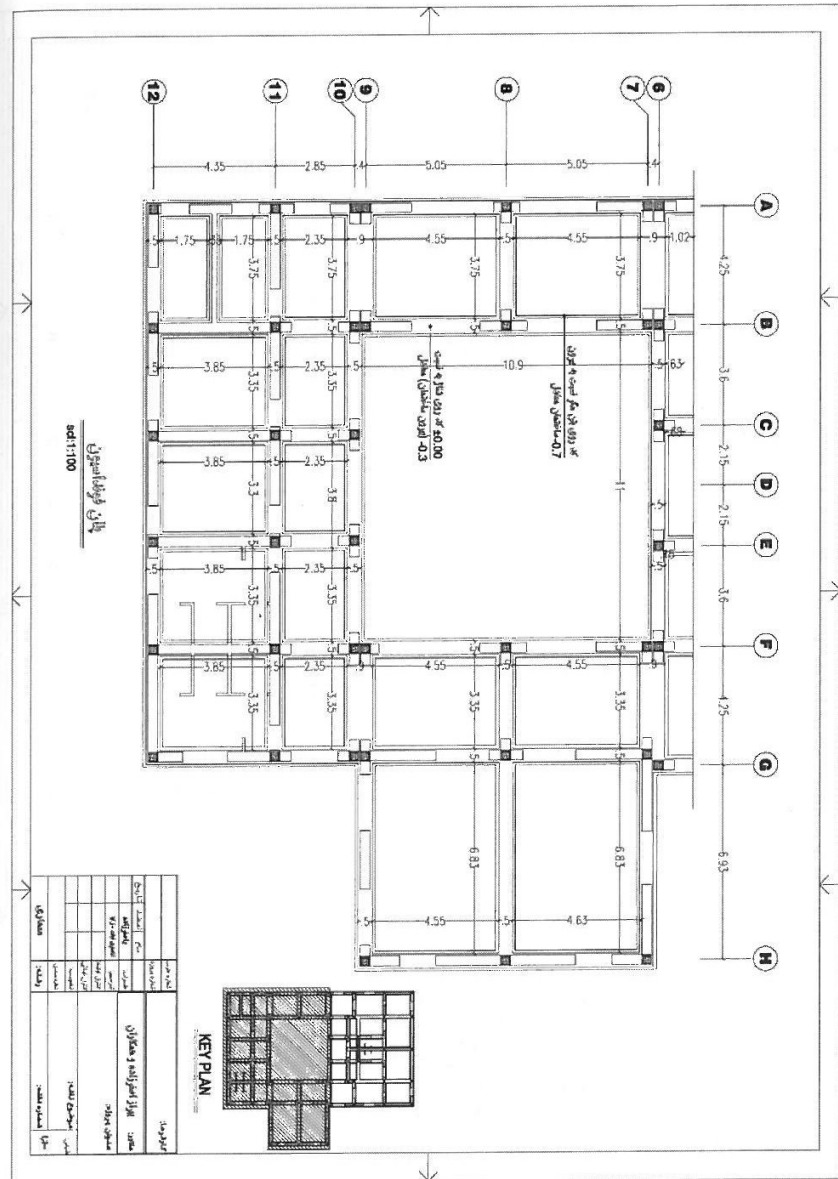
۱۰۰ تا ۲۰۰ هزار نفر جمعیت

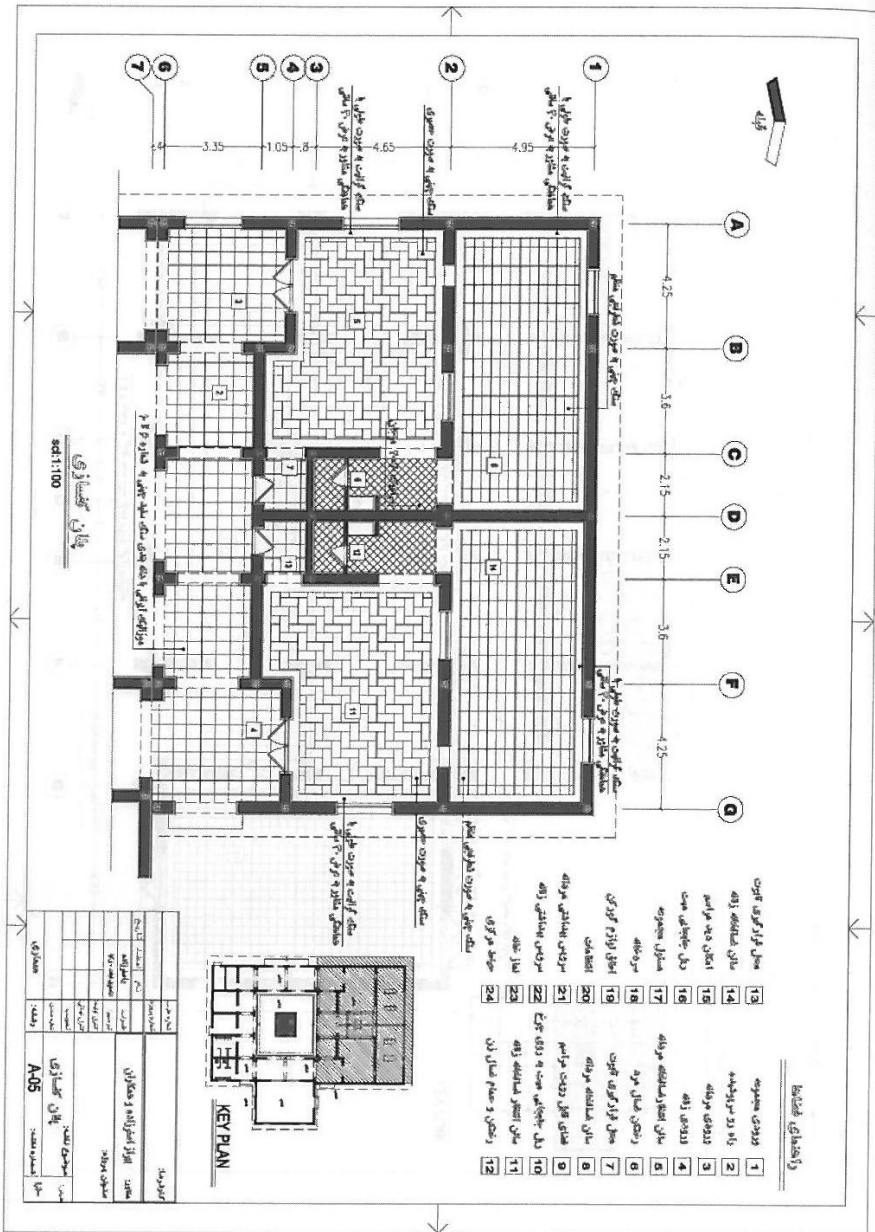
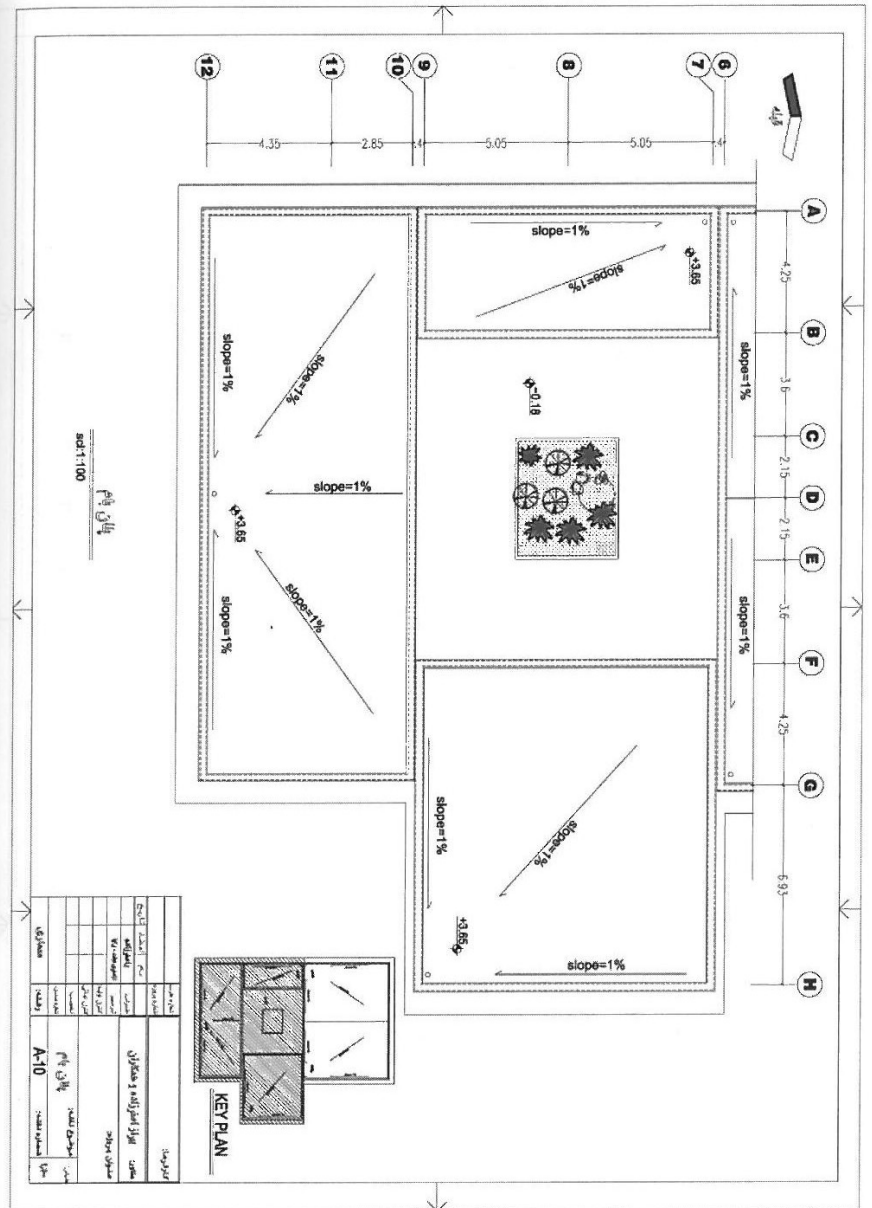

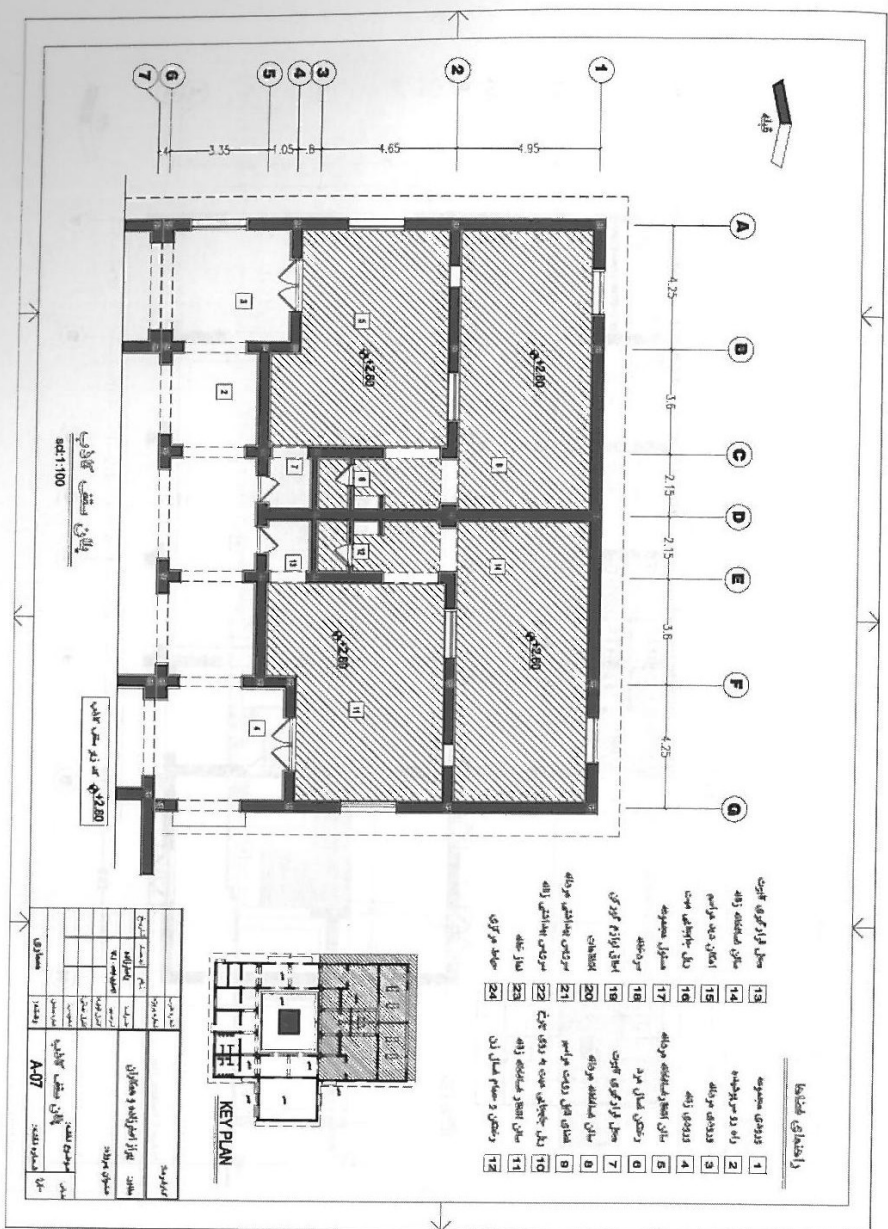
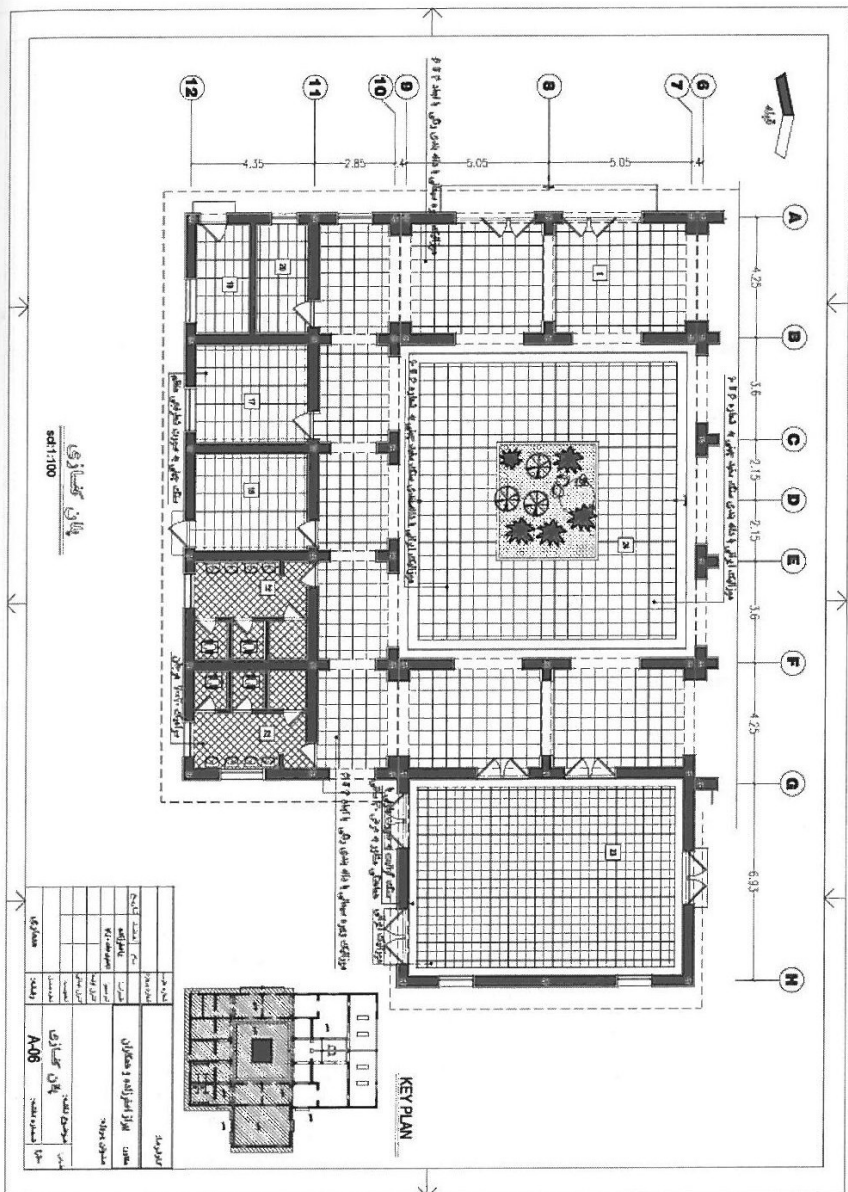

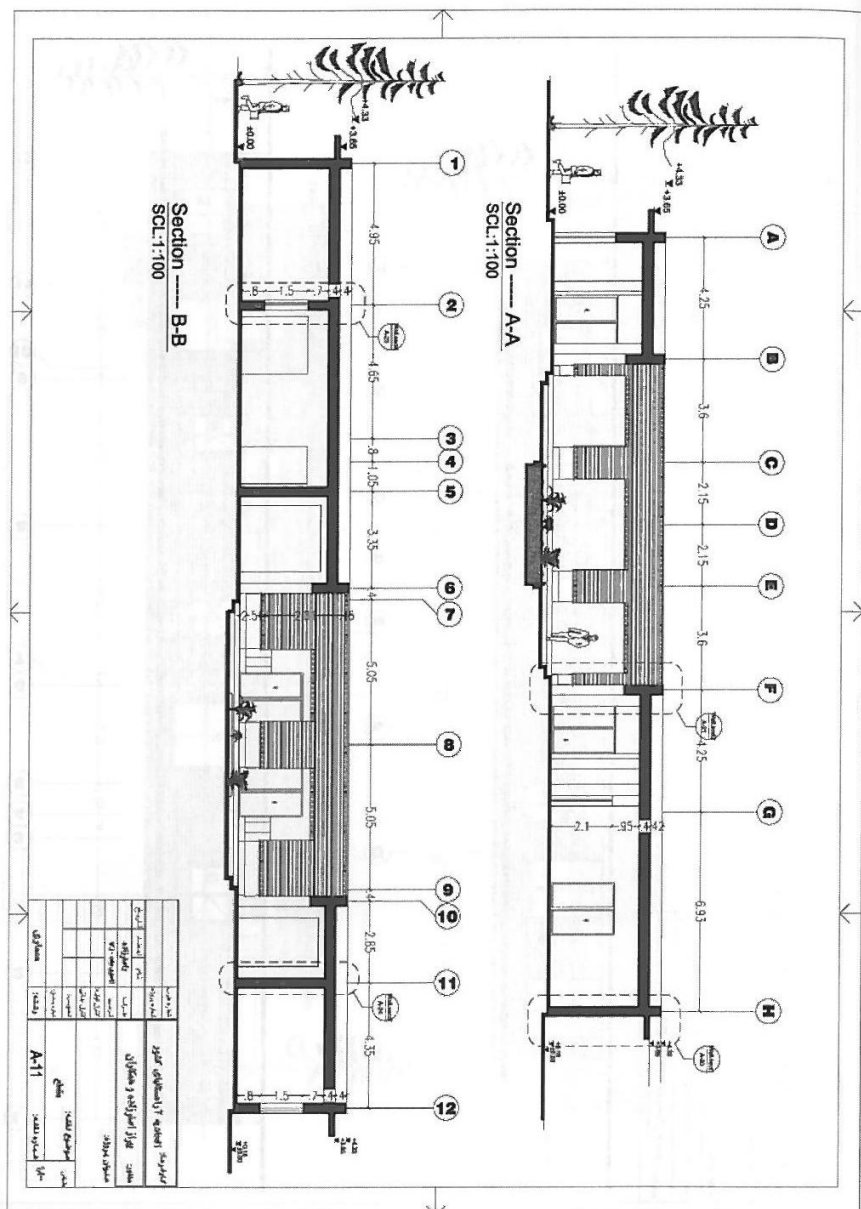
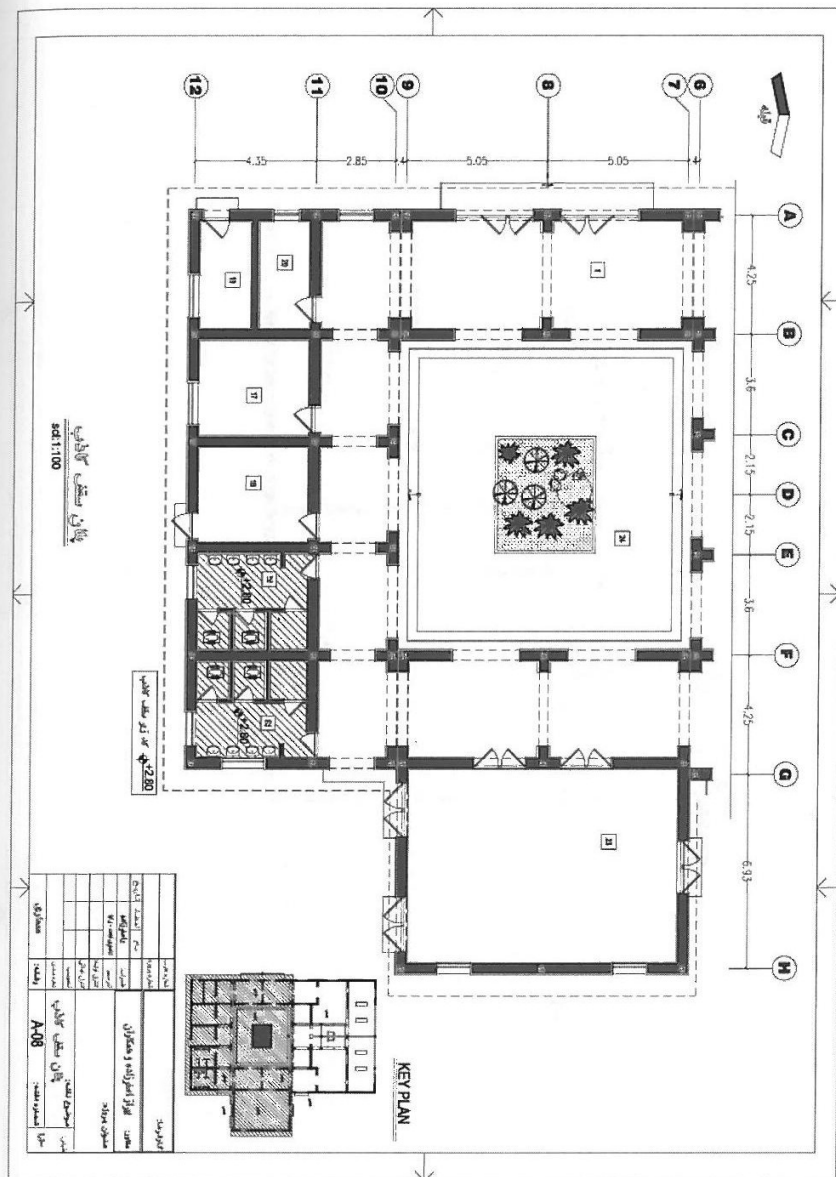

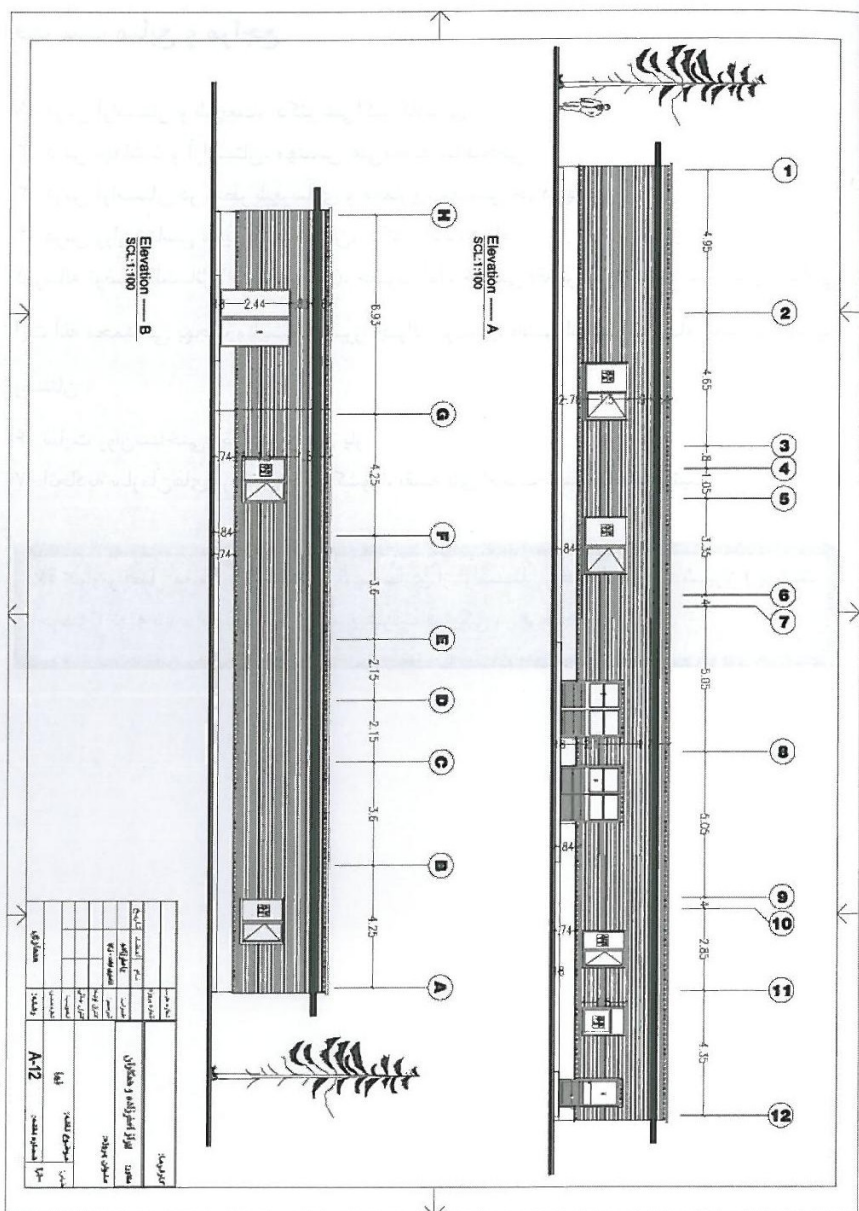
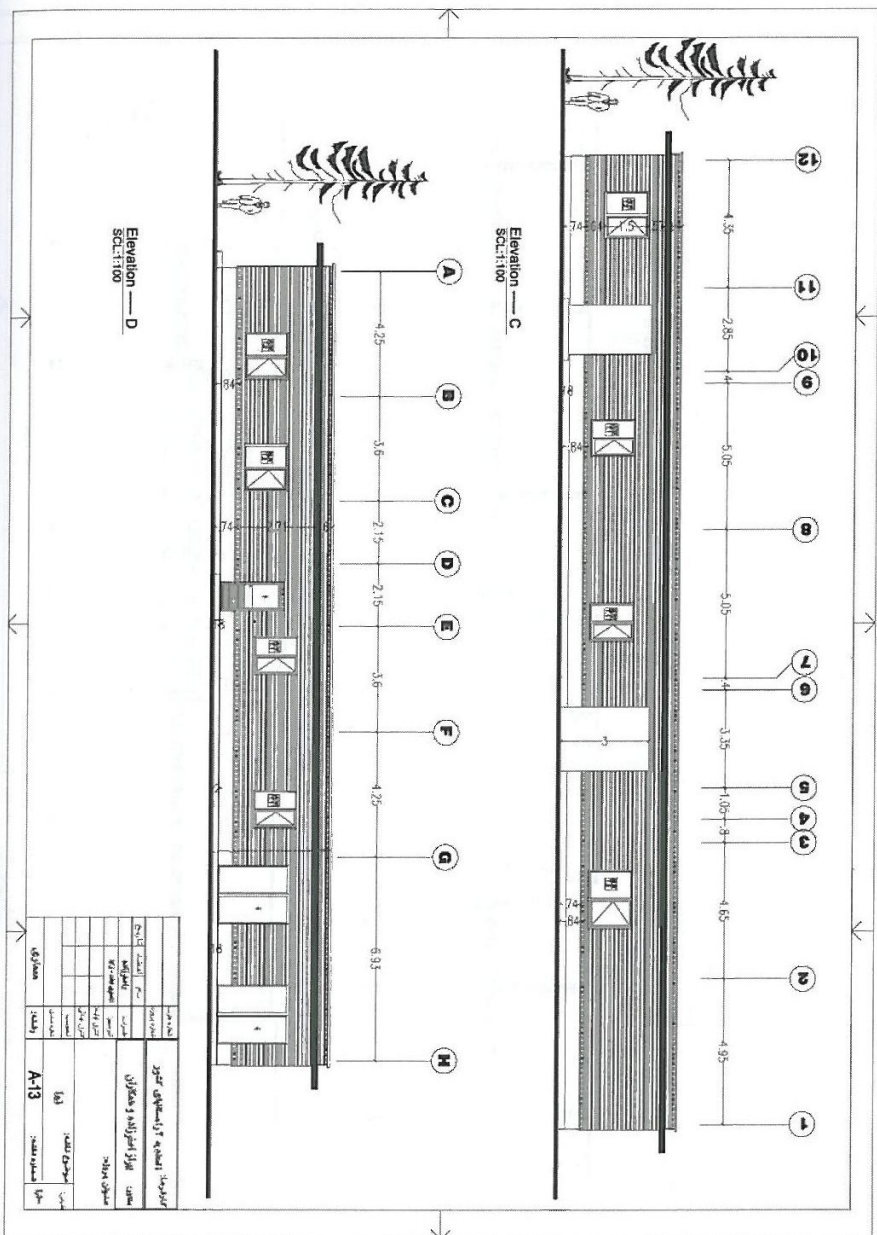

فهرست منابع و مراجع

- ۱- درس آرامستان و شریعت، دکتر علی اکبر کلاتنری
- ۲- درس بهداشت و آرامستان، مهندس علی محمد شاه‌یجانی
- ۳- درس آرامستان در منظر شهرسازی و معماری، مهندس جواد بهادری
- ۴- درس روان‌شناسی مدیریت آرامستان، دکتر رابرت فرنام
- ۵ رساله توضیح المسائل (چهار مرجع)، حضرت امام خمینی (قدس سره)، آیت الله فاضل لنکرانی، آیت الله محمدتقی بهجت و آیت الله میرزا جواد تبریزی، ناشر: انتشارات پیام محراب، چاپ: زمستان.
- ۶- سایت روان‌شناختی اجتماعی، روان یار
- ۷- اتحادیه سازمان‌های آرامستان‌های کشور، نقشه‌های احداث غسال‌خانه‌های تیپ

* تصاویر فصل معماری در منظر شهرسازی از آرامستان جدید الاحداث شیراز (بهشت احمدی) تهیه شده است با ۹۰ درصد پیشرفت فیزیکی در پروژه‌ها.